

Vigilia

1970
november

Szomor Tamás

Az élet és küzdés értelme
Avilai Szent Teréznél

Nyíri Tamás

Az egyház jövője

Körösfői-Kriesch Aladár,

Kálnoky László, Bede Anna és Ósz Iván
versei

Sinkó Ferenc

Rónay Jácint

Rónay Jácint naplójából

Resumé en
langue française

TARTALOM

SZOMOR TAMÁS	Az élet és küzdelem értelme Avilai Szent Teréznel — —	721
KALNOKY LÁSZLÓ	A labirintus (vers) — — — — —	726
TIMKÓ IMRE	A latin- és görög-szertartású kereszténység együtt- élése Szent István uralkodásának idejében (XI. század)	727
OSZ IVÁN	Lehajló kalász, Az ember útja (versek) — — — —	732
	Tél (vers) — — — — —	767
NYÍRI TAMÁS	Az egyház jövője. Beszámoló a brüsszeli teológiai kongresszusról — — — — —	733
MÁRKUS TAMÁS —		
HEGYI BÉLA	Az egyszarvú örök históriája — — — — —	740
SINKÓ FERENC	Rónay Jácint. Egy magyar pap élete a XIX. században	747
PUSZTA SÁNDOR	Elkopnak (vers) — — — — —	759
RÓNAY JÁCINT	Naplójából — — — — —	760
KÖRÖSFÖI-KRIESCH		
ALADÁR	Fohász az igaz halálért (vers) — — — — —	768
SZARKA GEZA	Erzsébet nővér (színmű két részben, befejező rész) —	770
BEDE ANNA	Teremtés, Amikor a tó befagy (versek) — — — —	776

A KIS ÚT

Testvérünk a testi halál (Katona Nándor) — — —	778
--	-----

NAPLÓ

Pénzes Balduin 60 éves — 779; Pályi András: Színházi krónika (IV. Henrik; Ványa bácsi) — 780; D. I.: Képzőművészet (Magyar származású modern művészek kiállítására Budapesten; Bernáth Aurél 75 éves; Léon Bonhomme születésének centenáriuma) — 781; Rónay László: Zenei jegyzetek (Budapesti Zenei Hetek 1970; Egyházzene; Lemezfigyelő) — 783; Ungváry Rudolf: Filmek világából (Magasiskola: Ritus) — 785; Balássy László: Rádió mellett — képernyő előtt — 789; Krisztinovich Béla: A Vinland térkép és Etelköz — 790.

Francia nyelvű kivonatok — — — — —	791
------------------------------------	-----

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098. Postacím: 4. Postafiók 111. Nagybudapesti ügyintézés és előfizetés: Budapest, V., Cukor u. 4. Telefon: 198-306. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetéseket külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

AZ ÉLET ÉS KÜZDÉS ÉRTELME AVILAI SZENT TERÉZNÉL

Váratlan hirtelenséggel tornyosult viharfelhőkbe a XV. század végére a második évezred kezdetétől felgyülemlett sok megoldatlan kérdés, melyek között ott szerepelt az egyház gazdagsága, világi hatalma, a szellemi élet fölött gyakorolt uralma és nem utolsósorban a megszentelődésnek élettelené váló formákhoz való kötöttsége. A fenyegető vihar előszelére az egyház hajóján sem mindjárt a vitorlák megfelelő átrendezésével válaszoltak, hanem egyszerűen eretneknek bélyegezték az elégedetlenkedőket és újítni akarókat. Az eretnekség pedig akkoriban a társadalmi rend felforgatására irányuló vétségnek számított, és ennek megfelelő elbánásban részesült. Spanyolországban inkvizíció működött.

Ebbe a világba született bele 1515-ben *Donna Teresa de Ahumada*, aki később Jézusról nevezett Teréziának írta nevét, és akit ma Avilai Nagy Szent Teréznek ismerünk. Kora ifjúságában olvasott sok akkor divatos lovagregényt, néhány nagyon régi és kevés korabeli lelki könyvet, de semmit sem olvasott azoknak írásaiból, akik a XVI. század első felének mozgalmait irányították. Saját tapasztalatából ismerte viszont korának kereszténységét, mely még a kolostorokon belül is elvizenyősödött volt. Teréznek jutott a feladat, hogy újra megmutassa az utat a bensőséges vallásossághoz, a zárdákat pedig, az egyházra már annyiszor áldást hozó hajlékokat, ismét a szigorú önfegyelemnek, az erényességnek és imádságnak szent helyeivé tegye. Kis szigetek ezek a nagy világban, de az egész világnak is el kell vesztenie az Istent, ha nincsenek benne olyanok, akik szívük minden szeretetével az Istené akarnak lenni. Mert a szeretet csak addig él, amíg vannak, akik önfeláldozóan tudnak szeretni.

Húsz éve zárdában élt már ugyan, és közben negyven éves lett Avilában Teréz, mikor korának és közvetlen környezetének kuszált világában gyötrő bizonytalankodások után végre megtalálta életének igazi útját, melyet aztán a sok küzdelemben néha holtfáradtan, de megalkuvás nélkül járt végig. Életének 1582-ig hátralevő huszonhét éve tette őt a lelki élet érett mesterévé és anyásan melegszívű tanítójává.

A spanyol hősnő

Magyar nyelvű életrajza a század elején ezzel a romantikus címmel jelent meg; nem minden alap nélkül. Teréz szülővárosa, Avila, a várfallal övezett ó-kasztíliai főváros másfél ezer lakójával püspöki székhely volt főiskolával, nyolc plébániával és tizenhárom kolostorral. Szólasmondás is volt, hogy Avila csupa kőből meg szentből áll. De a családok hagyományaiban ott kísértett még a lovagkor hőseinek emléke.

A csinos és magas, fekete szemű és fekete hajú kislány ebben a fura környezetben is csupa derű volt, amiből sokat megőrzött élete végéig, amikor már csak öregasszonynak titulálgatta önmagát. Szípkörmű szellemessége és gunyoros humora külön bájt kölcsönözött neki. A *tökéletesség útja* című művének előszavában így ír: „Elég rendellenes dolog, hogy én írom ezt a könyvet; minek is keresne benne valaki rendet?” Hatvanegy éves korából való (143. sz.) levelében pedig ez áll: „Lám, lám, milyen rosszmájú vagyok! De erre is szükség van ebben az életben.” Magas fokú intelligenciája könnyen elkülönítette a lényegtelenét a lényegestől és gyorsan megláttatta vele az összefüggéseket. Ezért volt később jó szervező és kezdettől fogva kellemes társalgó. Szerette, ha szeretik, de ő maga is csupa szeretet volt. Ebben látta az

életnek nemcsak szépségét, hanem értelmét is: „Hasonlítsunk a mi Urunkhoz legalább abban, hogy szerette a szeretetet” (307. levél).

Tudta, hogy saját társaságában mennyire szeretik. Örült ennek, mert erőssé tette őt. Erzelgősségre azonban nem volt hajlamos: „Én nem vagyok olyan lágyszívű. Sőt ellenkezőleg: olyan kemény a szívem, hogy néha igazán restellem” (*A belső várkastély* VI/Vl.). Mondták is róla, hogy neki a nehézségek csak arra valók, hogy legyőzze őket (*M. M. Vaussard, Le Carmel* 24.). Ifjúságáról még így ír: „Csak az olyasmit nem tudtam elviselni, amiben le-kicsinylést láttam. Szerettem, ha megbecsültek, s éppen ezért igen gondos voltam mindenben, amit tettem. Ezt erénynek tartottam” (*Önéletrajz* V.). 1575-ben, hatvan éves korában már ez a szava: „Itt (Avilában) nem komédiáznak körülöttem az én állítólagos életszentségem miatt, mint ott maguknál (Valladolidban); nyugodtan engednek élni, s nem kell attól remennem, hogy az a tiszteletözőn a nyakamba zúdul” (80. levél).

Tizenhat éves korában találkozott a szerelemmel, ami későbbi nézete szerint „házasságra vezethetett és így jól végződhetett volna” (*Önéletrajz* II.), de akkor zárdái nevelésbe adták a felserdülő leányt, hiszen anyja már elhalt mellőle. Ekkor kezdett Teréz bizonytalankodni: „Mindenkít arra kértem, ajánljon engem Istennek, hogy azt az életpályát jelölje ki számomra, amelyen majd legjobban szolgálok neki. Szívem mélyén azonban reméltem, hogy ez mégsem a zárda lesz, s hogy az Úristen nem fogja majd tőlem ezt az áldozatot kívánni. Másrészt féltem a házaselettől is” (*uo.* III.). Húszéves korában végül is a kármelben találjuk megnyugodva: „Olyan rendkívüli megelégedéssel töltött el, hogy ezt a pályát választottam! S ez az érzelem azóta sem hagyott el soha a mai napig” — írta harminc évvel később (*uo.* IV.). Pedig közben sok minden keserűség érte. A keserű tapasztalatokra vonatkoznak szavai: „Rettenetes, hogy miképpen bánik az Úristen az ő barátaival; bár az is igaz, hogy nem panaszkodhatunk, mert hiszen így bánt az ő egyszülött Fiával is” (221. levél). Az ilyen nagyon mélyről jövő felismerések érelték őt igazán nagyja.

Több ezer oldalnyi írása maradt fenn. Minden nagyobb művét parancsra és alig néhány személy számára írta, nyomtatásban csak az általa alapított zárdák számára összeállított munkáját, *A tökéletesség útját* szerette volna látni, de 1583-ban már ennek a megjelenését sem érthette meg. A lelki élet-ről szóló írásai (*Önéletrajz, Lelki számadások, A tökéletesség útja, A belső várkastély, Tanácsok, Fohászok*) három kötetben jelentek meg 1588-ban, a következő évben második kiadásban is. Összes művei (azaz az említetteken kívül még *Az alapítások könyve*, egy csomó apróbb írása és 36 költeménye) 1630-ban jelentek meg először, leveleiből hatvanötöt kiadtak 1657-ben. Leveleinek száma a mai kritikai kiadásban 452 már. Avilai Nagy Szent Teréz időrendben az első a spanyol irodalom klasszikusai között, utolérhetetlen a misztikus élmények leírásában, és legelső helyen áll a levélirodalomban. Magyarul a Szent Terézről nevezett Ernő atya fordításában öt kötetben jelentek meg összes művei és levelei 1928 és 1943 között.

A szabadság szeretete és az egyházhűség

Születésétől a vérében volt Teréznek a szabadság szeretése, és amit egyszer akart, azt tűzön-vízen át keresztülvitte: „Az egyszer kimondott szavamat, azt hiszem, semmi áron sem vontam volna vissza” (*Önéletrajz* III.). Különös lehet, de ezért a szabadságért küzdött akkor is, mikor egész életére szóló fogadalmat tett az engedelmisségre. Csak ma, mikor a tekintély és szabadság problémája annyira kiéleződött, kezdik elméletileg utolérni azt a szabadság-fogalmat, amely négyszáz évvel ezelőtt, az akkor csak húszéves leányt ösztönösen vezette. Szerette az Istent mindenek fölött, és ezen a szereteten kívül semmi sem kötötte. Isten azonban nem közvetlenül, hanem em-

bereken és körülményeken át jelentkezik, a körülményeket pedig, és ezekkel együtt azt is, hogy mit kíván tőlünk az Isten szeretése, egyéni hajlamainak megfelelően és így könnyen az elvakult önzésével, vagyis távolról sem az Isten szándékainak megfelelően magyarázza az ember. Minden szabadságnak veszélyes buktatója ez. Azért is olyan nehéz az engedelmesség: „Még mindig felekezudulok, s beíratom, hogy nem vagyok képes mindent megtenni, amit nekem parancsolnak” — írja a már ötvennyolc éves Teréz (*Az alapítások könyve*, előszó).

Ilyenek voltak a tapasztalatai, pedig akkor már tizenhárom éve annak, hogy a tökéletesség érdekében eljutott néhány társával a későbbiekben oly nagy jelentőségűnek bizonyult felismerésre: az ősi szigorot követő kármelita zárdát kellene alapítani. Teljes szabadságuk örömeiben azonban éppen ezzel hívták ki maguk ellen a sorsot és vonták magukra a próbára tételek áradatát. Teréznek látomása volt az eljövendő szigorított (sarutlan) zárdáról. Mivel ő maga az ilyen látomásokban nem nagyon bízott, több tudós és lelki embert kérdezett meg, és az ügynek hire ment. „Ennek következtében — írja Szent Teréz (*Önéletrajz XXXIII.*) — nagy remegve jöttek egyesek hozzám azzal, hogy ebből baj lehet, mert kemény idöket élünk, s esetleg akad, aki elmegy az inkvizícióhoz és följelent engem. Nekem ez nagyon tetszett, s jót nevettem rajta. Ebben a tekintetben ugyanis sohasem féltem semmitől; annyira biztos voltam magamról hit dolgában.” Az inkvizícióval nem lett ugyan baj, de keserűen kell megvallania, hogy „az összes imádságos emberek, de még az egész város lakosai között nem akadt egy sem, aki akkoriban ne lett volna ellenünk” (uo. XXXII). „Azzal vádoltak, hogy azért tettem az egészet, mert hírnevet akartam szerezni, meg föl akartam tűnni” (uo. XXXVI.). A zárda mégis meglett. Teréz halálakor pedig már 17 női és 13 férfi kármelita zárda szigorú és imádságos élete dicsőítette az egész világ nevében az Istent.

Hogy ez a hatalmas munka mibe került neki, arról összefoglalóan így számol be: „Ha elmondanám azt a sok mindenféle szenvedést, mely akkoriban ért, az elég lehetne arra, hogy teljesen megutáltassa az emberrel a világot. Levontam belőle azt az üdvös tanulságot, hogy nem lehet számítani senkire sem, mert az Urstennel kívül nincs, aki állhatatosan kitartana mellettünk” (uo. XXXIX.). Isten azonban magában is elég volt neki, hiszen az Isten szeretéséből adódott az annyira szeretett szabadsága: „Akármilyen szenvedéssel is járjon valami, ha tudjuk, hogy Istennek örömet szerzünk vele, minden édessé válik” (*Az alapítások könyve* V.). Mikor a rendi generális szóba sem állt vele, ennek a nagy szeretetnek boldog öntudata adta tollára a sorokat: „Ha majd egyszer ott leszünk Isten színe előtt, meg fogja látni Méltóságod, hogy mit köszönhetett hűséges leányának, Jézusról nevezett Teréziának. Ez a tudat az én egyetlen vigasztalásom ezekben a dolgokban” (93. levél). Sokszor volt még szüksége erre a vigasztalásra. 1577-ben perjeltnővé választották abban a zárdában, amelybe ifjúságában eredetileg belépett. A választást vezető tartományfőnök, aki ellene volt Teréz újításainak, „minden szavazat felbontásakor az illető szavazót ott helyben kiközösítette, megátkozta, a szavazócédulát markában összegyűrte, öklével verte és elégette” (211. levél). Kevéssel utóbb a zárda gyóntatóit, Keresztes Szent Jánost és társát börtönbe vetették. E sok jogtalanság ellen akkor már a trienti zsinatra is hivatkozhattak, de az is hasztalan maradt.

Hiába nem akart Teréz a világtól semmit, az egyházon, sőt a saját rendjének kebelén belül kellett megtapasztalnia a világ ellenállásával szemben való küzdelem minden keservét. Sokakat összetört volna ez a tapasztalat, de őt csak feladatának fontosságában mélyítette el: „Nem is tudom, mit csodálkozunk azon, hogy annyi baj van az egyházban; hiszen éppen azok, akiknek hivatása volna példaképpel szolgálni, tudniillik a szerzetesek, olyan alaposan tönkretették azt a munkát, amelyet a múlt századok szentjeinek szelíme végzett a szerzetekben” (*Önéletrajz* VII.).

Önéletrajzát az inkvizíció elé vitték, ami ugyan nem talált benne semmit, ami a hit tisztasága ellen lett volna, de azért a haláláig hátralévő tizenhét év alatt sem sikerült neki a kéziratot visszakapnia. Mégsem az inkvizíciótól való félelem, hanem belső igazságának tudata íratta le vele boldogan: „Isten kegyelméből mindig hűséges alattvalója voltam az egyháznak, az vagyok, és az is maradok” (*A belső várkastély, előszó*).

Az erények és gyarlóságok harca

Amilyen egyszerű leánya akart lenni az egyháznak, ugyanolyan egyszerűnek, minden feltűnéstől mentnek szerette volna látni a hívő ember jóságát is. Csak egy nagyon sokat tapasztalt ember adhatott a zárdafalakon és az évszázadokon túlnövő, egyetemes érvényű tanácsot: „Gyakorolja azokat az erényeket, amelyeket az egyes nővérekben észrevesz, és szeresse mindegyiket teljesen önzetlenül. Ami pedig a hibáikat illeti, azokat csak annyiban figyelje meg, amennyiben önnek magának okulására szolgálhatnak” (411. levél).

Tömör fogalmazású tanácsaiból olvassunk el néhányat izelítőül: „Én az erényeket szeretem szigorúan gyakoroltatni, nem pedig a testi vezeklést” (150. levél). „Lelkünk kénytelen-kelletlen megszenvedi testünknek bajait, sőt még az időváltozást is” (*Önéletrajz XI.*). „Nem csekély vezeklést gyakorol azzal, hogy el tudja viselni annak a másíknak szerencsétlen természetét” (173. levél). „Nem értem, miért keres több bajt annál, mint amit az Úristen ráküld” (142. levél). „Aki igazán szeret, az mindenütt szeret, s mindig kedvesére gondol. Szomorú dolog lenne, ha csak csendes zúgokban volna lehetséges a belső ima”, vagyis az Istenbe való elmerülés (*Az alapítások könyve V.*). „A konyhában a fazekak között is ott jár az Úr” (uo.). „Kérjétek az Urat, hogy adjon nektek tökéletes felebaráti szeretetet, a többit pedig bizáttok rá” (*A belső várkastély V/III.*). „A lélek nem azáltal halad előre, hogy sokat okoskodik, hanem azáltal, hogy nagyon szeret” (*Az alapítások könyve V.*). Ami a jámborság gyakorlását illeti, „ne követeljük senkitől, hogy úgy viselkedjék, amint nekünk tetszik” (*A belső várkastély III/II.*). „Az Úristen nem akad fenn minden apró-cseprő dolgon” (*A tökéletesség útja XLI.*).

A nagyon egyszerűnek tetsző út legfőbb akadályait keserű gúnnnyal, de világos lélektani meglátással jelöli meg az emberi önzésben, hatalom- és dicsőségvágyban, amik megölik az egyéni lelki életet és lehetetlenné teszik szerető közösségi lelkület kialakulását. „Igazán nem tudom, hogy mit gondoljak erről a világról — írja 1576-ban —, mert mihelyt érdekek kerülnek szóba, megszűnik az életszentség. Ezért undorodom én minden földi vagyontól” (156. levél). „A szerzetesnők között is az, aki egyszer perjelző volt, többé nem viselhet alacsonyabb hivatalt. Azt is sokra tartják, ha valaki idősebb a másíknál... Az ember nem tudja, nevéssen-e vagy sírjon ezen a fel fogáson” (*A tökéletesség útja XXXVI.*). „Isten tartsa tőlünk távol az olyanokat, akik egyrészt szolgálni akarnak ugyan neki, másrészt azonban kényesek a tekintélyükre és féltik azt” (uo. XII.). Ezek járatják le a lelki élet megbecsülését, de mégsem kell kétségbeesni miatta, mert hát „természetes, hogy ha olyan valaki esik el, aki már közel járt a tökéletességhez, afölött összecsapják kezüket az emberek, míg azon nem csodálkoznak, hogy százszrével vannak, akik rosszul élnek és nyilvánosan hódolnak a bűnnek, s akiknél nem kell sokat vizsgálni, vajon jók-e vagy rosszak, mert ez már ezer mérföldről látható” (uo. XXXIX.). Az ellen azonban tiltakozik, hogy az esettebbek oktassák ki a tökéletesebbeket: „A lelki életre ne oktasson másokat olyan ember, aki talán azt sem tudja, hogy mi fán terem az a lelki élet” (*A belső várkastély III/II.*).

A természetfeletti megvilágosítás

A sok életrevaló megfigyelés mögött aligha fog misztikust sejteni az, aki egyébként nem tud arról, hogy Avilai Nagy Szent Teréz a legnagyobb misztikusok egyike. Pedig éppen azért beszélhetett olyan határozottan, mert biztosíthatott bennünket, hogy „csak olyasmit fogok mondani, amit önmagamon tapasztaltam, vagy másokon saját szememmel láttam; semmi mást” (*A tökéletesség útja*, előszó), de ezeknek a tapasztalatoknak jó része messze túlnőtt az átlagos emberin a misztika magasságaiba és mélységeibe.

A misztika — Szent Teréz szerint — egyszerűen az imádságnak az a természetfeletti foka, melyen már nem csupán az ember szólal meg, hanem sokkal inkább az Isten. Semmi köze sincs ehhez azoknak a misztifikált különködéseknek, színes képzelődéseknek, amikre oly sokan gondolnak, ha misztikát hallanak emlegetni. Az ilyen jelenségekről Teréznek is megvolt a véleménye: „Higgye el nekem, hogy az mind kézzelfoghatólag idegbajos tünet. Ne vegye őket komolyan” (*180. levél*). Írt arról, hogy aki könnyen meghatódik, órákra is képes elmerülni, és azt hiszi, hogy ez az elragadtatás. „Hátha még melankóliában is szenved az illető! Jaj nekem! Akkor lesz csak igazán telítve ezernyi élvezetes képzelődéssel. Az ilyenek, ha nem igyekeznek ezen az állapoton segíteni, lassan-lassan odáig juthatnak, hogy belehalnak, vagy pedig megbolondulnak” (*Az alapítások könyve VI.*). Mivel ennyire tisztában volt Teréz a dolgokkal, beteges eltévelyedéseknek tartotta még az érzélgősségre épülő ájtatosságokat is: „Sohasem voltam barátja az amolyan mindenféle szertartásos imáknak, amilyeneket mifelénk egyesek, főleg nők végeztek. Bennük áhítatot keltettek, de nekem sohasem voltak a szájam íze szerint, s végül is az egyházi hatóság elítélte őket, kijelentvén, hogy babona az egész” (*Önéletrajz VI.*).

Nagy Szent Teréz negyvenéves volt már, mikor az istenközelség rendkívüli adományaiban részesült, és óvatos bizalmatlansággal fogadta élményeit, hogy azok valóban Istentől valók-e, vagy ő is csak áztatja önmagát. „Mivel folytonos aggodalmai miatt oly sok emberrel tárgyalt ezekről a jelenségekről, azért lettek azok szélesebb körben ismereteseek. Most mindig attól retteg, hogy őt holmi képzelődő vénasszonynak minősítik” — írja ő maga (*4. lelki számadás*). Kevesen küzdöttek meg olyan keményen istenél-ményük teljes tisztaságáért, mint Szent Teréz. Azért is van, hogy aztán olyan közvetlenséggel képes leírni őket. Ha néha akadozik a nyelve a minden érzékletest nélkülöző élmények leírásában, ez is a hitelesség jegyvévé lesz nála.

„A belső ima nem egyéb, mint benső barátság Istennel, amennyiben gyakran maradunk négy szemközt Övele, tudván azt, hogy szeret bennünket” (*Önéletrajz VIII.*). Az élet és a küzdés értelmének ez a legmagasabb beteljesedése, ami a földön lehetséges, és bár ez már közvetlen isteni ajándék, mégis az ember fogékonnyá teheti rá magát. Erről az oldalról közelítve írja Szent Teréz: „Az igazi egyesülés nagyon könnyen elérhető, ha igyekszünk teljesen lemondani saját akaratunkról, és azt mindenben azonosítjuk Istenével... Az Úr csak két dolgot kíván: azt, hogy szeressük őt, és szent Fenségét, és szeressük embertársunkat... Ha a két parancsot tökéletesen teljesítjük, egyesülve vagyunk vele... Amíg azonban e pontban csak egy hibát fedeztek is fel magatokban... higgyék el nekem, hogy még nem kaptátok meg az egyesülés kegyelmét” (*A belső várkastély V/III.*).

A nagyigényű feltételekből következik, hogy a legtöbb ember számára idegen marad az eksztázis, de még inkább az a legmagasabb fok, melyről Teréz azt írja, hogy „látomásait sohasem látta testi szemeivel, hanem valami elvont és szellemi módon; szövegeket sem testi füleivel hallott” (*4. lelki számadás*). A belső várkastély leírásánál az önismeret legkülső lakásáról azt mondja, hogy ott, ha a lélek bűnben van, fekete sötétség honol, „bár akkor

is, mint mindig, ott van benne az a nap, mely oly ragyogó fényt és pompát kölcsönzött neki, azonban most úgy van ott, mintha nem volna" (I/I.). „Az ilyesmit megmagyarázni, vagy szavakba foglalni igen nehéz" (Önéletrajz XI.). „Vannak dolgok, melyek titkok maradnak még a legtudósabb ember számára is" (4. lelki számadás).

Avilai Nagy Szent Teréz mélységes titkoknak látója volt, de éppen azért dolgozott és fáradozott itt a földön annyit, és azért volt itt neki fontos minden apróság is, mert a titkok látása is mind „arra szolgál, hogy cselekedetek és mindig újabb cselekedetek szülessenek belőle. Ez az igazi bizonyítéka annak, hogy ez a kegyelem csakugyan Istentől való" (A belső várkastély VII/IV.).

KÁLNOKY LÁSZLÓ VERSE

A LABIRINTUS

ahol a palota kapuján belépni már bukás
 ahol a folyosókon a járás bizonytalan tapogatózás
 ahol az alattomos homály látszólag egy irányba vonz
 ahol sárgalángú halotti lámpák pislákolnak a fordulóokban
 ahol tovább kell tántorogni spirális szédületben
 ahol megtorpan a láb mikor az út csarnokká öblösödik
 ahol a körbefutó fal kétségbeejtő táblaképei várnak
 ahol az áldozatok a megbántottak arca tekint alá
 ahol a szemgödrökből véres víz szivárog könny helyett
 ahol a pergament-bőrű kezek vádolva integetnek
 ahol megváltás lenne változni bogárrá pihévé semmivé
 ahol az útjelzők előre-hátra egyformán mutatnak
 ahol csigavonalban fúj a fojtó föld alatti szél
 ahol az arcot pókháló vagy szellemkéz súrolja végig
 ahol a tévelygő emberre rátör az embertelen félelem
 ahol gyomrában kés forog fejében légsavar süvölt
 ahol a hűsevő vadak forró förtelmes bűze csapja meg
 ahol az eltévedt megérzi nincs tovább egy lépés a halál
 ahol mozdulatlanul figyel mi közelít felé
 ahol a pikkelyes szörny a középpontban terpeszkedik
 ahol mozdulatlanul figyel mi közelít felé
 ahol az eltévedt megérzi nincs tovább egy lépés a halál
 ahol a hűsevő vadak forró förtelmes bűze csapja meg
 ahol gyomrában kés forog fejében légsavar süvölt
 ahol a tévelygő emberre rátör az embertelen félelem
 ahol az arcot pókháló vagy szellemkéz súrolja végig
 ahol csigavonalban fúj a fojtó föld alatti szél
 ahol az útjelzők előre-hátra egyformán mutatnak
 ahol megváltás lenne változni bogárrá pihévé semmivé
 ahol a pergament-bőrű kezek vádolva integetnek
 ahol a szemgödrökből véres víz szivárog könny helyett
 ahol az áldozatok a megbántottak arca tekint alá
 ahol a körbefutó fal kétségbeejtő táblaképei várnak
 ahol megtorpan a láb mikor az út csarnokká öblösödik
 ahol tovább kell tántorogni spirális szédületben
 ahol sárgalángú halotti lámpák pislákolnak a fordulóokban
 ahol az alattomos homály látszólag egy irányba vonz
 ahol a folyosókon a járás bizonytalan tapogatózás
 ahol a palota kapuján belépni már bukás

A LATIN- ÉS GÖRÖG-SZERTARTÁSÚ KERESZTÉNYSÉG EGYÜTTÉLÉSE SZENT ISTVÁN URALKODÁSÁNAK IDEJÉBEN

(XI. század)

Kelet és Nyugat egyházainak viszonya az első évezred fordulóján

A X. század végére a Kelet és Nyugat között már hosszabb idő óta megindult egyházpolitikai küzdelem a végleges egyházzszakadást megelőző feszültségig fokozódott.¹ Vannak azonban, a két egyházrész kapcsolata kiegyenlítését célzó, olyan törekvések is ebben az időben, amelyek a görög szellem és hagyomány továbbélésének nem állják útját, sőt azt bizonyos mértékig támogatják is. Abban az időben amikor a pápa univerzális hatalma egyre gyakorlatibb módon nyer kifejezést Nyugaton, és ezt érvényesíteni igyekszik az egész keresztény Keleten is; amikor Bizánc uralkodója személyében és hatalmában a római császárok örökségének kizárólagosságát vitatja az egyre hatalmasabb és befolyásosabb nyugat-római császársággal szemben; vagyis éppen Szent István királyunk uralkodásának kezdetén, Szent Nilos görög szerzetes, a Róma mellett Grottaferrataban bizánci szertartású kolostort alapít, amely később is fennmaradva, napjainkig őrzi Kelet keresztény hagyományait a nyugati egyház központjának közvetlen környezetében.²

Első szent királyunk ugyanúgy tudhatott az itáliai görög alapításról, amint ismerte és támogatta a cluny-i reform szellemét, amelynek hatása hazánkba nem közvetlenül, hanem a lotharingiai kolostoroknak — mint Gorse, Lüttich és Trier — közvetítésével érkezett el. Tudott tény az is, hogy éppen ezekben a városokban jelentős volt a görög szellem művelése is. Az említett monostorok falai között nemcsak latin, de bizánci szertartású szerzetesek is éltek.³

Szent Benedek fiainak megérkezése előtt — mint már előbb említettük — számos bizánci szertartású szerzetesi közösség létezett és munkálkodott Magyarországon. Ezek missziós tevékenysége folytán a magyarságnak egy bizonyos része közelebbi kapcsolatba került a kereszténységgel. Munkálkodásuk hatása túllépte az ország határait is. Tudunk például egy „magyar Mózes” (*Mojsej Ugrin*) nevezetű szerzetesről, aki a vértanú Boris hercegnek, a kievi Rurik-ház tagjának meghitt tanácsadója volt. Emlékét, a kievi Barlang-kolostor (*Pecerskaja Lavra*) társalapítójának kijáró tisztelettel és kegyelettel ünnepli meg ma is az orosz ortodox egyház szentjei sorában június 28-án.⁴

Szent István reálpolitikája

Meghonosodottá vált és történeti szemléletté lett nálunk az elmúlt évszázad folyamán az a felfogás, amely szerint első apostoli királyunk magát, családját és országát — mindezekkel együtt népe kereszténységét — olyan módon kötelezte volna el Nyugatnak, hogy hűsége bizonyosságául felszámolta a keleti kereszténység központjait (a monostorokat), vagy azokat a latin szertartás átvételére kötelezte volna. Ennek a felfogásnak egyik fontos és döntő érve a bizánci szertartású Ajtony leverése és a marosvári görög szertartású kolostornak latin szertartású benépesítése lett. A történelmi esemény azonban nem erről tanúskodik. Szent István Ajtony személyében nem a keleti szertartással és annak képviselőjével került szembe, hanem az egységes állam megteremtésének akadályozójával. Ajtonyban a törzsi hatalomhoz ragaszkodót győzte le, nem pedig a más szertartáshoz tartozó főurat

és a védelme alatt álló keleti keresztény közösséget. István vezére és híve Csanád — aki az állameszme megvalósításának adott esetben büntető kardja lett — győzelme után valóban latin szerzeteseknek adja át Marosvárt, de új monostort alapít Oroszlámoson Szent György tiszteletére, ahová áttelepíti a bizánci szerzeteseket.

Szent István bizonyosan kezdetől felismerte, nyugati elkötelezettségében is ténylegesen szem előtt tartotta azokat a politikát meghatározó tényezőket, amelyek országa földrajzi helyzetéből és már előbb meghonosodó, Kelet és Nyugat hatásából örökségképpen megmaradt adottságokból folytak. Uralkodása alatt sohasem zárkózott el a bizánci kapcsolatoktól ugyanakkor, amikor egyre szorosabbra fűzte az érintkezés szálait a római pápasággal és a német-római császársággal.

Ugyanabban az évben, amikor Nílos apát a Róma melletti Albano-hegy lábánál megalapítja görög kolostorát, a magyar király II. Basileos császárral (976—1025) szövetséget köt. Támogató beleegyezésével foglalja el Skopjét és onnan magával viszi országába a keleti kereszténység egyik legféltettebb kincsét: Szent György vértanú ereklyéjét. Nem lehetetlen, hogy a Csanád vezér alapította oroszlámosi monostor azért kapta a Szent György titulust, mert falai között helyezték el a becses reliquiát. Oroszlámos a tatárjárás idején nyomtalanul eltűnik. Feltételezhető, hogy a katonaszent ereklyéjéről ezért nincsen további híradásunk.

Rövidesen Konstantinápolyban magyar zarándokházat alapít István király ugyanúgy, mint ahogy Rómában, a San Stefano Rotondo mellett is, adományokkal és privilégiumokkal erősíti meg alapítását. Kegyeletét — mint minden más keresztény uralkodó — lerója a Szentföld iránt is. A Jeruzsálemben létesített kolostornak sajnos már nem tudjuk sem nevét, sem helyét. Mindezeket az intézményeket javakkal és kiváltságokkal látta el.⁵

Szent István kettős keresztet kap II. Szilveszter pápától (999—1033) „apostoli” (*apostolicus*) felhatalmazása és az Egyházban gyakorolt jogai külső jeleként. Amikor az „apostol-társ”, a bizánci császár — aki már ösileg a „társ-apostol” (*iz-apostolos*) címet viselte — megajándékozta őt Krisztus szent keresztjének egy szilánkját őrző ereklyetartóval (*staurothéka*)⁶ azt sem utasítja vissza, hanem, a becses kegytárgyat fiának, szent Imrének adja, hogy az, az igaz hit védelme örökösének megerősítésére szolgáljon.

Szent Gellért görög műveltsége és az „Intelmek” szelleme

Imre herceg nevelője — a későbbi csanádi püspök és vértanú — Szent Gellért, a bizánci kultúrát nagyrabecsülő és értékeit továbbművelő Velencéből származott. Őt kell Szent Istvánnak, fiához intézett „Intelmei” sugalmazójának tartanunk. A mű forrásanyaga a korabeli katoptrikus irodalom, főképpen a Bíborbanszületett császárnak a „Bírodalom kormányzásáról” írott munkája, amelyet egy századdal Szent István kora után Vladimir Monomach, a kievi nagyfejedelem is felhasznál fia oktatásában.^{7–10}

Első szent királyunk Kelet és Nyugat egyházainak és híveinek együttéléséről vallott felfogását hiven tükrözi az „Admonitiones” vonatkozó részlete is, amelyben arra inti az atya fiát, hogy a rítusok hagyományait és fegyelmi szabályait tiszteletben kell tartania a keresztény uralkodónak: „...mert hogyan kormányozhatná valaki — írja — a latinokat a görögök módján és a görögöket a latinok szokásai szerint...?” Az ökumenizmusnak ez a bölcs kormányzati elve, szentistváni örökségünk.

Szent István a keresztény egység lényegét ismerte fel, mert annak elvét alkalmazta a gyakorlatban is, amikor nem akarta a hagyományos és jogos különbségeket megszüntetni a rítus-különbségekben. A tényeket elfogadó bölcsessége tudomásul vette és nagylelkűen tiszteletben is tartotta a más szertartású hagyományban mindazt, ami ugyan formájában lehet különböző, de tartalmában a közös, az egész kereszténység értékeit képviseli.

Szentistván-kori bizánci monostorok

A veszprémi maradványok, a zalavári oltártöredék, a tarnaszentmáriai emlékek, vagy az Óbudán feltárt „cella trichora” — sok más értékes lelettel együtt — azt bizonyítják, hogy a X. század előtt hazánkban már meglévő keleti szertartású monostorok nem pusztultak el a nyugati orientáció, majd elkötelezés időszakában, hanem tovább éltek, mint a vallás, a kultúra és a művészetek központjai. A két rítus egymás melletti békessége ugyan tartós marad az Árpádok uralkodása idején, de a keleti szerzetesházak létszáma és jelentősége egyre csökken. Helyüket egyre inkább latin szerzetesek közösségei foglalják el.¹¹

A bizánci szertartású monostorok elhalását két körülmény is siettette. Elsőként az 1054-ben bekövetkezett szakadás (*skizma*) utáni egyházpolitikai helyzet. Róma részben védekező intézkedéseket tett a „szakadárokkal” szemben a latin szerzetesek betelepítésével; a XIII. század elejétől kezdve azonban — latin császárság és patriarchatus bizánci felállítását után — egyházi közigazgatás útján is háttérbe szorította a keleti szertartást. Ezen idő alatt — és ez volt a második ok — a latin szertartás lett a katolikus egyház univerzalizmusának, egységének külső jele és az ahhoz való hűség gyakorlati bizonyossága is. A keleti szertartás hazánkban is — különösen a IV. lateráni zsinat után (1215) — azonos elbírálás alá került a bogumilok, vagy a pátarénusok eretnek gyülekezeteivel. Országunkban, ezen okokon kívül, számos bizánci szertartású kolostor a tatárjárás áldozata lett (1241–42) és szinte nyomtalanul megsemmisült.

A Veszprém közelében letelepített bazilissza apácák (*beginae*) közösségének alapítója éppen úgy lehetett *Sarolta* fejedelemasszony, mint Szent István nővére, *Gavril Radomir* bolgár cár elűzött felesége. Ez utóbbi lehetőség arra adna magyarázatot, hogyan került a szerzetesnők hímezte ún. „Szent István erszényére” cirillbetűs, liturgikus szövegű himzés. Lehet az is, hogy nem Bulgáriából jöttek Veszprémvölgy lakói, hanem még ősi, szláv alapítású közösség számára adott görög nyelvű megerősítést az első apostoli király. Egy másik feltevés szerint szent Imrénék kiszemelt menyasszonya görög volt, a császár családjából. Ha kíséretében Bizáncból is érkeztek volna szerzetesnők országunkba, ez a körülmény magyarázatot adna arra, hogy a veszprémvölgyi palást-hímzőknek milyen ikonográfiai példakép lebegett szemük előtt. A koronázó palást himzésén ugyanis a Krisztus-Pantokrator körül a szentek elhelyezése a bizánci templomok kánoni rendjét követi.¹²

Bárki alapította a kolostort és bárki népesítette is be azt bazilisszákkal, a szerzetes-közösség utánpótlása lassanként csak magyarajkúak sorából kerülhetett ki. Ugyancsak fel kell tételeznünk, hogy a keleti egyházak oltáryelvű alkalmazkodása szerint, már a honfoglalás korától megkezdődhetett a bizánci szertartás nyelvének megmagyarosodása és ez folytatódott az Árpádok alatt is. Tudunk olyan kolostorról is, ahol annak alapítása óta görög, magyar és szláv szerzetesek éltek együtt saját nyelvük szerint dicsérve Istent.¹³

Tihany eredeti neve: „Petra” (szikla), etimológiailag is azt a feltételezést lát-szik alátámasztani, hogy a Balatonba nyúló félsziget hegyoldalának szikla üregeiben (*kallionok*) eredetileg keleti remetek éltek. A mai napig is megőrzött neve pedig szláv eredetű: „tichij hod” nem más, mint „csendes hely”, a világtól elvonuló anachoráták jámbor elmélkedésének és önmegtagadásának telepe. Valószínű, hogy még a pannón-szláv térítések maradványaként fennálló szerzetes-közösség (*lavra*) létezett Szent István korában. 1055-ben I. Endre király a bencés rend számára alapít itt kolostort. Nem kizárt, hogy még egy ideig együtt éltek itt latinok és görögök. Ezen utóbbiak vagy kihaltak, vagy elhúzódtak észak felé a hegyekbe.¹⁴

Visegrád (*vyse grad* = magasan épült város, település) is régi, feltételezhetően eredetileg szláv szerzetesi központ, amely a környék — különösen a zebegényi erdők és a pilisi hegyek — remetéit szervezetiesleg összefogó monostor volt. Szláv kapcsolatai továbbra is megmaradtak, mert I. Endre királyunk megerősítette, és felesége — *Athanasia*, aki a kievi Jaroszlav fejedelem leánya volt — valószínűleg

szláv szerzetesekkel népesítette be. *III. Honorius* pápa 1221 évi levélváltásából ismételtén megerősített híradásunk van arról, hogy a monostornak eredeti lakói is bizánci szertartású szerzetesek voltak. Még korábban a Szent András tiszteletére szentelt monostor falai 1055-ben befogadták a csehországi Sazarából menekülni kényszerült keleti szertartású szerzeteseket. A híradások szerint 1061-ig éltek itt társaikkal békességben. A XIII. században a kolostor elnéptelenedik. *II. Endre* király — a pápa hozzájárulásával — latin szerzeteseket küld az ősi falak közé. Bizonyos források úgy vélik, hogy ciszterciákat telepítenek Visegrádra. Annyi bizonyos, hogy 1331-ben már egy görög szerzetes sem él itt.¹⁵

Pásztóról már csak irodalmi utalásokból értesülünk, alapításáról és történetéről nincsenek adatok birtokunkban. Szent István korában bizonyosan létezett, tehát feltételezhetően a honfoglalás előtti kor szláv alapítása lehetett. 1190-ből azonban pontosan tudjuk, hogy a bizánci kolostor elnéptelenedett és a görög szerzetesek helyét a ciszterciák foglalják el.

A Duna melletti Pentelének — Szent Pantaleémon és Kermolaos ingyen gyógyító görög vértanú-orvosokról (*anargyroi*) elnevezett és tiszteletükre szentelt bazilissza monostor-eredetéről szintén nincsenek adataink. XIII. századi oklevelekben még előfordul említése és helyének megjelölése. 1329-ből származik egy feljegyzés, amely szerint „hajdan itt görög apácák laktak”. A visszaemlékezés idején már latin szerzetesnők népesíthették be a kolostort. Igen valószínű, hogy nyomtalan pusztulása a tatárjárás idejére tehető.

A XIII. század elejéről származó két pápai irat tesz említést a Berria-monostorhoz tartozó, számos szerzetes közösséget összefogó, görög monasztikus szervezetről.¹⁶ Egyik központja a szaloniki-beli katona-szent, Demeter nevét viselő Szávaszentdemeter volt, a másik talán Somogyban lehetett. Somogyvárról ugyanis *III. Ince* pápa írásából tudjuk, hogy ott többféle nemzetiségű szerzetes élt együtt egy közösségben. A Berria-szervezethez egyes becslések szerint 400–600 kolostor tartozhatott a Csepel-szigettől délre és Siófoktól nyugatra. Lehetséges, hogy a kalocsai érsekség későbbi területéhez tartozó Nádudvaron, sőt Szatmárban is szervezett szerzetes-házak, ehhez az átfogó nagy közösséghez tartoztak.¹⁷

Pontosabb híradásaink csak Szávaszentdemeterről vannak. *IV. Kelemen* pápának a nyitrai püspökhöz intézett levele arról ad hírt 1344-ben, hogy a kolostorban — amely ősi alapítású — görög, magyar és szláv szerzetesek élnek együtt. Hosszú időn át már „stauropég” (nullius, püspököknek alá nem vetett, közvetlenül Bizánc patriarchája alá tartozó) apátság volt. A levél írásakor már egy évtizede (1334) meghalt az utolsó apát, ezért a pápa úgy rendelkezett, hogy a szerzetes-házat a püspök bencés szerzetesekkel népesítse be. Bár *III. Honorius* pápa 1218-ban a görög monostort latin joghatóság alá rendelte, mégis több mint egy évszázadon át tartott fogvatkozó léte.¹⁸

A tatárjárás és a török uralom szinte nyomtalanul eltakarította a görög szerzetességnek azt a maradékát, ami még a XIII. századig fennmaradt. *Mezey* László professzor foglalkozott legutóbbi időkben az ősi titulusok felkutatásával. Az ő nyomán valószínűnek kell tartanunk, hogy a Szent Demeter, Szent Mihály, Szent Miklós, Keresztelő Szent János és Szent Paraschéva (Piroska) védőszentek emlékei mögött rég eltűnt, a szentistváni időkben még meglévő és virágzó, bizánci szertartású közösségek körvonalai rajzolódnak ki. A keleti szertartású magyarság további történetének nyomavesztett útjait ezekből a titulusokból kiindulva kellene a történeti kutatásnak újra feltalálnia.¹⁹

A Görög és a Latin kultúra összhangja

A veszprémvölgyi bazilissza zárda görög nyelvű alapító levele egymagában is arról tanúskodik, hogy első királyunk udvarában éltek olyan egyházi, vagy világi személyek — Bizáncban ugyanis az írásbeliség nem volt a klerikusok privi-

légiuma —), akik nemcsak ismerték a görög nyelvet és mesterei voltak az udvari fogalmazásnak, hanem, akik maguk is a keleti szertartás hívei voltak. Ennek a megállapításnak igazolása az, hogy az okirat szerkesztői úgy használják a bizánci liturgia szövegeit, hogy bizonyosra kell vennünk róluk, hogy azokat nemcsak hallomásból ismerték, hanem maguk is résztvevően használták az istentiszteletekben.²⁰

Sok görög nyelvű teológiai, egyháztörténeti és hagiológiai mű magyarországi keleti szertartású szerzetesek közvetítésével jutott el Nyugatra és vált ismeretessé a latin kultúra területén. A hazai bizánci-rítusú központok — amelyek jóval első szent királyunk uralkodása előtt fennálltak és működtek — később is teljesítették a szellemi javak közvetítésének és átadásának ezen áldásos feladatát Kelet és Nyugat között. E kolostorok fenntartása és támogatása Szent István egyházpolitikai gyakorlatának tudatos részét jelenthette.²¹

Szent István „ökumenizmusa”

Szent István, a karizmatikus adottságú uralkodó, egyházat szervező, államot alapító politikájában egyképpen szorgalmazta Kelet és Nyugat hagyományainak és szellemi örökségének együtthatását azáltal, hogy a hagyományos régi és az új szertartás és szellemiség békés együttélését biztosította országában. Családi körében elismerést és megbecsülést, a közéletben helyet és támogatást adott azoknak is, akiknek vallásossága és keresztény szellemisége nem az ő nyugati forrásaiból táplálkozott. Intézkedéseiből arra kell következtetnünk, hogy a keresztény- és kultúrvilág mindkét részének kincseivel egyként akarta gazdagítani népét és az annak körében születő és fejlődő kereszténységet. Azokat a feszültségeket és ellentéteket, amelyek uralkodásának idején már egész Európában jelentkeztek a keleti- és a nyugati egyházrész rivalizálásában, megfontolt, mindkét oldali szövetségekkel, római és bizánci alapításokkal igyekezett kiegyenlíteni, legalábbis hatalma lehetőségeinek körében.

Végső szükségben nyúlt csak az erőpolitika eszközához, mint ahogyan fellépett a dunántúli Kupával (Koppány) és az erdélyi Ajtonnyal (Achum) szemben. Ezekben az esetekben is — különösképpen Ajtony leverésével — nem a bizánci szertartás képviselői, vagy a keleti egyház hagyományai ellen fordult, hanem az egységes állam megakadályozásának ellenségeit győzte le. Számtalan más tény szól amellett, hogy Szent István király a keleti szertartást — azért, mert eltért a nyugatitól, mert más hagyományokból élt, vagy azért, mert a nemzeti nyelvek oltári használatának jobban kedvezett — sem megtámadni, sem megsemmisíteni nem volt szándékában.

Ha az „ökumenizmus” — történeti korokon és gondolkodási kategóriákon felül emelkedve, tehát — lényegében azt jelenti, hogy művelője fel akarja ismerni és meg is akarja találni a hagyományokban és az istentisztelet külső formái szerint különbözőkben az eredetileg egyet és egységeset, ha továbbá azt is jelenti, hogy előmozdítja kész arra, hogy a kincseket közös örökségnek tartva, azokat a valóságos egység szolgálatába állítsa, — akkor az évezre-des múltra vonatkoztatva nem anakronizmus az a megállapítás, hogy első szent királyunk uralkodását és egyházpolitikáját az „ökumenikum” jellemezte. Benne ugyanaz az elv és magatartás valósult meg, amely a katolikumtól elválaszthatatlan, és amely az évszázadok alatt sem veszthette el alapvető igazság-tartalmát és megvalósításának sürgető és szükséges voltát sem. Bár az egyház egységét bölcsen megőrző, azt megvédő és ápoló szellem a kereszténységben — a koronként túlsúlyra jutó hatalmi szempont, az idők és a személyek körülményei, a valóságnak megfelelő ismeretek hiánya és a sokféle előítélet miatt — háttérbe szorult, a II. vatikáni zsinat megújulást kereső lelke arra ismét rátalált és megújítást szorgalmazó elhatározása azt a keresztény tudat és a tanúságot tevő cselekvés középpontjába állította.

Szent királyunk egyházpolitikáját, magyar kereszténységünk kezdetének 1000 éves évfordulóján, méltatva és elismerve jogos büszkeséggel szólhatunk annak ökumenikus szelleméről.²²

Jegyzetek: 1 B. Leib: Rome, Kiev et Byzance a XIe. siècle, Paris, 1924. — 2 Cosma Buccola: Monumentale Badia Greca di Grottaferrata, Grottaferrata, 1933. — 3 A. Tautu: Residui di rito bizantino nelle regioni balcano-danubiane nell'alto medioevo, „Orientalia Christiana Periodica”, 15(1949), p. 41—70. — Benkő Feréz: A magyarországi ortodox egyházak szervezése, Budapest, 1942., p. 12—14. — 4 Trócsányi Zoltán: Az orosz irodalom kincsesháza, Budapest, 1940, p. 19—21. — Kologirnov: Essay sur la sainteté en Russie, Burges, 1953, p. 28; p. 61—62. — Ernst Benz: Russische Heiligenlegenden, Zürich, 1953, p. 192—199. Vom seligen Moissij Ugrin. — 5 Moravcsik Gyula: Pour une alliance byzantino-hongroise au seconde moitié du XIIe. siècle. (A cikk bevezetésében összefoglalóan adja a szentistván-kori bizánci kapcsolatok adatait). — 6 Somogyi Anpád: Az esztergomi bizánci staurothéka, Budapest, 1959. — 7 Ivánka Endre: Szent Gellért görög műveltségének problémája. „Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből”, 2613/1942. — 8 Bodor Aladár: Szent Gellért „Deliberatio”-jának főforrása. „Századok”, 77(1943), p. 173—227. — 9 Balogh József: Az „Intelmeiről” és a „Fejedelmek Tüköré”-ről. „Minerva”, 10(1931), p. 114. ss. — 10 Iglió Endre: A régi orosz irodalom története, Bp. 1962., p. 28—29. (Poucenie Vladimira Monomacha: „Obraznannosti Knysza”). — 11 Bogyai András: Szent István korabeli oltár-töredék Zalavárról, a Vas megyei Múzeumban. „Dunántúli Szemle”, 8(1941), p. 88—93. — Csemegi József: A tarnaszentmárjai templom. „Magyar Mémók- és Építészegylet Közönlve”, 75(1941), p. 44—46. — Adalékok Budapest művészetének történetéhez. „Történetírás”, 3(1939), p. 75—80. (Óbuda!) — 12 Krajnyák Gábor: Szent István veszorémvölgyi donátóiának görög egyházi vonatkozásai. „Századok”, 59(60/1925—26), p. 488—507. — 13 Pais Dezső: Az „auctor monasterii” a veszorémvölgyi apácák Kálmán-féle megerősítő levelében (Removatio). „Magyar Nyelv”, 39(1940), p. 41—42. — 14 A. Tautu: I. c., p. 51—60. — Csemegi József: A tihanyi barlanglakások. „Archeológiai Értesítő”, III s. 7—9 (1946—48), p. 395—406. — 15 Dercsényi Jenő: Visegrád műemlékei. Budapest, 1951, p. 12—15. — 16 Gabriel Patacs: Die ungarischen Ostchristen. „Östkirchliche Studien”, 11(1962), pp. 279—280. — 17 A. Tautu: I. c., p. 52—56. — 18 Gyöffy György: A szászszentdemeteri monostor XII. századi összeírása. — 19 Mezey László: Deákcság és Európa. Tanulmányok irodalmi műveltségünk eredetének kérdéséhez. Disszertáció a tudományok doktori fokozatának elnyeréséhez. Budapest, 1967. (Kézirat). — 20 B. B'schoff: Das eriechische Element in der abendländischen Bildung des Mittelalters. „Byzantin'sche Zeitschrift”, 44(1951), p. 27—55. — 21 Ivánka Endre: Griechische Einflüsse in westlichen Geistesleben des XII. Jahrhunderts. „Archivum Philologicum”, 44(1940), p. 211—217. — 22 Tímko Imre: Szent István egyházpolitikájának ökumenikus vonásai. „Katólikus Szó Naptára”, 1969., p. 57—63.

ŐSZ IVÁN VERSEI

LEHAJLÓ KALÁSZ

Teérted bontottam kalászt,
Vágj bátran kaszáddal belém!
A sors egy nyár s mindennek vége
Egy nyárnak érett reggelén.

Sorsnak egyforma mindegyik!
Virág lehettem volna tán,
De elhervadtam volna úgy is
Ruhádon egy bál-éjszakán.

Így? leszek áldott kenyered,
Szürke napokon szürkéség,
Vágynak — kevés, de élni rajtam,
Csak élni, ehhez — még elég.

Elfogyhat minden ami jó,
Minden, mi valamit is ér,
De mi csak akkor jó, ha nincs más,
En maradok — falat kenyér.

AZ EMBER ÚTJA

Az ember csendben, halkán lépeget.
Altal lép néhány őszt, néhány telet.

És egyszer csak hiába vár, remél,
Lépése többé új tavaszt nem ér.

Megáll az ember, csendben visszanez,
Utána szól a múlt: Mondd! Hova mész?

Az ember mélyen lehajtja fejét.
Visszafordul és azt mondja: — Feléd!

AZ EGYHÁZ JÖVŐJE

BESZÁMOLÓ A BRÜSSZELI TEOLÓGIAI KONGRESSZUSRÓL

„A teológia meghalt. Eljen a teológia!” — írta *H. Fesquet* lapjában a kongresszus megnyitásáról. Talán még soha nem volt ilyen alacsony a teológia árfolyama a tudományok börzén, de talán még soha nem reménykedtek annyian a teológusokban, mint ma. A *Concilium* folyóirat rendezte nemzetközi teológiai kongresszusra — 1970. szeptember 12 és 17-e között — a meghívott húsz újságíró helyett kétszázan jöttek el. Hétszáz megfigyelő hallgatta a nyilvános üléseken elhangzó napi három előadást és a vitákat. A kétszáznál több aktív résztvevő 11, angol, francia, német és vegyes nyelvű munkacsoportban vitatta meg az előadásokat és az előterjesztett határozatokat.

A megnyitón *P. Brandt* — a *Concilium* holland kiadója — azt mondta, hogy sokkal több energiát fektettünk a teológia megújításába, mint az intézményes egyház gyakorlatának az átalakításába. Ha a teológia túl akar jutni a saját tehetetlenségén, akkor ki kell dolgoznia az egyház-kritika elméletét. A *van den Bogaard* — a *Concilium*-alapítvány elnöke — szerint az egyházkormányzat és a teológusok kapcsolata azokra a feszültségekre emlékeztet, amelyek az iparban is fennállnak a gyárak igazgatósága és kutatási osztályai között. Majd így folytatta: „Mondják meg a teológusok egyszerű szavakkal, hogy mit jelent az evangélium és a kereszténység napjainkban, olyan egyszerűen mondják meg nekem, hogy képes legyek felfogni és megérteni az evangélium üzenetét, hiszen minden egyes kereszténynek és nemcsak a teológusoknak kell tanúsítaniuk azt, hogy az egyháznak van jövője a mai világban”. A kongresszus elnöke, *E. Schillebeeckx* hangsúlyozta, hogy a kongresszus résztvevői nem elbizakodottan és nem önelégülten, nem egyházi régészekként jöttek össze, nem azért, hogy túllépjék hatáskörüket, hanem hogy legjobb tudásuk és lelkiismeretük szerint teljesítsék az egyház számára nélkülözhetetlen küldetésüket: kritikus reflexióval szolgálják az egyház jövőjét.

A kongresszus díszelnöke, *Suenens* bíboros, arra kérte a résztvevőket, hogy emeljék ki ami egyesít és összeköt; lojálisan, pozitívan és építően működjenek együtt a tanítóhivatallal, s járuljanak hozzá az egyház épüléséhez a mai világban. A bíboros idézte VI. Pál pápát: „Arra van szükség, hogy az élet magvai, amelyeket a zsinat vetett el az egyház talajában, egészen beérjenek”. A belga prímás fontosnak tartja a jogos sokféleségben az egység természetének és határainak a meghatározását, mert ez oldja meg az egyetemes egyház és a helyi egyházak kapcsolatának a problémáját. Hangoztatta az igazságok hierarchiáját: nem egyformán jelentős és életfontosságú minden igazság, de a különböző igazságoknak a középpont, Krisztus felé kell konvergálniuk. Így fejezte be megnyitóját: „Joggal remélhetjük, hogy a II. vatikáni zsinat előszó volt, s egy szép napon egybegyűlnek a világ valamennyi keresztényének képviselői, és az ökumenikus zsinaton sikerül megvalósítanunk az Úr valamennyi tanítványának látható egységét. Nem tudom hol és hogyan jön létre ez a döntő találkozás, hogy III. vatikáni zsinat lesz-e? De ha sikerül eltávolítanunk az akadályokat, akkor miért ne találkozhatnánk azon a helyen ahol a kereszténység bölcsője ringott? A kiengesztelődés zsinata miért ne lehetne a II. jeruzsálemi zsinat?”.

1. A TEOLÓGIA FUNKCIÓJA AZ EGYHÁZBAN

A kongresszus az első napon a teológia feladatával és helyzetével foglalkozott.

W. Kasper münsteri professzor szerint, a teológia alapvető szavai elvesztették kapcsolatukat a valóság mai meg tapasztalásával. Ennek következtében a hit is kényes helyzetbe került. Egyetemes igénye és küldetése ellenére abban a vesztély-

ben forog az egyház, hogy szekta lesz belőle. A keresztény'üzenet — Isten történeti tette és ezt értelemző szava — nemcsak a múltra, hanem a jelenre és a jövőre is vonatkozik. A teológiának az a feladata, hogy az egyszer s mindenkorra kapott üdvösséget (Jud 3) lefordítsa a mindenkori „ma” nyelvére. Keresztény hitünk egyetemes igénye és feltetlen követelménye mindig az adott korszak történelmi-kulturális struktúráin keresztül jelenik meg; még a szentírásban vagy az egyház dogmaiban sem található „vegyszer” állapotban.

A teológia kritikai feladata, hogy a hit változatlan igazságát lefordítsa a mindenkori történelmi jelen nyelvére. Munkáját két szabály irányítja: nem szakadhat el eredetétől, de nem vesztetheti el szeme elől célját sem. A teológia a Szentírásban gyökerezik: abból kell kiindulnia, amiként az apostolok értelmezték és hirdették Jézus Krisztust. Nem elég azonban csak a múltba tekintenie; törekednie kell arra, hogy szavát megértse a kor embere. A teológia akkor teljesíti feladatát, ha az emberi lét valóságáról beszél, s szavával át is alakítja azt (*Gaudium et spes*, 22). „Mivel a filozófia feladata az, hogy megfogalmazza az ember mindenkori önértelmezését és világfelfogását, a filozófiának nemcsak a teológiai tanulmányok előtt, hanem magában a teológiában is helyet kell kapnia”. Nem hanyagolhatja el a teológia az elmélet és gyakorlat összefüggését sem. Az egyházi gyakorlatból kell kiindulnia, és e gyakorlat saját igényével kell lemérnie magát a gyakorlatot. A teológia kritikai feladata, hogy az egyházat figyelmeztesse igényeire, s így elősegítse a közösség és az egyén tökéletesebb egyházi gyakorlatát.

Kasper két fontos következtetést vont le. Az egyik, hogy a teológia rászorul az egyházi hitelesítésre. Az igazság karizmáját nem az egyén, hanem a közösség kapja meg (*Lumen gentium*, 12). Az egyes teológus nem tévedhetetlen, vállalnia kell azonban a tévedés veszélyét azért, hogy minél tökéletesebben felkutassa a hit esélyeit. Az igazi hit nem fél ettől. Biztos abban, hogy Jézus az egyesek tévedése ellenére is megtartja egyházát az igazságban. Az egész egyházzal folytatott nyílt és szabad dialógusban mutatkozik meg a hit helyes mai értelmezése. A másik következtetés a teológusok és a tanítóhivatal viszonyára vonatkozik. A teológia és a tanítóhivatal két különböző, de egymásra utalt szolgálat. A teológia nem merülhet ki a püspöki vagy pápai tanítóhivatal kiszolgálásában. A teológia önálló feladata alá van vetve ugyan a pápai és püspöki tanítóhivatalnak, de a tanítóhivatal nem nélkülözheti az önálló teológiai kutatás eredményeit.

E. Schillebeeckx a teológia kritikai alapszabályáról beszélt. Mivel a teológia is tudománnyá vált, nem művelhető a többi tudománnyal folytatott párbeszéd nélkül. Ezek nemcsak módszertani, hanem tartalmi információt is nyújtanak a teológiának; hozzásegítik, hogy világosabban értse, tisztábban lássa a keresztény üzenet értelmét. A modern tudományok felismerték, hogy minden emberi beszédnek — így a teológiának is — olyan kulturális előzményei vannak, amelyek belejátszanak magába a kijelentésbe is. Sem a szentírás, sem a dogmák nem beszélnek „közvetlenül” Istenről és emberről, hanem koruk kulturális struktúráinak a közvetítésével. Így történhetik meg, hogy az igaz hit helyes megfogalmazása későbbi korokban elveszti hitelességét, mert csak a maga korában érthető. Ha a tudomány megváltoztatja az emberről és a világról alkotott felfogásunkat, akkor megváltoztatja azt a valóságot is, amelyben a hívő él, s amelynek maga is része. Ha pedig a mai valóság már nem ugyanaz, mint amely az apostolok korában volt, akkor nem is beszélhetünk róla úgy, mint a szentírás. Mindebből nyilvánvaló a hit újrafogalmazásának a szükségessége. A teológia — kölcsönösségi alapon — azzal szolgálja a többi tudományt, hogy értelmezi azok eredményeit.

A szaktudományok ma olyan szerepet játszanak a teológiában, mint régebben a filozófia — mondotta Schillebeeckx. Ha a mai teológus nem tekinti ugyanolyan teológiai lelőhelynek (*locus theologicus*) a szaktudományok eredményeit, mint régebben a filozófiai megfontolást (*ratio philosophica*), ha közömbösnek tartja azokat, akkor elszigetelődik korától. Nem értik meg, légiüres térben mozog, hiszen a kor emberének gondolkodásmódját a tudományok eredményei alakítják.

A teológia önálló tudomány. Nem merül ki feladata a szaktudományokkal folytatott párbeszédben. A teológia hittudomány: a hitből indul ki és a hithez vezet

vissza. A keresztény üzenet itt és most történő elsajátításának a lehetőségét szolgálja. A teológiai tudományosságra az evangélium üzenetével való személyes azonosulás, és a történelmi egyház megjelenési formáinak a bírálata nyomja rá bélyegét. A keresztény jelenség pszichológiai, szociológiai, valláskritikai modell szerinti interpretációján kívül létezik önálló teológiai interpretáció is. Ez egyfelől olyan erős hitet képez fel, amely nem gátolja, pótolja vagy helyettesíti a tudomány kritikus racionalitását, másrészt alkotó hűséggel folytatja és aktualizálja a valóság keresztény interpretációjának történetét. A teológia hermeneutikus funkciójában nem nélkülözheti a praxis kritériumát: a teológia a hívő gyakorlat teológiai-kritikus elmélete. Ettől elválaszthatatlan a társadalmi struktúrák és az emberi szív állandó bírálata, és megváltoztatása. A teológiának az egyházra, társadalomra, egyénre irányuló kritikája egyúttal Isten üdvözítő akaratának a hirdetése is Jézus Krisztusban.

J—P. Jossua a Saulchoir-Etiolles-i domonkos teológia professzora, a teológus személyi lapját állította össze. Ki a teológus? Minden hívő, aki hitére reflektál, s a keresztség által Isten népének a tagja. Kit tekinthetünk különösen is teológusnak? Elsősorban azt, aki rendelkezik az egyház épülésére szolgáló különleges adománnyal (Róm 12, 6—8), aki életével és szavával fáradhatatlanul tanúsítja Isten jelenlétét a szekularizált világban. A teológus másik ismertetőjegye a szigorú, alapos, körültekintő, kiegyensúlyozott és kritikus tudományosság.

A teológus jogosan bírálja az egyházi közösséget, de az egyháznak is jogában áll bírálnia a teológust. A teológus munkáját az egyház szabályozza, ez azonban nem fájulhat rendszabályozássá.

Különösen fontos ezt hangsúlyozni napjainkban, amikor a teológiát nemcsak kívülről, hanem belülről is támadják. Kívülről tudománytalanságot, belülről hűtlenséget vetnek a szemére. A három előadó bebizonyította, hogy egyik ellenvetés sem jogos. A teológia kritikus tudomány; bírálja és éppen ezzel szolgálja az egyházat és a világot. A korunkra annyira jellemző kritika nem a görög fatalizmusból, vagy a modern determinizmusból, hanem az Evangélium felszabadító üzenetéből ered.

2. A KERESZTÉNY ÜZENET

A teológia — azáltal, hogy bírálja az egyházat és a világot — közvetít is közöttük. A teológia pozitív feladata az egyház és a mai világ közötti kommunikáció megteremtése. Erre akkor képes, ha röviden, világosan, mai nyelven fogalmazza meg az evangélium üzenetét.

R. R. Brown baltimorei biblikus abból indult ki, hogy az apostoli hitvallás — mint neve is mutatja — nem az alapvető keresztény üzenet, hanem annak egy bizonyos történelmi-kulturális helyzetben való értelmezése, megfogalmazása, megvallása. Ma a keresztény hit új összefoglalására van szükségünk. Ez az igény nem olyan modern, mint amilyennek látszik. Már az újszövetségi írásokban is megtalálhatók hitünk különféle rövid összefoglalásai. A római levél 4. fejezetében írja Szent Pál, hogy a keresztény abban hisz „aki feltámasztotta halottaiból Urunkat, aki vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkért föltámadt” (Róm 4, 24—25).

A keresztény üzenet elsősorban *Istenről* beszél. Az emberhez szól, de arról, amit Isten *tett* az emberrel. Bár tagadhatatlanok emberi vonatkozásai, mégsem pusztán antropológia: nem az ember, hanem Isten tetteit hirdeti. Mindenki — még Jézussal szemben is — Istené az elsőbbség. Jézus nem azért jött, hogy önmagát hirdesse, hanem Isten uralmát az emberi szívekben. Az az Isten, akit Jézus Atyának mond, Ábrahám, Izsák, Jákob s a Sinai hegy Istene. A keresztény üzenet arról beszél azonban, amit Isten az *emberrel* tett: személy szerint törődik az emberrel, mert az ember alkalmas arra, hogy Isten szövetséget kössön vele, s ez mindkettőt kötelezi.

Az üzenet arról szól, amit Isten *Jézus Krisztusban* tett. A kereszténység nem elégedik meg a szeretet, az élet, a szabadság általános kihirdetésével. A keresztény

ezeket Jézus prizmáján át nézi. Arra a szeretetre kaptunk meghívást, amellyel az Atya Jézust, ő pedig minket szeret. Azt az életet nyertük — hogy másokkal is közöljük —, amellyel az Atya Jézust, ő pedig minket ajándékoz meg. A szabadság, amelyet az embereknek hirdetünk, a gonosztól és az önzéstől való megszabadulás: ez testesült meg Jézusban.

Az üzenet két gyújtópontja: Jézus halála és feltámadása. A feltámadás — Jézus győzelme a halál felett — a keresztény remény forrása. A keresztény értékeli a haladást és a jövőt, de a fejlődés, haladás és emberi jövő paradigmája az, amit Isten tett Jézussal. Jézus sorsa példaként szolgál mindenegyes embernek és az egész emberiségnek: Jézus az első sokak közül. De ennél is több. A feltámadt Jézus él, feltámadásának ereje és hatalma — a Szentlélekben — jelen van a keresztény közösségben. Nem vitatható el a keresztény üzenettől a kereszt: „vétkeinkért halált szenvedett”. A kereszténység nem lenne ugyanaz, ha Jézus szívinfarktusban halt volna meg a Genezáreti-tó partján. Jézus legyőzte a halált; a győzelem útja azonban a szenvedésen, megsejényítésen, emberi gonoszszágon át vezetett, és a szeretet végső odaadásában valósult meg. A keresztény ebből a szemszögből nézi az emberi egzisztenciát s annak minden rettenetét. Az archeológia szerint a keresztény mértékegység, s a keresztény jelenlét tanúsítója kezdettől fogva a kereszt.

A Megfeszített nem valami ismeretlen személy, Jézus nem az isteni kegyelem pusztá cégére. Az apostolok húsvét utáni igehirdetése Isten uralma számára akarja feltárni az emberi szívüket. Ha azonban feltárul a szív, akkor a keresztény üzenet többet is mond annak pusztá ismétlésénél, amit Isten Jézusban tett az emberrel. Az apostolok húsvét utáni igehirdetése szükségképpen felidézi a húsvét előtti Jézus szavait, tetteit és életét. Más lenne a kereszténység, ha az a Jézus, akit megfeszítettek, nem ugyanaz volna, aki megkönyörült a betegeknek, már itt a földön megbocsátotta a bűnöket, s példabeszédeiben olyan radikális követelményeket olvashatunk, amelyek csak Istennél lehetségesek.

A keresztény üzenet végül azokról is beszél, akik elfogadják, akik hisznek benne, és hitük megigazulásukra szolgál. Az újszövetségi írásközösségi dokumentumok: hívő közösségekben keletkeztek és a hívők közösségéhez szólnak. A keresztény üzenet testvéri közösségben egyesíti azokat, akikhez szól. Nem azt mondja Szent Pál, hogy Jézus az én vétkemért halt meg és az én megigazulásomért támadt fel, hanem „vétkeinkért” és „megigazulásunkért”: tehát föltételezi az egyházat. Az a feladatunk itt Brüsszelben — mondotta végül Brown — hogy megtaláljuk az 1970-re szóló keresztény üzenetet. Tudatában kell azonban lennünk annak, hogy egy újabb kongresszus 2000-ben nem tartja majd kielégítőnek a mi formulánkat, és újból megfogalmazza a keresztény üzenetet.

K. Rahner arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyház pluralizmusában a keresztény üzenet biztosítja a nélkülözhetetlen egységet. „A keresztény üzenet egysége megelőzi a kereszténység interpretációinak különbözőségét” — mondotta. Az üzenet egysége nem zárja ki a különféle megfogalmazásokat. Mivel Krisztus üzenete minden egyes emberhez szól kivétel nélkül, megfogalmazásakor figyelembe kell vennünk a címzettek konkrét történelmi-kulturális helyzetét. „A keresztény üzenet orthodox megfogalmazásának egyik legfontosabb kritériuma éppen az, hogy sikerül-e túllépnie a régi formulák egyhangú ismételtetésén. Az egyhangúság csak azt bizonyítaná, hogy nem veszik figyelembe az üzenet vevőinek történelmi szituációját.”

A keresztény üzenetnek érthetően és világosan kell beszélnie Istenről. Korszerűtlen lenne, ha *Aquinói Szent Tamás* meggyőződéséből indulna ki: mindenki tudja mit értünk Istenen, s legfeljebb Isten létét és a világhoz való viszonyát kell igazolnunk. Ma éppen az nem világos, hogy mit értünk Istenen. A legtöbb embernek téves fogalmai vannak Istenről. Ezek a téves fogalmak az ateizmus állandó okai. A teológia elsőrendű feladata, hogy megkeresse, hogyan, miképpen, milyen módon beszélhetünk közérthetően Istenről. A keresztény üzenet megfogalmazásában szólnunk kell Isten-megismerésünk kiindulópontjáról is.

Jézus nemcsak hirdetője, hanem tartalma is a keresztény üzenetnek. De nem elég csak ismételtetnünk, hogy Jézusban elválaszthatatlanul és összekeverhetetlen-

nül egyesült Isten az emberrel, hanem ki kell fejtenünk. Arról kell beszélnünk, hogy Isten Jézusban visszavonhatatlanul odaajándékozta magát a világnak, hogy az önmagát közlő Isten az ember reménye és abszolút jövője, minden emberi szeretet radikális mélysége és feltétlen érvényessége. Arról kell beszélnünk, hogy Jézusban — s elvileg sohasem rajta kívül — megtaláljuk üdvözítő Istenünket. Ha így beszélünk, akkor elmondjuk mindazt, amit a hagyományos megfogalmazás mondani akart, feltéve, hogy nem értjük mitikusan félre a régi fogalmazást. Arról sem hallgathatunk, hogy Jézus szenvedése és halála, hogy Jézus sorsa üdvösségünk oka. Jézus halála és feltámadása értelmezi életünket: kijelenti és létrehozza üdvösségünket.

A keresztény üzenetnek szót kell ejtenie az egyházzal — a Jézus üzenetében hívők közösségéről — is. Ki kell fejtenünk, hogy az egyház is társadalmilag intézményesített közösség, s mint minden intézmény, alá van vetve a történelmi változásoknak. Egyfelől a lehető legvilágosabban kell rámutatnunk a történelmi folytonosságra, mert egyedül ez igazolja az egyház jézusi eredetét, másfelől meg kell magyaráznunk, hogy csak az új jövő iránti bátorság őrzi meg a múlt igazságát.

H. Küng vállalkozott arra, hogy a mai kor emberének megfogalmazza a keresztény üzenetet. Bár ez sokféleképpen történhet, e sokféleségnek ugyanazt a célt, programot, ügyet kell tükröznie. Mi tartja össze a 27 különféle újszövetségi írást? Mi tartja össze a keresztény igehirdetés és történelem húsz évszázadát? Mi tartja össze azokat, akik ma szerte a világban kereszténynek nevezik magukat? Jézus neve. A keresztény üzenet abban áll, hogy Jézus a Krisztus. Brown arról beszélt, mit jelentett ez Szent Pálnak, Rahner kifejtette, miért kell újrafogalmaznunk az üzenet változatlan tartalmát, ez az előadás pedig abba a vakmerő vállalkozásba fog, hogy húsz perc alatt elmondja azt, hogy mi a keresztény üzenet? A legalkalmasabbnak tűnő formula: „Jézus világosságában és erejében igazán emberien élhetünk és halhatunk, cselekedhetünk és szenvedhetünk a mai világban is. Mivel teljesen Isten kezében vagyunk, azért a legvégsőig elkötelezhetjük magunkat az ember mellett.”

Mit jelent, hogy „Jézus világosságában és erejében”? Mit akart Jézus? Nem elméletet és törvényt hirdetett, hanem Isten országát. Jézus nem tartozott a papi „establishment” tagjai közé (szadduceusok), feltűnő módon nőtlen, Isten uralmát hirdeti: nemcsak azt, amellyel kezdettől fogva uralkodik a világon, hanem Isten eljövendő, eszkatologikus országát is. Jézus nem politikai forradalmár (zelóta); theokratikus földi-nemzeti birodalom helyett Isten közvetlen és korlátlan uralmát ígéri. Nem aszkétikus szerzetes (Qumran), a világban él, nem Isten haragjáról, hanem irgalmának jó híreről beszél. Nem jámbor moralista (farizeusok), sem írástudó teológus: Isten országának eljövételét nem a törvény betartásától, hanem Isten kegyelmétől várja. Nem húzhatók rá Jézusra korának sémái: egyformán provokálja mind a jobb, mind a baloldalt, közelebb áll Istenhez, mint a papok, a világgal szemben szabadabb, mint az aszkéták, erkölcsibb, mint a moralisták, és forradalmibb, mint a forradalmárok. Isten akaratát legfőbb és közvetlen erkölcsi normának tekinti. Es mi az Isten akarata? Az emberek java.

Ezért nem riad vissza attól, hogy — bár tiszteli a törvényt — esetenként nem tartja be előírásait. Nincsenek rituális gátlásai, nem fanatikus böjtölő (azzal vádolják, hogy együtt iszik és eszik az emberekkel), nem aggodalmaskodik a szombat miatt, ha az ember javáról van szó. Ezért relativizálja a megszentelt hagyományokat: a törvény és a parancs az emberért van, a kiengesztelődés és a mindennapos emberi szolgálat megelőzi a templomi szolgálatot. Az ember érdekében lép fel a szeretet mellett: ez jámbor de egyben ésszerű, nem zár ki senkit, még az ellenfelet sem, elmegy a legvégsőig, hogy megváltoztassa a társadalmat. Ezért fogja pártját Jézus minden „szegény ördögnek”: eretneknek és szakadárnak (szamariánus), az erkölcsteléneknek (bűnös asszonyok), politikailag kompromittáltaknak (vámszedők), a társadalom kivetettjeinek (leprások, betegek, nyomorultak), s egyáltalán a közönséges népnek, azoknak, akik nem ismerik és nem is tarthatják meg

a törvényt. Ezért merészezi a jogos büntetés helyett Isten ingyenes bűnbocsánatát hirdetni, sőt személy szerint is megígérni, azért, hogy az emberek is megbocsásanak egymásnak.

A kegyelem, a remény, a szeretet, a szabadság és az öröm valóban jó hírét nemcsak meggyőzően éli, hanem feltűnő jelekkel és tettekkel — gyógyítások, exorcizmusok stb. — igazolja. Jézusban teljesen fedi egymást az elmélet és a gyakorlat. Eppen ez a tökéletes azonosság jelent példátlan kihívást az egész társadalmi-vallási rendszerrel szemben. Tulajdonképpen jogosan kérdik tőle: „Ki adta neked a hatalmat ehhez?” Ezt kérdik tőle barátai is, ellenségei is. Nem más Istent hirdet? Olyant, aki a jámborok helyett a bűnösökkel tart? Nem mondja azt, hogy ő több Mózesnél és a prófétáknál? Hogyan jön ahhoz ez az egyszerű származású ember — nincs mögötte sem párt, sem intézmény —, hogy ilyen hatalommal és igénnyel beszéljen és cselekedjen, úgy, mint aki Isten helyett és Isten helyén áll?

Jézus személye az „idők jele”. Szavai és tettei pecsételik meg sorsát; az élet-re-halálra szóló összeütközés elkerülhetetlen. Az erkölcs és törvény őrei nem tehetek mást, mint hogy likvidálták azt, aki relativizálta a törvényt és az erkölcsöt: jobb, ha csak egy ember pusztul el. Mindenkiel szembekerül: a törvény és a templom meggyalázójaként ítélik el a zsidók, politikai lázadóként végzik ki a rómaiak. A rómaiak a zsidókat, a zsidók a törvényt szolgálták ki. A törvény miatt halt meg Jézus, két kitaszított között bűnösként, és elhagyatottan még attól is, Aki-nek jelenlétét hirdette szavaival, tetteivel és egész személyével. A kudarc tagadhatatlan. Látszik, hogy elhagyta, s meghalt vele Isten is, akit hirdetett.

Tehát a halállal vége mindennek? Szó sincs róla! Világtörténelmi tény, hogy a Jézussal elindult mozgalom az ő halála után kap lábra igazán. Mi ennek az oka? Ha átlátunk a különböző hagyományok helytől és időtől függő egyenlenségein és kiszínezésein, akkor nem térhetünk ki az első keresztény hívők egyértelmű tanúsága elől; hitüket arra a valóságos tapasztalásra alapozzák, hogy a Megfeszített él. Nem a miként, nem a hol, nem a mikor a fontos, hanem az, hogy: az a Jézus, akit látszólag elhagyott Isten, Istennel és Istennél él. Új életre tett szert. Győzött. Tanítása, viselkedése, személye fényesen igazolódott. Ő járt a helyes úton.

Csak most, Jézus új élete és Leike fényében látják a tanítványok, hogy Isten — az igaz Isten — kezdettől fogva Jézussal volt. Az ő személye jótáll Istenért és emberért. A kereszt nem az élet átka, hanem az üdvösség eseménye. A kereszttel kezdődik Isten Országá: a kiengesztelődés, a szabadság, az igazságosság, a szeretet és a béke országa. Jézus személye egyedülálló jelentőségű mindenkinek, aki hisz benne: Jézus Isten felkentje, végleges kinyilatkoztatója, megtestesült Szava. Korának és környezetének minden címét és rangját átviszik Jézusra, és ő végleges értelmet ad ezeknek a címeknek. Ekkor jön létre az egyház. A közös hitvallás kialakítja a Jézus nevét viselő hívők közösségét, akiket Jézus Szent Leike vezet.

Így lett az üzenet közvetítőjéből az üzenet tartalma: Jézus Krisztus élete és halála az Isten országáról szóló üzenet lerövidítése és egyben konkrét kitöltése: Jézus a történelem nyitja.

Mit jelent mindez a mai világban — teszi fel a kérdést *Küng*. Azt, hogy a keresztények legalább annyira humanisták, mint bárki más, de az embert és Istent, a humanitást, a szabadságot, a szeretetet, az életet, az igazságosságot és a békét Jézusban látják. Nem feledhetik, hogy mindennek Jézus halála volt az ára, hogy a Föltámadott, aki él Istennél, azonos a Megfeszítetttel. A kereszt nem példakép vagy modell csupán, hanem a hit alapja és ereje: a kereszt különbözteti meg hitünket és Urunkat a többi vallástól és azok isteneitől. A kereszten át vezet az út az élethez és a szabadsághoz. A názareti Jézus keresztje nem időtlen mítosz, nem mélyértelmű szimbólum, hanem kegyetlenül kemény történelmi tény. Senki-nek, egyetlen zsidónak vagy pogánynak sem juthatott eszébe, hogy a lázadók és a rabszolgák szégyenteljes halálát vallási eszménnyé magasztosítsa: „Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük: aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság, de a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök: Krisztus, Isten ereje és Isten bölcsessége” (1Kor 1,23).

Aki hisz Krisztusban és valóban követi őt, az a remény jeleként vállalja a keresztet, felismeri Isten jelenlétét Isten távollétében, az életet a halálban. Jézus követése nem utánzás vagy másolás (*imitatio*), hanem Jézus szerinti, Jézusnak megfelelő élet. A magunk korában, a magunk helyén élünk, saját problémáinkkal küszködünk. Ezért kell lefordítanunk Jézus üzenetét a magunk nyelvére. Ha a mai keresztény az Urába vetett hívő bizalommal vállalja a *saját keresztyét*, akkor megkapja a cselekvéshez és szenvedéshez, az élethez és halálhoz szükséges erőt. Meglátja a lét értelmét ott is, ahol a magára hagyott értelem már rég letette volna a fegyvert. Az iszonyat és a szörnyűség ellenére is észreveszi, hogy Isten kezében van minden. A kereszt üzenete komolyan veszi az emberi bizonytalanságot, félelmet, sötétséget, elidegenülést és bűnt. Nem kell megjártszanunk a hőst. A kereszt csak ezt mondja: a bizonytalanság, a félelem, a sötéttség, a magány, az elidegenülés és a bűn ellenére is Isten kezében vagyunk. Isten eleve segített az emberen, aki nem tud segíteni magán. A kereszt nem eltojtás, hanem felszabadítás. A megbocsátással, kiengesztelődéssel és megváltással megajándékozott ember felszabadultan él, szeret, ad hálát és remél az élet értelmében, az üdvösségben.

A Megfeszítettbe vetett hit kiengesztel Istennel, de nem játssza ki a valódi problémákat. Nem szünteti meg a jogot vagy a társadalmi hatalmat, hanem rámutat viszonylagosságukra. Egészen emberivé tesz; a végsőig elkötelez a másik mellett, akinek szüksége van rá. A kereszt felszabadít, hogy a másik kedvéért képesek legyünk lemondani arról, ami jog szerint kijár nekünk; ha ezer lépésre kényszerítnek, elmegyünk kétannyira. A kereszt olyan szabadsággal ajándékoz meg a hatalmi versengésben, hogy képesek vagyunk azt mások javára használni: a köpenyünk mellé még a köntösünket is odaadjuk. A keresztény üzenet nem hoz új törvényt, hanem lehetővé teszi azt, amit nem nélkülözhet semmiféle társadalmi berendezkedés sem: az adósság behajtása helyett a végnélküli megbocsátást, az állandó viszály helyett a szeretet magasabb igazságosságát, a könyörtelen hatalmi harc helyett a minden értelmet felülmúló békét. Ez az üzenet nem vigasztaló mákony. Más programoknál radikálisabban utasít a világ szolgálatára s mindenfajta elnyomás megszüntetésére. Ezt az üzenetet kell képviselnie az egyháznak, és szolidaritást kell vállalnia a jogfosztottakkal és elnyomottakkal. Elsősorban önmagában kell kiengesztelnie a művelteket és műveletleneket, fehéreket és színeseket, férfiakat és nőket. Ilyenképpen — hála a keresztény üzenetnek — már most beköszönt a társadalomban az, ami az emberi teljesítmények ellenére sem várható sem a tudománytól sem a társadalmi haladástól, hanem egyedül Istentől: a tökéletes igazság, a teljes felszabadulás, a töretlen szeretet, az egyetemes kiengesztelődés és az örök béke országa. A keresztény üzenet megköveteli a tudományos, társadalmi, politikai, kulturális tevékenységet, s követelményével lehetővé is teszi a haladást, a reményt és a bizalmat. Akkor sem engedi meg, hogy kétségbeesszünk, ha az igazság, a szabadság és a béke ellen szól minden. Az emberek humanizálására szólít fel, amikor az emberek csak az embertelenséget terjesztik.

A megfeszített és feltámadt Jézus — mindezzel a következménnyel együtt — a keresztény üzenet. Maga Jézus az üzenet; nem elvontan, hanem konkrétan, nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag, nem mellékesen, hanem központilag, nemcsak ténylegesen, hanem programadóan.

Ez jelenti azt, hogy Jézus erejében és világosságában igazán emberi módon élhetünk és halhatunk, cselekedhetünk és szenvedhetünk. Mivel teljesen Isten kezében vagyunk, azért a legvégsőig elkötelezhetjük magunkat az ember mellett.

(Folytatjuk)

Emberek között élve, egyetlen és legfőbb dolgunk: szeretni őket, de nem akárhogyan, hanem olyan szeretettel, amilyennel Isten szereti őket.

R. Voillaume

AZ EGYSZARVÚ ÖRÖK HISTÓRIÁJA

Az egyszarvú csodálatos története mélyen benne gyökerezik a népek monda- és legendavilágában. Különös mítosza végigkíséri az emberiség nagy korszakait. A kultúrhistóriában hol csodaszarvasként bukkan eléink, hol pedig jó vagy rossz szellemek, építő vagy pusztító erők jelképeként. Nem véletlen tehát, hogy a művészek oly gyakran fordultak az egyszarvú kimeríthetetlen témájához. Megihlette a képzőművészeket, az irodalom műveseit és a muzsikusokat egyaránt. A pogány mondáktól Bartók *Cantata Profanajáig*, az ószövegségi zsoltárszövegektől a modern operaszínpadig jóformán mindenütt találkozhatunk vele.

Legutóbb Gian Carlo Menottit, az Amerikában élő neves olasz zeneszerzőt ejtette rabul, aki *Az egyszarvú* címmel opera-pantomimet komponált. A mű előadása csak négy szereplőt igényelt. Ebből hárman az opera hősei, a negyedik a narrátor, aki a történetet magyarázza. A jelképes tartalmú és értelmű operában az egyszarvú fogalma, mint a hit és a reménység, az emberi alkotás hasznát követelő bizalom jelenik meg. Zenéje telítve van a kereső ember nyugtalan indulataival és a szeretet után vágyó kiáltásokkal. De az embernek nincs elég ereje és bátorsága ahhoz, hogy a zaklatott út végén a célt megtalálja. Nem jut el odáig, amit mi *Priscillan* szavaival így vallunk meg: „Egyszarvú az Isten, szikla nekünk Krisztus, sarokk nekünk Krisztus, az emberek embere számunkra Krisztus”.

Menotti műve eddig a legutolsó abban a hosszú sorban, amelyik az egyszarvú titokzatos és mélyértelmű történetéből merített ihletet. Magától értetődik a kérdés: melyik a legkorábbi, a legősibb? S hogyan vándorol évszázadokon át e jelkép mind a mai napig, hogyan töltődik meg új és új tartalommal?

Ősi képzetek

Az egyszarvú legkorábbi európai emléke a klasszikus ókori irodalomból származik. Ktesias (i. e. 400 körül) *Indika* című útleírásában azt olvasni, hogy a legendáshírű egyszarvú különleges ázsiai számár, lónagyságú, fehér szőrű és kék szemű állat. Homlokán könyöknyi hosszú, egyenes szarvat visel, melynek alsó harmada fehér, a középső fekete, a felső pedig biborvörös színű. Erős és gyors futású vad, elevenen nem is lehet elejteni. Szarvából görcs és mérgezés elleni gyógyszer készítenek. Ktesias leírása alapján egy mesebeli őslénnyel állunk szemben, amely ellentéteket egyesítő szimbólumok viselője. A mitológiák jelképrendszerében az állatok általában a lélek ismeretlen, bűnnel terhelt világát jelképezik, míg a fehér és a kék szín a tisztaságát. Ez a fehérszőrű vadállat tehát az emberben élő kétféle indulatnak, a jó és a rossz egységének szimbóluma. Hasonló képet fest róla egy másik utazó görög, Megasthenes (i. e. 300 körül) ugyancsak *Indika* néven ismert útleírásában. Szerinte az egyszarvú ló nagyságú, sárga sörényű vad, elefántlába és disznófarka van, s erős, disszonáns hangja rémületet kelt. A *Talmudban* azt olvassuk róla, hogy akkora állat, mint a Tábor hegye. A vízőzön elől óriás társával, Oggal együtt menekül. A *Midrásban* mindkettő tovább él: az egyszarvú hegy képében, Og viszont oroszlánként jelenik meg. Amikor Dávid gyanútlanul rátereli nyáját a hegynek vélt állat hátára, az fölemelkedik vele egészen az égig. Dávid templomot ígér Istennek, ha megszabadítja szorongatott helyzetéből. Az Úr ekkor oroszlánt küld segítségére, aminek láttára a szörnyeteg összegörnyed és Dávid leszállhat róla, hogy most az oroszlánnal kelljen szembenéznie. Ezért mondja a 21. zsoltár: „Szabadíts meg engem az oroszlán torkából, / nyomorultat a bölénynek szarvától”.

Önmagában a szarv is egyike a legáltalánosabb jelképeknek: az átütőképesség, az erő szimbóluma. Ha azonban megfordítva nézzük, kehely lesz belőle, azaz a „bősegszarv” képe. A szarvhoz ugyanis a teremtető erő életfakasztó képessége is hozzá-

kapcsolódik. Nemcsak a férfi nemző erejére, hanem a szellemi erő és hatalom kifejezésére is használták. A zsidó szövetségi sátor négy sarkát fémbefogott szarvakkal kellett díszíteni (Ex 27,2), Mózes szellemi nagyságát szintén szarvakkal jellemezték. A ma használatos püspöksüveg tulajdonképpen e hajdani szarv-jelkép stilizált utóda. Számos mitologikus kép a Nap életadó erejére szarvak sokaságával, vagy egyetlen szarv feltüntetésével utal. A szarv azonban az ellenkező pólus megjelenítésére szintúgy alkalmas: alakja a Holdsarlóra emlékeztet. A Hold pedig az ősi emberi képzeletvilágban a szüzesség és a termékenység kifejezője. Sok középkori ábrázoláson a Hold profilban rajzolt arcként jelenik meg, melynek homlokán egyetlen szarv nyúlik előre úgy, hogy sziluettben Holdsarlónak látszik. A Holdat gyakran kezében szarvat tartó nőalakként is megrajzolták. A szarv tehát Nap- és Hold-szimbólum egyaránt lehetett, az egyszarvú ellentéteket egyesítő szerepét juttatja eszünkbe. Ennek ellenére az egyszarvú inkább a Hold jelképe maradt, míg a Nap szimbólumaként az oroszánt alkalmazták. Az egyszarvú-hold és az oroszlán-nap találkozása így vált az éjszaka és a nappal találkozásává, lett belőle kozmikus jelentőségű esemény, aminek legtöbbször nem kisebb hely a színtere, mint a mondabeli Világfa töve, amely az alvilágot az éggel összeköti.

Különböző népek mitológiájában más és más tartalommal bukkan fel az egyszarvú állat. Valóságos nemzetközi jelkép, mint ellentéteket egyesítő csodás jelenség. *Konfucius* anyjának például álmában jelenik meg, hogy a nem mindennapi tehetségű gyermek születését jelezze. A legenda szerint később, *Konfucius* halála előtt az utolsó órákra figyelmeztetve, sebzett egyszarvú tűnt fel. *Han Yu* pedig arról beszél, hogy az egyszarvú természetfölötti jelenés, amely csak bölcs embereknek szól, hiszen halandó föl sem ismerné, de ha mégis, szerencsétlenséget látna benne. A bölcs viszont tudja, hogy az egyszarvú szent jel. *Si-King* daloskönyve válasza áhítattal ejti ki nevét:

*Udv egyszarvú homlok éke!
Udv nagy király nemzetsége!
Ó, egyszarvú!*

A perzsa hitvilágban *Ahriman* gonosz szellemének rontó hatását az egyszarvú ellensúlyozza. Szarvának érintésével megtisztítja a mérgezett vizeket. Hatalma egy ősi megváltás-mítoszra utal: szomját oltja azoknak, akik mérgezett forrás közelében szomjaznak, képes megtörni gonosz szellemek pusztító erejét.

A szarvas-mitológéma szemléltetésére magyar vonatkozásban szép példa a Vas megyéből származó dozmáti regősének:

*Ahol keletkezik egy ékes nagy út,
Amellett keletkezik egy halastó állás.
Hej regülejtem, regülejtem!
Azt is fölfogá az apró sásocska,
Arra is rászokik csodafiúszarvas.
Hej regülejtem, regülejtem!
Noha kimennél uram, Szent István király,
Vadászni, madarászni,
De, ha nem találnál sem vadat, sem madarat,
Hanem csak találnál csodafiúszarvast,
Hej regülejtem, regülejtem!
Ne siess, ne siess, uram, Szent István király,
Az én halálomra.
En sem vagyok vadlövő vadad,
Hanem én vagyok az Atyaistentől
Hozzád követ.
Hej regülejtem, regülejtem!
Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap,
O'dalamon vagyon árdekl szép hold,
Jobb vesémen vannak az égi csillagok,*

*Hej regülejtem, regülejtem!
Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyin vagyon százezer szövétnek,
Gyújtatlan gyulladnak, holtatlan alusznak.
Hej regülejtem, regülejtem!*

A szarvas a hajnal mocsarakból előtörő szent állata, nem vadlövő vad, hanem égi hírnök. Homlokán a fényes Nap, oldalán az árdeli szép Hold, szarvai pedig a napsugarak.

A képes krónikában arról olvasni, hogy Szent László királynak Vác közelében megjelent egy szarvas, „agancsa telve égő gyertyákkal”, és futni kezdett az erdő felé. A rányilazó vitézek elől a Dunába vetette magát. László ekkor így szólt kíséretéhez: „Bizony nem volt ez szarvas, hanem Isten angyala”, és magyarázatként hozzáfűzi: „Nem szarvak ezek, hanem szárnyak, nem is égő gyertyák, hanem ragyogó tollak; és azért állott meg, hogy megmutassa a helyet, ahová a Szent Szűz egyházát építsük és sehová máshová” (a váci Hétkápolna). Ugyanez a szimbolika található a *Júlia szép leány* című magyar népballadában is, ahol az égi hírnök ismét a Szent Szűz követe:

*Júlia szép leány egykoron kiméne,
Búzavirág szedni, a búzamezőbe,
Búzavirág szedni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.
Föl is tekintte a magas egekbe,
Egy szép gyalogösvény hát ott jődögél le.
Azon ereszkedék fodor fehér bárány,
A napot s a holdat szarva között hozván;
A fényes csillagot a homlokán hozta,
Két szép arany perec aj! a két szarvába,
Aj, a két oldalán két szép égő gyertya;
Mennyi szőre-szála, annyi csillag rajta,
Szóval mondja néki fodor fehér bárány:
Meg ne ijedj tőlem, Júlia szép leány!
Mert most esött hía szűzek sereginek,
Ha eljönnél velem, én oda vinnélek,
A mennyei karba, a szent szűzek közi,
Hogy bételnék veled azok kegyes rendi.*

A jelenés tehát nem közönséges bárány, hasonló a csodaszarvashoz, amely a Napot, a Holdat és a csillagokat viseli megkülönböztető jelek gyanánt.

A szarvassá változott fiúkról szóló román népballadában a szarvaskép erkölcsi vetülete a lényeges, ezért lehetett Bartók etikai mondanivalójának eszköze a *Cantata Profanában*. A szarvakkal stigmatizált fiúk nem térhetnek már vissza az apai házba, mert megtalálták önmagukat, emberlétük forrás-tiszta eredetét. Így válik a szarvas Bartók misztikájában a természet ősi jelképévé.

Az egyszarvú és a szűz

Az egyszarvú motívum történetének jelentős állomása a *Physiologus Graecus* címen ismert tanmese-gyűjtemény, amely allegorikus állatmesékkel próbálta népszerűsíteni a kereszténység legfontosabb tanításait. A példázatok gyűjtőneve: a „Görög természettudós” mögött először Arisztotelészt gyanították, de a késői középkorban a meséket már Salamonnak tulajdonították. A középkori ember allegorikus gondolkodásmódját és szimbólumszeretetét igazolja az a tény, hogy az akkori világ csaknem minden ismert nyelvére lefordították, és a kor legkedveltebb olvasmánya volt. A *Physiologus Graecus*ban az egyszarvú leírása is megtalálható. Történetének új mozzanata a szűz megjelenése és az egyszarvú el-

ejtése, melyről a szerző a következőket írja: „Így ejtik el: tiszta szűzet tesznek elé, akinek ölébe ugrik, de a szűz kedvessége megszelídíti az állatot, és az követi őt a királyi palotába”. A szűz-motívummal kapcsolatban *Sevillai Isidorus* (megh. 636-ban) így foglalja össze az egyszarvúról tudottakat: „A görögül *rinocerosz*-nak nevezett állat latinul orrszarvút jelent, ugyanazt mint a *monoceros* vagy *unicornis* (egyszarvú), mivel egyetlen, négy láb hosszúságú szarvat visel homloka közepén, amely olyan erős és hegyes, hogy mindenbe behatol, beleszúr és mindenben áthatol. Gyakran megküzd még az elefánttal is, melyet hasán megsebezve leterít. Olyan ereje van, hogy semmiféle vadászerey nem fog ki rajta, de akik az állat természetével foglalkoznak, azt mondják, hogy ha fiatal lányt tesznek eléje és az megnyitja ölét a közelgő vadnak, elveszti vadságát, fejét lehajtja és mintegy elszenderedve, védtelenül engedi, hogy elfogják” (*Etymologiarum liber* 12. cap. 2. De bestiis).

A szűz megjelenése az egyszarvú históriájában tulajdonképpen keleti eredetű motívum. Egy régi japán operában például arról hallhatunk, hogy a gonosz egyszarvú varázsló fogvatartja az esőhözó sárkányokat, amikor azonban a szépséges hercegnő megjelenik a színen, a varázsló elveszti hatalmát a sárkányok fölött és azok kiszabadulnak. A mese alapotívuma sok variációban él Tibetben és Indiában is. Lényege az az erkölcsi igazság, hogy a női szépség és tisztaság a legvadabb erőszakot képes megszelídíteni. Ennek klasszikus és legrégebb példája a sumir *Gilgames*-eposz egyik epizódja, amelyben Enkidu, a hatalmas erejű vadember megszelídítésére a vadászok hasonló cselhez folyamodnak: „Hős *Gilgames*, hírt hozok néked a hegység hatalmas uráról, ki mint vadszamar, veszedelmes; erős, mint támadó oroszlán. Enkidu szarvasokkal alszik tisztaság jóságú gyepágván, együtt él a négylábúakkal, a föld nyüzsgő tenyészetével, gazellákkal és félénk őzekkel hajlik vízre az itatónál. Tartok tőle, mert szembefordult vélem, midőn lesből vadásztam, dárdámat térdén összetörte, hurkaimat mind elszaggatta, csapdáimat dombról leszórta, vermeimet mind betemette...” *Gilgames* így szól a vadászhoz: „Menj, vadászom, a buja Istár szerelem-őrző templomába, kérj egy leányzót s vidd magaddal oda, ahol vadak csapásán Enkidu naponként lemegy a patak kúthideg vizéhez. Ott, az itató közelében oldja meg övét a leányzó s tegye, hogy Enkidunak tessék!”

Ezt a vadembert egy papnő szerelme képes csak megzabolázni: az ő oldalán hajlandó elhagyni az erdők és szarvasok világát és a városba költözni. Ennek a győzelemnek azonban ára van: Enkidu elveszti tisztaságát és ártatlanságát, s amint az eposzból később kiderül, egy számára végzetes, a természetből elidegenedett világba kerül. Mert az egyszarvúkat nem lehet foglyul ejteni, és ha mégis, behalnak a fogságba. Enkidu látszólag egy ellenséges kapun sérti magát halálra — „mert a mi szarvunk ajtón be nem férhet, csak befér az völgyekbe” —, de a valóságban ez az ismeretlen, idegen világ végez vele.

A keresztény értelmezés

Az első egyházatyák, akik ifjúságukat még pogányként éltek le, tudatosan használták az emberek képzeletvilágában továbbélő mitikus elemeket a keresztény hitigazságok szemléltetésére. Az egyszarvú állat felidézésében az ősvölgyes szövegekre támaszkodtak, ahol a *Ré'em* szó ugyan szarvast jelent, de ez a szerző nyelvén az egyszarvú megjelölésére szolgált. A magyar fordítások sokszor a bivaly szót is használják. A *Ré'em* vagy az isteni, teremő, vagy a pusztító erők szimbóluma. A kegyelem és a bátorság költői jelképeként így emlegeti a 91. zsoltár: „Szarvamat, mint a bivaly szarvát, felmagasztaltad, elárasztottál széntisza olajjal”. A bosszúállás pusztító erejét ellenben *Izaiás* (34,7) ekként jelzi: „Elhullanak a bivalyok is velők és a tulkok a bikákkal”. Ugyanígy szól *Jeremiás* jóvendőlése Moábról: „Leltörtetett a Moáb szarva és karja levágotott, azt mondja az Úr” (48,25). *Jób* könyvében (39,9) a gonosz hatalom jelképe, melytől emberi erő nem szabadíthat meg, csak Isten irtalma.

A szarv szimbolikájának legszebb újszövetségi példája Lukács evangéliumában olvasható, melynek eredeti szóhasználatát Károli Gáspár fordítása még tökéletesen visszaadja: „És felemelte az üdvösségnek szarvát nekünk az ő gyermekének, Dávidnak házában”. A szentírás-magyarázók főleg erre a szövegre hivatkoznak, amikor Krisztust az egyszarvúhoz hasonlítják. Ő a mi üdvösségünk szarva, akit Isten értünk támasztott, hogy általa megtörje a bűn hatalmát és örök életet fakasszon bennünk Krisztus hitének erejével. Az oroszán, a hal és a bárány mellett így vonult be az egyszarvú is az Üdvözítőt jelképező szimbólumok közé. Az egyszarvú ilyen értelmezése az egyházatyák prédikációiban gyakran szerepelt. *Tertullianus* szerint a bivalyszarvak a kereszt kiálló végeit jelképezik. *Basilus* „filius unicornium”-nak hívja Krisztust, akinek születése éppoly titokzatos, mint az egyszarvúé. Az egyszarvú szarvában sokan egység-szimbólumot láttak. *Origenes* és *Athenasius* az egyház, *Agoston* a hit, mások az isteni személyek egységét szemléltették vele. Később a szentek, az apostolok, a vértanúk és a hívők jelképe, akik egyek a hitben és reményben, s éppoly erősek és legyőzhetetlenek benne, mint az egyszarvú.

A *Physiologus Graecus*ban a szerző a szűz szerepével kapcsolatban a következő megjegyzést teszi: „Ez üdvösségünk jelképe, hiszen felemelte az üdvösség szarvát nekünk az Úr szolgájának, Dávidnak házában. Az angyalok seregei nem tudtak diadalmaskodni rajta; ő viszont a mindenkor szent Szűz ölében készített hajlékot magának, és az Ige testté lett és köztünk lakozik”. Az „angyalok seregei”, melyek nem győzhettek Istennel szemben, régi gnosztikus tanítás. Eszerint nem Isten, hanem az általa teremtetett szellemi lények hozták létre és kormányozták a világot. Uralmuk azonban kudarcba fulladt, s ezért volt szükség Krisztus küldetésére, hogy ő helyreállítsa a megbomlott világrendet.

Az erdők sűrűjéből előtűnő, szarvasokkal rokon magányos vadember, akit csak a női szépség szelídít meg, hosszú és kanyargós utakat tesz meg a századok folyamán, amíg keresztény incarnatio-szimbólummá lesz. A szűz leány, aki tisztaságával magához szelídíti az őstermészet hatalmas urát — Mária, a szarvasokkal rokon óriás pedig Krisztus. Így szélesedik ki az egyszarvú-kép tartalma és válik a középkori allegorikus szemlélet számára a megtestesülés egyik legkedveltebb jelképévé. A latin egyházatyák, valamint a vallásos képirok nyelvezetén ez az alapjelentés szövődik tovább. Szent *Bonaventúra* például így foglalja össze a kép teológiai tartalmát: „Krisztust megszelídíti Mária rendkívüli szelidsége és ez arra bírja, hogy ne álljon bosszút örök halállal bűneinkért”. *Nicolas Cusanus* egyenesen úgy fejezi ki magát, hogy a haragvó és bosszúálló Isten a „szeretet foglya lett”. *Piscinellus* arra mutat rá, hogy mivel Isten egy szűz ölébe szállt le, kibékült a világgal és az emberi nemmel. *Honorius* további gondolattal gazdagítja az analógiát: az egyszarvút a szűz ölében fogják el. Aki őt vadássza, azaz szeretetével őt keresi, rátalál Mária ölében.

A vadászattal ősi emberi képzet tér vissza, mely a kinyilatkoztatás hordozójaként számos középkori táblaképnek, falfestménynek és gobelinnek ikonológiai témájává válik. Nem egy helyen az „égi vadász” maga Isten vagy Gábrriel arkangyal, aki megfűjja kürtjét, hogy örömhírt közöljön: nem kell többé keresni az egyszarvú vadat, mert rátaláltunk, itt van Mária ölen — megszületett. Krisztus, a szűz ölének foglya, az emberré vált Logos, Isten egyszülött Fia, aki azért szelídült le Mária méhébe, hogy szeretetével megváltsa a világot. Az egyszarvú lassan önmagában is Mária-szimbólum lesz. A középkor elején a szűz vértanúkat gyakran az egyszarvú állat társaságában ábrázolták. A szűz-szimbolika lényeges eleme, hogy a szarv Holdsarlóra emlékeztet, ez pedig már ősidők óta a nőiség legfontosabb jelképe. A Holdsarlón álló szűz a középkori ábrázolások sűrűn használt témája. Hogy ennek mennyire mélyek a gyökerei az emberi tudatban, azt legszebben a Jelenések Könyvének híres látomása bizonyítja (12,1): „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona”. A dozmáti regősének és Júlia szarvasa is ezeket a jeleket viseli: Nap, Hold és az égi csillagok. A csodaszarvas, az égi követ ugyanazt a látomást jeleníti meg, melynek köpenyébe a kinyilatkoztatás természetfölötti tartalmat öltöztet.

Amíg azonban a csodaszarvas és a fodor fehér bárány csupán égi hírnök, vagyis előkép, ígéret, addig Mária már a beteljesülés, ki olyan tiszta és szép volt, hogy ölébe szelídíthette Isten haragvó lelkét és szülője lehetett Krisztusnak, az Istenembernek.

A középkor végén mindaz, ami addig Krisztus-jelkép volt, Mária-jelkép lesz. A szimbólumok ikonológiai tartalmából azonban kitűnik, hogy nem Krisztus személyéről tolódik át a hangsúly az Istenanya személyére, hanem egy rendkívül gazdag incarnatio-szimbólum színeváltozásának vagyunk tanúi. Akár Krisztus-jelképről, akár Istenanya-jelképről van is szó, a lényeg mindig változatlanul a megtestesülés titka marad. Ha meggondoljuk, hogy Mária már a legrégibb időkben az egyházat jelképezte, és hogy az egyház nem más, mint a bennünk továbbélő Krisztus, akkor a titokzatos egyszarvú a keresztény hitigazságok páratlanul tömény foglalatának bizonyul.

A Cluny-i sorozat

Az egyszarvú téma kétségtelenül legszebb és legköltoőbb megfogalmazása a párizsi Cluny-i múzeum hat nagyméretű faliszőnyege. Keletkezésük időpontja valószínűleg 1509 és 1513 közé esik. A legújabb kutatások megerősítik azt a feltevést, amely szerint az egyes képek az emberi érzékszervek költői megjelenítései. A *La Dame à la Licorne* címen ismert szőnyegek sorrendisége a következő: az első kép az ízeles — sólyometetést ábrázol, a második a szaglás — virágcsokor kötése, a harmadikon a nőalak kezével megérinti az egyszarvú szarvát — tapintás, a negyedik képen a hölgy orgonán játszik — hallás, az ötödiken a lány tükröt tart az egyszarvú elé — látás. A hatodik kép a legünnepélyesebb: az alakok nyitott sátor előtt állnak, amelyen ez a mondat olvasható: „A mon seul désir” — az én egyetlen vágyamnak. A hat képből álló sorozat visszatérő nőalakja négy esetben rövid haját, két esetben pedig hosszú haját visel. A középkori ábrázolások formanyelvén a rövid haj általában asszonyt, míg a hosszú mindig hajadont, szűzet jelent. Ennek ellenére a hat kompozíció egy és ugyanazt a nőalakot jeleníti meg. Az ellentmondás csak akkor oldódik fel, ha megtudjuk, hogy a sorozat egy fiatal özvegyasszony számára készült, második házassága alkalmából. Az özvegy a 22 éves Claude le Viste, a kérő Jean de Chabannes, aki ezzel a fejedelmi ajándékkal jelentkezik, hogy elnyerje Claude kezét. Charbonneau-Lassay *Bestiaire du Christ* című művében leközli Jean levelét, amit menyasszonyának írt:

„Claude, felbomlott hát a házasság, mely elválasztott minket, és melyben csak távolról szerettem. Íme, fiatal lányá változott vissza, azzá, akit szerelmünk megőrzött önben. Fogadja el legalább e szövetségi gesztust, hat faliszőnyeget, melyet önnek készítettem, hogy ünnepeljék a lányt, ki legyőzte magában az asszonyt. Fogadja ezt el tükrö gyanánt, mint ahogy a hosszú évek alatt az én érzékeim is önt tükrözték vissza. Mert az öt érzék engem ábrázol az ön érzékeinek tükrében. Tükröt tart elém, hogy benne meglássam ártatlansága képét; a zenét, amit játszik, belső füleimmel érzékelem. A szegfű illata, melyet beszív, hozzám is elér. És ha messziről szeretve egymást érzékeink így összekeverednek, nem a lelkek egyesülésének ígérete-e ez, ami kettőnk életét eggyé teszi a platoni ígéret szerint? Most önön a sor, hogy válaszoljon. Íme, ott áll még ingadozva a sátor előtt, melvet a gyümölcsös kertben állítottam fel, csak az én vágyamnak nyitva meg. Oldalát az ön egyszarvúja és az én oroszlánom hajtja föl, hogy leengedjék, amint beleegyezik, és mint nászsátrunkba lépünk be”.

Claude asszony és lány egy személyben. A „látás” címet viselő képen szinte kiválik a szűz a nő testéből, hogy egymással szembenállva felismerjék önmagukat. A nő és a szarvas — a tükröt tartó és a visszatükrözött — egy és ugyanazon lény. A nőség önmagába pillant: a tükrö lényegét, a termő tisztaságot mutatja neki. A nőalak arcáról visszaverődő meleg, panaszos csend többről árulkodik. Claude tudja már, hogy a szerelem örökkévalósága rövid ideig tartó illúzió, melynek mélyén elmúlhatatlan nosztalgia szunnyadnak. Ez az érzés a lemondás nvuagalmával telítődik, egy magasabbrendű vonzásnak engedelmeskedve, amelyet földi szerelem

nem elégíthet ki. Ez az a vonzás, amelynek Mária engedelmeskedett és ezáltal az ő szűz-anyakasága megőrizhette a „fehér szarvasok tisztaságát”. S ez a misztérium ott él Claude profán történetében is, meg-megcsillantva a szakrális eredetet.

• Az életfa tövében

A *La dame à la Licorne* sorozat képeinek ismétlődő elemei között feltűnő egy ovális alaptér és négy fa megjelenése. A négy fa — magyalfa, erdei fenyő, nancsfa és tölgyfa — a középkori ábrázolásokban variációja egy jelképnek, amelyet nálunk élet- vagy világfának hívnak.

Az életfa-képzet gyökere *Dionysos* misztériumából ered. *Dionysos* alakja a termékenyítő esővel, a fákkal és a szabadító mámor italát adó szőlőtökével fonódik össze. A bor, az „üdvital” azonos az istenség vérével, illetve magával az istenséggel. A szőlőtöke a gond- és bánatúzó gyümölcs termő fája, amely az élet és a termékenység megszemélyesítője lett. A képhez legtöbbször madarak is tartoznak, az isteni vér fakadásának égi szerzői. Az életfát általában körülkerített kert közepében ábrázolták, melyre állatok vigyáznak. A *Hesperidák* örökéletet nyújtó aranyalmafáját például százfejú sárkány őrzi. Az életfa kertjének őrző állatai a keleti és az európai népművészetben egyaránt vagy szimmetrikus alakok, vagy a Nap és a Hold megszemélyesítői: oroszlán és egyszarvú. A Nap és a Hold szerepeltetése ugyanannak az ellentéteket egyesítő szimbolikának változata, amely az életfa elhelyezkedésében is megnyilvánul: a föld közepében gyökerezik, de lombozata az égi ér. Az életfa jelképe tehát kozmikus drámát sejtet, színterén a Nap és a Hold, ég és föld elemi polaritások, melyeknek egymásba feszüléséből fakad minden élet és halált-legyőző újjászületés.

A korai keresztény ábrázolásokban az áldozási kehely a dionysosi „kantharos” örökösének tűnik. A képek alapmotívuma mindig a kehelyből kinövő szőlőtöke, madarak és néha a fa tövében tekergő kígyók. A Mária-kultusz elterjedésével gyakori az angyali üdvözlés olyan megjelenítése, amelyen Mária és az angyal között egy kétfülű vázában az életfa virágzik. Az angyali üdvözlés itt „égi mennyegző”. Krisztus fogantatásának ünnepe, a régi naptár szerint egyben a 33 éves Üdvözítő halálának napja is. *Polemius Silvius V. századból* származó naptára vagy *Hieronymus Martyrologiumja* például Krisztus halálát március 25-re teszi, míg Keleten ugyanez a nap Mária megtermékenyülésének ünnepe. Mária „lakodalmos fája” és a keresztfa tehát ugyanannak az életfának két oldala. Mária „égi mennyegzője” éppúgy a termékenység jegyében született, mint Krisztus halála, hiszen az ő keresztfája halhatatlanságot adó „üdvitalt” terem. Mária és Krisztus lényének ilyen misztikus rokonságát szemlélteti az a XIV. századi firenzei táblakép is, amelyen az életfa Mária öléből nő ki és Krisztus ezen van fölfeszítve. Az e felfogással rokon ábrázolások az életfát az egyház szimbólumának is tekintik, a fa törzse Krisztust, levelei, gyümölcse pedig az egyház tagjait jelképezik. Ebben a képi összefüggésben nyilvánvaló Máriának a „*Mater Ecclesiae*” elnevezéssel való kitüntetése. A nőalakkal szimbolizált *Mater Ecclesiae* és az életfa kapcsolata kiegészíthető az egyszarvú állat és az életfa kapcsolatával is. A szarvasállat ágas-bogas fejéke kínálja a fákkal, ágakkal való összehasonlítást. A középkori képek között vannak olyanok, amelyeken az angyal és Mária mellett virágzó életfa az egyszarvú hátán lévő kétkarú edényből hajt ki. Így válik az életfa és az élet vizének forrása keresztény incarnatio- és megváltás-szimbólummá.

Ezekből a jelentésrétegekből tevődik össze és egyben ez az a környezet, amelyben a Nap és a Hold jelmezében megjelenő állatfigurák és a leány-asszony képében feltűnő titokzatos nőalak ünnepélyes jelenése megkezdődik. E jelentésrétegek és helyszínek mögül azonban megszólal egy már-már elfelejtett misztérium hangja, a látható mögött rejtetten ott húzódó nagy kérdéspár — az élet és a halál, elmúlás és örökkévalóság, az egyszarvú szarvának kincse —, amire dolgaink és az idő vonulása közben minduntalan gondolunk és emlékezünk.

RÓNAY JÁCINT

EGY MAGYAR PAP ÉLETE A XIX. SZÁZADBAN

Ujságcikkekben, pap létére, a „magyar darwinizmus atyja”-ként emlegetik. A lexikonok szűkszavú adatai még szögesebb ellentétpárokat sorolnak fel életéből: szegény bencés szerzetes, az 1848-as szabadságharc honvédpapja és kormánybiztosa, emigráns és Kossuth fiainak tanítója, visszatérése után Habsburg Rudolf trónörökös és Mária Valéria főhercegnő nevelője, kormányfőtanácsos, pozsonyi prépost. Hogyan fér ez bele egy ember életébe, akit nemcsak barátai, de ellenfelei is túlnyomórészt tisztelettel, tisztességes emberként emlegetnek?

Ezzel a kérdéssel veszi kezébe az olvasó Rónay Jácint naplótöredékeit, amelyeket „Hetven év reményei és csalódásai” címmel *mindössze tíz példányban* nyomtatottat ki 1884 és 1888 között Pozsonyban nyolc kötetben Stampfel, Eder és Társainál. A terjedelmes munka nem kozmetikázott és későbbi eseményekhez hozzáigazított emlékirat, hanem valóban őszinte napló. Az író nyomatékkal hangsúlyozza, hogy a kéziratot úgy nyomatta ki, ahogyan évekkal előbb leírta. Csak egyes, egészen bizalmas személyi vonatkozásokat hagyott ki belőle. Éppen ez az őszinteség teszi ezt a vallomást nemcsak rendkívül hiteles, tanulságos, ugyanakkor lebilincselően érdekes olvasmánnyá, hanem olyan forrásmunkává is, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha a múlt századi magyar társadalom és benne a magyar katolicizmus és a katolikus papság arculatát helyesen akarjuk látni és megrajzolni.

A kényszerűségtől a hivatásig

Rónay Jácint — polgári nevén Leitzinger János — 1814. május 13-án született Székesfehérvárott. Gyermekkorra, amelynek legszebb emlékei nagyapja, a tehetős felsővárosi gazda, Farkas János házához fűződtek, boldog volt. A család korán észrevette nyiladozó értelmét, ezért taníttatni kezdte. A felhőtlen életnek azonban hamarosan véget vetett egy szomorú esemény. Farkas János kezességet vállalt a város váltóiért. Egyes városi vezetők lelkiismeretlensége csődbe vitte a várost, a hitelezők a kezdődő magyar kapitalizmus kegyetlen törvényei szerint elárvereztették a kezes vagyonát. A nagyapa, majd a nagyanya belehalt, az egész család bele-rokkant a hosszú perbe és a végrehajtásokba.

A tehetséges fiú szegényen kezdte meg középiskolai tanulmányait 1824-ben a fehérvári ciszterci gimnáziumban. Részben a család sorsa, részben veleszületett érzékenysége ránehezedett kedélyére. Kerülte a játékot, a pajtáskodást, rengeteget olvasott németül és magyarul: „Kisfaludy Sándor regéi s Dugonits András mindent magyarosító művei állták meg ábrándos szívét s oly buzgó hazafiságra lobbanították, hogy a tizenhárom éves János még a regényírást is megkísérté ily cím alatt: *A megbűvölt tó vagy az Arany halak*”. Így végezte el a gimnázium hat osztályát, „midőn szülői, komolyabban, mint valaha, figyelmeztették, hogy az életpálya választás ideje elérkezett...” „Életpályára, mondták szerettei, kényszeríteni nem akarunk, de az öröklött szerencsétlen pör következtében mindinkább súlyosodó anyagi viszonyaink közt nagy megnyugtatósunkra szolgálna, ha jövődet a papi pályán biztosítva látnók, főleg a pannonhalmi Sz. Benedek rendben, melynek öregatyád testvére, Farkas Fülöp már 1777 óta tagja...” „Az ifjú szívében — vallja magáról harmadik személyben — nem élt a papság hajlama, ábrándos elméje, mely oly sokat olvasott a zárdák setét falairól, megdöbrent e nyilatkozatra; de szülőit szerette, kedvesei boldogságát óhajtotta s minden habozás nélkül ki-

mondotta a végzetes szót: Benedictinus leszek!" A szülők örültek, de óvatosságból elküldték az esztergomi bencés gimnáziumba, hogy végleges döntése előtt ismerkedjék meg közelebbről a renddel. Ez azt jelentette, hogy a hatodik osztályt meg kellett ismételnie. Viszont az eddig közepes diákból eminens lett. Ráadásul még művészi sikereket is hozott életébe. „Költeményei, azok a lelkesedéssel fargott magyar versek nem egy elismerésben részesíték, míg szereplése azokban az évenként lejátszott ifjúsági drámákban (Vak Béla és Tuman hun fejedelem) a fiatal komédiások élére álltá.”

Esztergomból — kolera miatt hamarabb — eminens bizonyítvánnyal tért haza. Ennek alapján 1831. október 4-én felvették Szent Benedek rendjébe. „Örömhír volt ez a család körében, amelyet a fiú nem zavart; de elvonulva a magányban nem egyszer eredt búnak s nem egy könnyű hullott azon világ emlékeinek, amelyet nem ismerve el kellend hagynia...” Búcsúzáskor mégegyszer kitört fájdalma édesanyja vállán. „A mélyen meghatott jó anya e szókkal áldá meg gyermekét: ne sírj fiam, ha boldogságot leled fel ott, térj vissza, itt szeretet vár rád, a jó Isten nem hagyand el.”

A felvételt megelőző lelkigyakorlatot Gácsér Leó újoncmester vezetésével tízen kezdték meg. A derék újoncmesternek elég volt a néhány nap, hogy meghódítsa a fiatalok szívét. Október 31-én öltöztek be. „Jánosnak Hyacinthus lón a neve s ez a Jácint az, kit a végzet annyi viszontagságon vezetett keresztül.” Újoncévről szeretettel és — kritikával emlékezik meg. Gácsér Leó lelkes aszketizmusa magával ragadta. Ő szólította fel a naplóírára. „A napló önismerésre vezet, amely nélkül nincs önuralom.” A tanácsot élete végéig megtartotta.

Ugyanakkor így ír újoncévről: „Bármí nehezemre essék, be kell vallanom, hogy emlékezete mint szárandó tévedés él emlékezetemben.” Nem mesterét hibáztatja, hanem a kor nevelési rendszerét. A rend célja: prédikálni és tanítani. „Tanítani a világban, amelyet a próbaév olvasmányai annyira ostromoztak, melynek megvetését oly lángszavakban hirdették.” S az aggódó, remegő gyerekké varázsoló ifjakat a „haza egyik népes városába”, Győrbe küldték tanulni, a tudományos haladás színvonalára emelkedni.

„Hogyan, a világgal vagy a világ nélkül? Erre a próbaév aszketizmusa nem adott irányító életszabályokat” — panaszkodik a Naplótöredék a kor szerzetesi neveléséről — „... az életben nem egy parányi dolgot nagynak; nem egy könnyen megbocsájtható, bár elkerülhetetlen gyengeséget kárhozatosnak nyilatkoztatott... és így megingatva azt is, aminek rendületlenül állnia kellene, akaratlanul előkészíté azon lejtőt, amelyen a hanyatlás bekövetkezik...”

A noviciátus után Győrött, a szerzet líceumában Jácint gyorsan haladt tanulmányaiban. A pannonthalmi rendi főiskola négy éve előtt egy esztendő Bakonybélben töltött „a kitűnő hazafi, a szabadelvű tudós és a mindig szelíd atya” Guzmics Izidor keze alatt. A fiatal szerzetes- és tanárjelöltek egyformán komolyan vették hitüket és tudományukat. Az emigrációban 1853-ban írott könyve, „Az élet története” bevezetése tanúskodik róla, mit jelentett a fiatal lelkek számára a hittel és a természettudományokkal való találkozásuk. Elmondja, hogy érdeklődése a fejlődés kérdései iránt pannonthalmi növendék korában támadt fel benne. Akkor jutottak el csendes magányukba a földtanról, a „természet fokenkénti feiledezéséről”, „a szerves élet haladásáról” szóló tanítások, amelyek bizonyítják, hogy „évezredek hosszú sorozatának kellett elvonulnia, míg végre a rétegmunkák színén feltűnt a jelen természet s mint utolsó földi lény, a földi élet fejedelme, az értelmes ember”.

Az ifjak először megdöbbenek: „Hogyan egyeztessük meg ezt azzal, amit tanultunk? És ha elfogadjuk e tant, melyet máris a félvilág magáénak vall, hogyan nyilvánítsuk, hogyan adjunk meggyőződésünknek kifejezést?” Aztán feltették a kérdést: „Miért ne lehetnének azok a napok, amelyekre a Genézis a teremtés történelmét oly meghatározó nagyszerűséggel felosztja, miért ne lehetnének e napok ugyanannyi korszakok? Hiszen ezt már gyanították többen, naivtekintésvű, szent hírvírástudósok; és ha így van, akkor a szent könyv nem gördítendő nehézségeket

utainkba.” „És a teremtés?... Nem istenibb-e, nem méltóbb-e Istenhez azon feltevés, hogy a teremtő mindenható szelleme előjézte földünk s a mindenütt ragyogó világok elemeit, hogy ez elemeknek sajátosságokat adott, törvényeket szabott... és ez elemekből és sajátosságokból, a változhatlan törvények korlátai közt megindult a földalakulás, felvirradt a természet és haladott és számtalan évezredek után odafejlődött, ahol jelenleg a természetet, egyszerűsége előtt leborulva, értelmes lények üdvözlnek.”

Tanulmányai mellett ezekben az években kezdte meg komolyan irodalmi szárnypróbáit. A pannonthalmi apátság doktora, Adler József mellett pedig csak úgy mellékesen beletanult a — gyógyszerészetbe. Később, élete nehéz fordulójában, a szabadságharc utáni bujdosásában az életét mentette meg vele.

1836. május 24-én tette le öt társával — ennyien maradtak meg a tízből — a pannonthalmi Szent István kápolnában fogadalmát. Három év múlva, 1839. július 20-án szentelte őket pappá Győrött Juranics Antal püspök. Első miséjét Tihanyban „szerencsétlen királyunk I. Endre hamvai fölött” mondta el szülei és négy testvére előtt, majd meglátogatta velük nagybátyja, Farkas Fülöp celláját, ahol a kedves nagybácsi „évek óta Istennek és súlyos köszvény gyötrelmeinek élt”. Utolsó találkozására volt ez a családnak, „fénylő pillanat a végső csapás előtt”. Rövidesen meghal anyja, majd apja. A per, amely megmérgezte a család életét, 1844-ben ért véget. Az árvák elvesztették mindenüket, elárverezték.

Bencés pályáját főpáti szertartóként kezdte Pannonthalmán. Hamarosan a győri liceumba került, filozófia tanárnak. Közben Pesten megszerezte az „A.A. LL. et Philosophiae Doctor” címét. A „mélyebben mélyebb német bölcsek” azonban nem vonzódtak. „Azon határozatra juték, hogy jobb lesz nekem a siralomvölgy színén járni s az életet kutatni, úgy amint van s nem úgy, amint lennie kellene... Kitűztem célul a lélektan.” 1845-ben elkészíti első ilyen tárgyú tanulmányát, amely először Czuczor Gergely ajánlatára a „Tudománytár”-ban jelent meg, majd „Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből” címmel 1846-ban Győrött külön könyvben is.

Egy másik lélektani könyve a győri „Hazánk”-ban hazafias buzgóságból közölt cikksorozatából kerekedett ki: „Jellemisme, vagy az Angol, Francia, Magyar, Német, Olasz, Orosz, Spanyol nemzet, Nő, Férfiú és Életsorsok jellemzése lélektani szempontból” (Győr, 1847.). A sajtó elismeréssel fogadta munkáit, felfigyeltek rá Pesten is, még 1847-ben tagjai közé választja a Magyar Tudományos Társaság is.

Nyilvános és hazafias szerepléséről szólva rezignációval jegyzi meg: „Néhány év előtt minden szertartás nélkül elmozdítottak volna helyemről, de 1847-ben az Excelsum fénykörében is észrevették, hogy a régi jóvilág oszlopai ingadoznak. Nem is ért többé neheztelés a magasból, a tanácstalan Consiliumnak elég baja volt az élni akaró nemzettel, ki gondolt volna a szerzetes tanár hazafias buzgóságára.” Pedig ez a buzgóság egyre nagyobb erővel ragadta magával a szerény tanárt. Lelkesedése tisztára a fiatal szerzetes önzetlen és eszményi rajongása: „A kedves haza új korszak küszöbén állt; nekem elég vala a remény, a részleteket nem kutattam, a fényes szónoklatokat nem bíráltam, az új korszakalkotó törvényeket nem tanulmányoztam... a politika nem volt kenyerem: én csak magyarul tanítani, magyarul írni óhajté...”

A cellából a forradalomba

Igy köszöntött rá 1848 húsvétja. Akadémiai székfoglalóján dolgozott, egy hétig nem mozdult ki a győri rendházból. Húsvét vasárnapján fejezte be az értekezést. Pihenésképp kiment a városba. „Mindenkorra nevezetes nap az életemben” — állapítja meg. A Főtéren ezernyi nép tolongott a Redoute felé. A városban reakciós elemek napok óta azzal izgatták a vallásos tömegeket, hogy a szabadelvű párt államcsúszást akarja a templomokat és szerzetesházakat. A szabadelvű párt jónak látta, hogy népgyűlés előtt tisztázza céljait. Oda tolongott a tömeg, magával sodorva a sétára indult szerzetes tanárt.

A gyűlés rosszul indult a szabadelvű párt szempontjából. A tömeg fenyegetően harsogott, elnyomta a szónokok hangját. Ekkor szót kért Rónay. S olyan lelkes szavakkal állt ki a reformpártiak mellett, hogy megfordította a tömeg hangulatát. A nép megnyugodva és éljenezve oszlott szét. A szabadelvűek Rónay kezét szorongatták, a polgármester megköszönte, hogy megmentette a város békéjét. Ő nem tulajdonított nagy jelentőséget a felszólalásnak, „de a polgárság nagyra volt vele s a győriek kegyeltje lőn”. Annnyira, hogy mikor a forradalmi hangulat növekedik és Győrben is megszervezik a nemzetőrséget, az őt választja meg — tábori papjának. Amikor a győri nemzetőrök felhajóznak Pozsonyba, hogy fegyveres megjelenésükkel adjanak súlyt a császári udvarral tárgyaló magyar országgyűlés követeléseinek, a hajón ott van Rónay, sőt egyike a nádori palota előtt felszólaló népszónokoknak. Amikor pedig a nemzetőrök visszaérkeznek Győrbe, a tiszteletükre összesereglett népgyűlést az ő imádságos szavai fejezik be.

Az események ezután hamaros gyorsasággal sodorták az országot a forradalomba, majd a fegyveres harcba. Amikor a magyar kormány két győri nemzetőr századot rendel ki Komárom várába, ismét Rónay a papjuk, ő mondja nekik a tábori misét, amikor a háromszínű lobogó alatt felesküsznek a magyar kormányra. S máris siet haza velük védeni Győrt a császári hadak támadásával szemben. A tűzkeresztségen a schwechati csatában esett át. Negyvennyolc karácsonyán őt küldi fel Csányi László kormánybiztos Pestre, hogy Kossuthnak jelentse: Győrt nem lehet tartani a császári erőkkal szemben. A szilveszter estét Czuczor Gergelynél tölti, mikor azonban az országgyűlés Debrecenbe menekül, Czuczor tanácsára visszatér — Pannonhalmára. Kegyetlen csalódás várja. Azt hitte, az atyai házba tért vissza, gyógyírt találni fájdalmára. Ehelyett a főapát, Rimely Mihály — kolostori fogságra veti. Ez ugyan megmentette attól, hogy vészbiróság elé állítsák, de március derekáig nem hagyhatja el szobáját. Utána Bakonybélbe számúzi a főapát.

A tavasz meghozta a honvédség sikereit. Győr is felszabadult. Az új kormánybiztos Lukács Sándor, első dolga volt Pannonhalmára vonulni nemzetőreivel, hogy kiszabadítsa barátját, a szabadságharcos szerzetes papot. A főapát lóhalálában rendeli fel őt bakonybéli száműzetéséből Pannonhalmára, onnan Győrbe. A kormánybiztos először nagypréposttá akarta kinevezni. Nagynehezen tudta lebeszélni róla. Barátságuk azonban megmaradt. Lukács, mikor kinevezték a kormány hadfelszerelési biztosává, magával vitte őt Pestre is. Épp ekkor folyt Budavár ostroma. Az első feladat, amit Rónayra bízta: vigye át a Dunán azt a nyolcvan aranyat Görgey főhadiszállására, amit a pesti polgárok gyűjtöttek annak a honvédnek, aki először lép fel Buda falára.

Görgey nem tett jó benyomást rá. Amikor kalandos út után eléje került és átadta az összeget, „hidegen, csaknem gúnyosan jegyzé meg: az első honvédnek Budavár falán aligha leend szüksége nyolcvan aranyra.” Éjszakára viszont ott tartotta Rónayt a főhadiszállásán. A vacsorán újabb botránkozás érte a lelkes papot: a magyar honvédsereg tisztjei nagyobb részt németül beszélgettek, gúnyolták a politikusokat s Görgey kijelentette: „Ha ki is vívjuk a szabadságot, csak az első nemzedék tud vele élni, a második már méltatlan lesz rá, a harmadik pedig elveszti.” A fővárosban élte végig Buda ostromát és felszabadulását. Emlékirataiban megrendítő képet rajzol az ostrom utáni Budáról. Néhány napot tölt együtt az akkor kiszabadított Czuczorral, és siet vissza Győrbe papi biztosként szervezni a lelkeseket, hogy lelkesítsék a népet, ha elkövetkezik az általános felkelés ideje.

Július 1-én azonban már újból menekülnie kellett. Pest, Kecskemét, Szeged, Arad voltak állomásai. A szabadságharc összeroppanását Világos alatt élte át. A menekülőből bűjdös lett. Először Hegyi Rudolf néven a lessi pusztán, majd a Hortobágy partján, Loré tanyán, utána Győrön és Tarjánban húzódott meg. Közben volt lelkiereje tovább írni lélektani tanulmányát. Az újra szervezett osztrák rendőrség azonban elsősorban a szabolcsi tanyákat pásztázta végig. Bemenedült tehát Nádudvarra, s Valkó János néven az ottani gyógyszerárban felcsapott gyógyszerészgédnek. Innen is futnia kellett, Miskolcon át Liptószentmiklósról, onnan Alsókubinba. 1850. május 26-án hagyta el az országot. „Túl a határon még egyszer

megálltam s visszatérve egy maroknyit a haza földéből a keblembbe rejtettem. Orizni fogom, mint szent ereklyét, e nehéz pillanatok emlékeül!”

Az osztrák birodalom határát egy rendőrtiszt társaságában lépte át. A szerencse melléje szegődött. Boroszlóban összeakadt egy tanárral, aki Johann Kaiser névre kiállított útlevelet szerzett neki. Azzal szerencsésen eljutott Hamburgig, ahol már akkor egész kolónia verődött össze a menekült magyarokból. Nem érezte jól magát közöttük, mert civakodtak. A hatóságok is megvonták tartózkodási engedélyét. Tovább vándorol Brüsszelbe. A hatóság itt is útlevélért zaklatta. Hajóra ült tehát, s 1850. július 10-én a londoni vámháznál Anglia földjére lépett. A vám-tisztek nemcsak tudomásul vették, hogy nincs útlevele, hanem minden kérés nélkül kezébe nyomták a „Certificate of Arrival”-t, „Hyacinth Rónay, Professor of Philosophy” névre és címre kiállítva. Tizenhét esztendőn át talált otthont és kenyeret London falai között.

A hatodik világrészben. Küzdelem az anyagi függetlenségért

A londoni magyar emigrációval természetesen hamarosan felvette a kapcsolatot. A hontalanság ugyan jobban összetartotta a londoni magyarokat, mint a hamburgiakat, de a testvériséget, amelyről a Hortobágyon ábrándozott, itt se lelte fel. Legelső céljául tehát azt tűzte ki, hogy megtanuljon angolul és munkájával biztosítsa függetlenségét. A Gondviselés ismét segítette: összebarátkozott egy Bird nevű vak orvossal s az tanítani kezdte. „A vak vezette a némat s hálásan kell elismernem, hogy e művelt, nemes szívű férfiúnak sokat köszönhetek.”

Első jövedelmét — hazulról szerezte. A Pesti Napló szerkesztője, Császár Ferenc, mint volt bencés, már régebben is jóindulattal volt iránta. Mihelyt tudomást szerzett róla, hogy Londonban él, felszólította, legyen lapja angliai tudósítója. Rónay elfogadta az ajánlatot, és 1850. július 22-én elindította első tudósítását Londonból, a „hatodik világrészről”. Haza küldött cikkei tartalmát gondosan feljegyzí naplójában is, ami a korabeli London, az ottani magyar kolónia, ezen túlmenően az egész negyvennyolcas magyar emigráció, ha nem is a leggazdagabb, mindenképpen igen gazdag forrástárává avatja emlékiratait. Jellemzésül hadd említsünk meg néhányat tudósításai tárgyaiból: a parlament elnapolása, Lajos Fülöp, a francia polgárkirály halála, Haynau emlékezeses londoni megverettetésének színes és pontos leírása, a londoni fiúárvaház ünnepélye, az aradi gyásznapi első évfordulója Londonban, az amerikai magyar emigráció tragédiái, „Új Buda” megalapítása, Kerényi Frigyes megőrülése, Lukács Sándor balsorsa, a Londonba menekült nagy forradalmárok, Ledrou-Rollin, Louis Blanc, Marx és Mazzini körül kavargó izgalmak és az a sajtóhadjárat, amely az angol katolicizmus újjászervezője, Wiesemann bíboros ellen folyik az anglikán közvélemény katolikus ellenes szárnya részéről, a kristálypalota építése, a londoni világkiállítás, Cobden békepartii estélyei.

Az aradi gyászünnep, amelyet 1850. október 9-én rendeztek meg a londoni magyarok a többi londoni emigráncsoport részvételével, majdnem új irányt adott Rónay életének. Az ünnepségen két beszédet is mondott: egyet magyarul, a másikat latinul. Kitűnő latinságának híre eljutott Wiesemann bíboroshoz. A latin mindig komoly gondja volt az angol katolikusoknak. A középkorban az angol kiejtés hatása alatt ugyanis egy olyan latinság alakult ki a szigetországban, amit a kontinensen és Rómában nem értek meg. Wiesemannnak római utazásaihoz és érintkezéseikhez éppen ilyen latinul jól beszélő munkatársra lett volna szüksége. Elküldte tehát a titkárat Rónayhoz azzal, hogy hajlandó maga mellé venni, ha valami igazoló iratot tud felmutatni otthonról. Rónay nem lelkesezik a gondolatért, de barátai unszolására írt Pannonhalmára okmányaiért. Rámely főapát azonban az osztrák hatóságoktól való páni félelmében válasza se méltatta kérését, sőt iratait elzárta, nehogy valakinek eszébe jusson elküldeni azokat. Rónay csak azt röstellte, hogy a bíboros valamilyen kétes egzisztenciának tartja. Függetlenségét nem óhajtotta feladni. Mihelyt annyira megtanult angolul, hogy elvállalhatta az első tanítványt, teljesen ráállt a magántanítói pályára. Az első tanítvány, akit vak barátja

szerez meg számára, egy orvostanhallgató. A „receptek kuruc nyelvére”, azaz latinra tanítja. Nyomban beszűnteti tudósítói működését is, cikkeit olvasva bátran mondhatjuk, a magyar hírlapírás kárára. Visszautasít később egy másik csábító ajánlatot, amellyel az angol hadügyminisztériumban kínálnak fel neki állást.

Rövidesen annyi a tanítványa, hogy komoly gondot okoz számára, hogyan ossza be a velük való foglalkozást. Tanítványai között egyformán vannak gyerekek és felnőttek, fiúk és lányok, polgári családok tagjai és arisztokraták. Van, akit latinra kell oktatni, mást történelemre, földrajzra, olyan is akad, aki magyarul akar tanulni.

Rábízta két fia latin tanítását Kossuth Lajos is. Kérését azzal indokolja, mikor felkeresi Rónayt szerény otthonában: „Erre magyar embernek szüksége van, hogy régi törvényeinket, történelmünket megértse. Igen lekötölezné ön, ha fiaimnak naponként, már amint ideje engedendi, egy-egy órát adhatna latin nyelvben s pedig úgy, mint mi azt a hazában beszéljük, az angol latinságtól irtózom.” Az első órát 1859. október 17-én adja Kossuth Ferencnek és ifjabb Lajosnak. „Megvallom, a napi munka után sokszor alig bírtam a fáradalmat, de erőt vettem magamon, a kitűnő tehetségű és szorgalmas ifjak szép és gyors haladása megvigasztalt” — írja róluk. Két esztendőn át tart Rónay kapcsolata a két fiú révén a Kossuth családdal.

A negyvennyolcas magyar emigráció

A másik szempont, ami miatt mindvégig ragaszkodott a házitanítószkodás szerény, sok fáradsággal megkeresett kenyéréhez: meg akarta őrizni függetlenségét az emigráció vezéreivel és hangadóival szemben. Nem azért, mintha ki akarta volna magát vonni az emigráció életéből, hiszen alaposan kivette részét a munkából, ahol és amikor erről volt szó. Mint a londoni magyar egyület jegyzője mindvégig szoros kapcsolatban áll a magyar emigráció ügyesbajos dolgaival.

Minden jutalom nélkül kapcsolódik be 1851 végén a „magyar katona-tanoda” munkájába. Thaly Zsigmond komáromi mérnök alezredes keresi fel azzal, hogy Londonban katonai akadémiát akarnak szervezni menekült magyar honvédek számára, s a szervezők Rónaytól várják egy magyar katonai tankönyv megszerkesztését. Ő kezdetben ellenkezett, mert, úgy mond, „Európa jelen viszonyai között minden hadi előkészületet hiú kísérletnek tart, amely ügyünknek csak ártani fog s a hazában szaporítandja az áldozatokat.” Thaly érve előtt azonban meghajolt: meg kell óvni a katonákat a henye élettől és erkölcsi süllyedéstől. Német és francia tankönyvek alapján megfeszített munkával elkészíti a „Mértan, ideiglenes sánctan s a tábori hidászat és utászat alapvonalai” című 180 oldalas kéziratot 80 ábrával. S a Newman Street 23 szám alatt működő magyar katona-tanodában elvállalja a rajz és a mértan tanítását. A szerény vállalkozás jóvoltából huszonhét menekült magyar fiatal tanulja a katonai ismereteket. 1852 júniusában 10 százados, 4 főhadnagy, 9 hadnagy, 4 őrmester nyert bizonyítványt a befejező vizsga után.

Súlyos gondokat okozott a londoni magyar együletnek, benne Rónaynak, a magyar honvéd szökevények elhelyezése, akik a hamburgi magyar ügynök Pataki százados agitációjára szöktek meg az osztrák ezredekől, s akiket a hamburgi polgárok rokonszerve segített hajóra. „Alig esett nap — írja Rónay — hogy menekült honvédünk ne érkezett volna... Valóban sokszor azt se tudtuk, hová forduljunk segítségért.” Amikor egy hajóra való összejött belőlük, az angol kormány Amerikába szállította őket, „hogy onnét soha többé vissza ne jöjjenek”. A szökevény honvédek érkezése mindaddig tartott, amíg Patakit az osztrákok el nem fogták, hogy kínos vallatás után felakasszák. „Ah mennyi aggodalmat okozott nekem e szerencsétlen, e megfoghatatlanul könnyelmű hamburgi vállalat...” — sóhajt Rónay.

A szerzetes, aki gondolkodás nélkül sétált bele a cellájából a forradalomba, Londonban hamarosan éles szemű realista politikussá válik. S minél jobban belelát az európai politika boszorkányműhődjébe, annál erősebben irtózik az ábrándos,

délibábos vállalkozásoktól, annál keményebb kritikával teszi mérlegre az emigráció vezetőinek gesztusait, magatartását, egyéniségét.

Kossuth szuggesztív egyéniségét, vezető szerepét és jelentőségét elismeri, de úgy érzi, ábrándok után fut, s olyanoktól vár segítséget a magyar ügyben, akiktől nem lehet. Különösen helyteleníti III. Napoleonnal és Cavourral való szövetkezését. Az előbbi egyszerűen „kalandor császárnak” nevezi, aki csak eszköznek tekint a magyarságot, s ha nem lesz rá szüksége, félreveti. Ezért nem hajlandó részt venni az 1859-es hadjáratban, amelyet III. Napóleon és Cavour indított Ausztria ellen. „Barátaim ígéretekkkel, kárpótlással sürgették csatlakozásomat, de én nem mozdultam le eddigi pályámról; nekem már az év kezdetén feltett szándékom volt, hogy kalandos vállalatnak része nem leendek: én nemzetünk jövőjét a magyar faj életrevalóságában, a hazában keresem!”

Amikor a villafrancai békével lesújtott a villám a magyar emigráció reményeire, Kossuth visszatért Londonba, s az ottani magyarok újból zászlaja alá gyűltek, Rónay visszahúzódtott: „nem mint ellenzék, ez részemről neveltséges hiúság, szégyenítő elbizottság lett volna; magam álltam, mint saját gondjaimmal és nem politikával foglalkozó tanár.” Akkor se kerülnek egymáshoz közelebb politikailag, amikor a Kossuth fiúkat tanítja. „Megvallom — írja — kezdetben aggódva fogtam Kossuth fiai tanításához, attól tartva, hogy a váratlan, nem keresett új viszony akarva nem akarva belesodrand a politikai üzemekbe, főleg abba az olasz-francia barátságba, melytől jobb meggyőződésemmé visszariadt, s melytől, ha valamit, csak azt vártam, mit a gazda az asztagra tűzött bábuval elérni óhajt, az éhes verébseggel elijesztését.” Ha szóba került a haza kérdése, Kossuthné és Rónay képviselték a pesszimista álláspontot. Kossuth ilyenkor azzal intézte el őket: „Bizzuk ezt végzetünkre!”

„Kétévi személyes viszonyom Kossuthékkal megszakadt anélkül, hogy az együtt töltött órákat csak egy kellemetlen pillanat is zavarta volna. Az egyedüli kapocs közöttünk a hontalanság volt, mely az ugyanazon föld szülőltében rokont lát. Politikai nézeteink, reményeink eltértek, s ezt tudta mindenki, de tisztelte is mindenki, s elismeréssel kell megjegyeznem, hogy a család körében nem kísérelte meg soha senki meggyőződésemre csak egy szóval is megingatni. Kossuth Lajos irányomban mindig szíves, neje bizalmas volt s az ifjak mindig őszinte rokonszenvvel közeledtek...”

Kossuth Ferenc még Olaszországból is felkereste, szomorú kéréssel: készítse el elhunyt édesanyja latin sírfeliratát.

Nemcsak Kossuthtal szemben őrizte meg függetlenségét, de Kossuth-ellenességeivel szemben is. A legkérelhetetlenebbet, Szemere Györgyöt, aki Párizsból küldözte szét Európa minden tájára Kossuth-ellenes broszúrait, elutasító kritikával illeti: „En nem voltam soha, még a hazában sem Kossuth imádó s még kevésbé Angliában; de idegenek előtt nem emeltem ellene soha panaszos vagy rosszalló szót, mert neve elválaszthatatlanul összeforrott hazám ügyével s ezt tiszteltem...” Pedig Szemere kereste a barátságát, aminek folytán Rónayra nézve fárasztó, de a magyar tudománynak hasznos kapcsolat alakult ki közöttük.

Klapkát a hazában tisztelte, „külföldre kellett jutnom, s a hamburgi könnyű élet s azon szereplés hírért kellett hallanom, mellyel a még akkor szabad város hódolatát fogadta, hogy meggyőződésemben neve elboruljon. Londonban ismét találkoztunk, barátságosan közeledett, ő, a híres férfiú az ismeretlen szerzeteshez, megadtam neki a módját, tisztelegtünk viszonyosan, de az aranyfejű és ezüst karú bálvány agyag lábaira omlott s bizalmam a fényes romok alá temetkezett.”

„Görgey kitűnő tehetségű s vasakarátú férfiúnak tartottam, de egyszersmind olyannek képzeltem, ki már rég meghasonlott önmagával és a világgal; ki megy kemény fejével és megkérgesedett cselódásaival, merre a körülmények intenek, eszközül használva mindent, mindenkit; ki ha csatatérre lép, küzd, míg lehet s ha a tér kisikamlék lába alól, leteszi a fegyvert, nem mint áruló, nem is félelemből, hanem mivel nem lehet tovább küzdeni... Úgyünk bukását nem tulajdonítom Görgeynek; ez azzal a fejtelenséggel és tanácstalansággal, mely Európa 'verdictje'.

az orosz betörés után ránk nehezedett, Görgeyvel, Görgey nélkül is bekövetkezett volna. Nekünk öngazolási ösztönből szükségünk volt valakire, hogy odaállítsuk a bűnpadra: a véletlen kiszemelte Világosnál s tán végzetesen is azt, ki oly sokszor játszott szerencsénkkel, vérünkkel. S Görgey árulóvá lőn! Valóban keserű satyrája az életnek, hogy Görgey Világosnál leginkább annak használt — kit Magyarországon talán legjobban gyűlölt — Kossuthnak.”

Hamis képet rajzolnánk Rónayról, ha azt a látszatot keltenénk, hogy csupa ilyen politikus-diplomatikus és tartózkodó kapcsolatokat tartott fenn. Sokkal több az őszinte jó barátja, akiket fenntartás nélkül tisztel és szeret. Ilyen volt például Beöthy Odön, akit a londoni magyar emigráció egyik legnemesebb alakjaként jellemez. Az ő révén ismerkedik meg Cobdennel, a magyar ügy nagy barátjával. Perczel Mórictot szintén nemes tulajdonságaiért szereti. Bizalmas barátságban van családjával is. Amikor Perczelék nem bírják a londoni élet költségeit és Jersey szigetére költöznek, oda is ellátogat utánuk. A szigeten egyébként egész magyar kolónia létesül. Az ő révükön ismerkedik meg Rónay Victor Hugóval, aki ugyan-csak itt húzódik meg ebben az időben. A tüzes győri kormánybiztoshoz, Lukács Sándorhoz való viszonya Naplója legmeghatóbb vallomásaira ihleti; barátjának sorsa szüntelen aggodalmainak majd mélységes gyászának forrása, amikor az Amerikából, ahol az Eldoradot remélte megtalálni, minden vagyonából kiforgatva meghalni tér haza Európába. Megható portrét fest Mészáros Lázárról, aki ugyancsak Amerikában próbált szerencsét és Európába tért vissza meghalni. „Az volt ő utolsó pillanatig, ami egész életén keresztül: szerény, önmagának tanácsló, tenmagát segítő férfiú: ki nem kereste soha mások kegyét, ki, míg embertársainak annyi örömet szerzett, élte minden napján csak egytől félt: hogy másoknak terhére ne legyen.”

Mindvégig bizalmas barátság fűzte Rónayt Vukovics Sebőhöz, bár politikai nézeteik nem egyeztek. Vukovics a kiegyezés után se tért haza. Viszont ő beszélt rá Rónayt a visszatérésre. Kmetty György, a legendás híró Izmail pasa, a krími háború hőse Rónay karjai közt hal meg. Ő készíti el latin és magyar sírfeliratát is. Sokat temetett — különösen utolsó londoni éveiben. Mayer György barátjával együtt ő próbál testi-lelki segítséget nyújtani a nagy festőnek, Brocky Károlynak kínos, hosszú haldoklásában. Feljegyzései, amelyeket a festő bizalmas vallomásai alapján vetett papírra, nélkülözhetetlenül fontos adatokat tartalmaznak a múlt-század magyar művészetére nézve.

Távoli, de annál nagyobb jelentőségű kapcsolat fűzi Rónayt londoni évei során a döblingi remetéhez, Széchenyi Istvánhoz. Erről a történelemkönyvek is megemlékeznek, hiszen a kapcsolat a legnagyobb magyar halhatatlan és kegyetlen pamflettje kapcsán alakult ki. A Bach miniszter ellen írott német nyelvű röpratnak Rónay volt a kiadója. A kiadás története egyike a Naplótöredékek legérdekesebb fejezeteinek. Rónay kapcsolata a Széchenyiekkel nem fejeződött be a röpirat megjelenése és szétküldése után sem. Széchenyi fia, Béla, a nevezetes broszúra megjelenése után is többször felkereste Rónayt, hogy fordítsa le angolra Magyarország ügyében írott cikkeit, amelyek aztán a magyarbarát Marchioness of Strafford közreműködésével megjelentek az egyébként magyarellenos Timesben.

A beteljesületlen álom: tudomány és irodalom

Rónay egyébként nem tartotta magát vérbeli politikusnak. A tanításon, nevelésen kívül csak a tudományos kérdések vonzották igazán. Az emberi lélek, a jellem, az élet keletkezése és kifejlődése. S az irodalom. A dráma iránti szeretetét és érdeklődését, amely már középiskolai és novíciusi éveiben feltűnik, mindvégig megőrzi.

Mihelyt — 1852-ben — függetleníteni tudja magát a politikától, amit „remény-üzletnek” nevez, visszatér tudományos és irodalmi terveihez, amelyek odahaza, a pannonthalmi vitatkozások közben fogantak meg benne, amikor azt kereste társaival, hogyan lehetne összeegyeztetni a biblia tanításait a természettudományok ered-

ményeivel. „Az élet története. Egy magyar pásztor levelei a számkivetésben” címmel 1853 januárjában nekifog, hogy rögzítse a kérdésben vallott felfogását. Március végén már kész volt kézírata első kötetével.

Nem volt könnyű feladat tanítványai mellett időt találni az írásra. Elfoglaltságát még az erőszakos Szemere is gyarapította. „Szemerének meg volt az a tulajdonsága, hogy fel tudta használni az embereket, nem tágitott, a kiszemelt jó barátoknak meg kellett hajolnia kívánságai előtt.” A mindenre ráérő tábornok Párizsban a hazai lapokból kímásolta Magyar Lászlónak, a híres magyar Afrika-utazónak atyjához írott leveleit, elküldte Rónaynak, hogy fordítsa le őket angolra s nyújtsa be az ő — Szemere — neve alatt valamelyik londoni tudományos testületnek. Amit Szemere erőszakos sürgetése nem tudott elérni, elérte a londoni földrajzi társulat titkáranak néhány érdeklődő szava. Rónay lefordította Magyar László útleírásait, hogy azokat a társaság tagjai és az angol utazók megismerhessék. Ezen a révén egy sor angol tudóssal került kapcsolatba, 1857-ben a világhírű utazóval, Livingstone-nal is. Csak éppen Magyar László tűnt el akkorra nyomtalanul Afrikában.

Rónay úgy tervezte, hogy „Az élet történetében” sorra veszi a nagy kérdéseket, mint: a Teremtő és teremtés, a világ kialakulása, a föld kialakulásának korszakai, a földi élet-természetes útja, az ember, az emberi szellem. Ezt követte volna „Lélektani rendszerének” átdolgozása. Elkészült a II. III. IV. kötet is. Az ötödiknél — elment a kedve a munkától. Amit eddig írt, elmélet volt, s ő úgy érezte, a levegőben lóg minden bölcsekedés, ha nem a kézzel fogható és a természetben megtapasztalható és kiolvasható tényeken épül fel. Egyre inkább a geológia kötötte le a figyelmét.

Földtani tanulmányainak első eredménye „A tűzimádó bölcsek az ősvilágok emlékeiről” című műve, amelyet 1857 utolsó napjaiban fejez be. Az első, akinek megmutatja, Szemere Bertalan, dicséri a tárgyát. Formáját azonban alaposan meg bírálja: „Miért választá ama prófétai nyelvet, mely korunkban anachronizmus?... Nem szeretem, hogy a tudománynak költői formát választott. Ilyesmi hajdan helyén volt; most nincs többé. Vagy költemény legyen vagy tudomány, különben az olvasó nem fogja tudni, mi a való, mi a képzelődés... Miért költeményképp előadni, mi pozitív tudomány?”

Rónay igazat ad Szemerének. Mégis, amikor Széchenyi valami mustrát kér munkásságából, elküldi annak is. Széchenyinek megírt szöveg: „A tűzimádó bölcsek”. A könyvet 1860-ban Pesten Kilián György ezer példányban kiadta, azzal a kikötéssel: „Jedoch ohne ein Honorar zu bezahlen” (anélkül, hogy honoráriumot fizetne érte). Szemere kritikáját azonban megszívelte. Mind komolyabban foglalkozott a geológia és a paleontológia kérdéseivel. Tanul, olvas, meglátogatja Anglia népszerű geológiai látványosságait, járja a tudományos társaságokat — az angol antropológiai társaság 1864-ben tagjai közé választja — megismerkedik jó néhány tudóssal, köztük T. H. Huxley-vel, aki megígéri neki, hogy „Evidence as to Man's place in Nature” című könyvét, amelynek megjelenését nagy érdeklődéssel várta a tudományos világ, még ívből megküldi neki.

Az 1862-es londoni világkiállításnak Magyarországról is sok látogatója volt. Sokan keresték fel hazulról ez alkalommal Rónayt is, közöttük Csengery Antal, a Budapesti Szemle akkori szerkesztője. Rónay felajánlotta neki, hogy részletesen ismerteti Huxley könyvét a Szemle részére. Ígéretének eleget is tett: „Az ember helye a természetben” hamarosan megérkezett Pestre.

Ott először a magyar földtani társulatban olvasta fel valaki, a szerzőt azonban elfelejtette megemlíteni. Egy más valaki a Magyar Tudományos Akadémián tartott felolvasást ugyanezen kéziratból. Az is elhallgatta a szerzőt. Végül pedig megjelent a tanulmány a „Budapesti Szemle” hasábjain — Greguss Ágost neve alatt. A száműzött tudóst méltatlanul bántotta a méltatlan eljárás. Fájdalmát azonban eltitkolta, viszont a jó urakat a maga módján alaposan megrágta. Összeállított egy kötetet geológiai cikkeiből, besorolta közéjük az idegen néven közöltek is, s felajánlotta Demjén és Sebes kiadóknak. A könyv „Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége” címmel 1864-ben meg is jelent — szerző meg-

nevezése nélkül. Amikor az Almásy pörben Sebes Emilt elfogták és megölték és a kiadó emiatt megbukott, Ráth Mór megvette a fennmaradt példányokat, új címlapot nyomott, amelyen már rajta volt a szerző neve is, aztán még egy „második jutányos kiadást” is piacra dobott a könyvből tíz könyomatú ábrával, 1867-ben.

Színházi vonatkozású cikkek írására Egressy Gábor ösztönzi először, aki a „Magyar Színházi Lap” számára kér tőle ismertetéseket az angol színészvilágból. A cikkekből könyv kerekedett ki: „Jellemrajzok az angol színvilágból”, amely 1865-ben jelent meg Pesten, mint a szerző ajándékából a pesti színészek nyugdíjintézetének sajátja.

A British Association 1865-ös birminghami nagygyűlése alkalmával — amelyen mint tag, ő is részt vett — végigjárta azokat a helyeket, amelyek Shakespeare életének emlékeit őrzik. Utibenyomásaiból — és későbbi tanulmányaiból — egy 180 oldalas tanulmány kerekedett ki, amely a magyar Shakespeare irodalom kárára a tíz példányban megjelent Naplótöredék utolsó kötetében rejtőzik aranszégűsü kóporsóba zárva.

Messze meghaladná kereteinket, ha fel akarnánk sorolni mindazt a cikket, tanulmányt, amit Rónay tizenhét esztendő londoni tartózkodása alatt írt. Még kevésbé lehet teljes felsorolást adni azokról a szolgálatokról, amelyeket magyar ügyekben végzett — minden esetben önzetlenül. Mihelyt a magyarság egy kissé szabadabban kezdett lélegzeni és könnyebb volt utazni, úgy látszik hamarosan elterjedt a híre, hogy van Londonban egy szolgálatkész magyar pap. Kézről kézre járhatott a címe, mert a világkiállítások és egyéb események alkalmával egymásnak adják a kilincset nála a pestiek.

Ez azonban csak egy a sokféle szolgálat közül. Járja a londoni antikváriumokat, magyar ősnymtatványokat küld haza a múzeumoknak, gróf Lázár Kálmán kérésére a londoni állattartó szabályzatait küldi haza a készülőben levő magyar állatkert szervezéséhez — „az árát, alig hittem szememnek, megadták”. 1858-ban gróf Lázár Móricz állított be hozzá, ismeretlenül, hogy szeretné az angol lótenyésztést tanulmányozni és három nemes paripát akar vásárolni, jöjjön vele tolmácsnak. Végigjárta vele Észak-Angliát. A Magyar Tudós Akadémia arra kéri fel — persze nem hivatalosan, ezt száműzöttel szemben nem engedheti meg magának — juttassa el az akadémia oklevelét az 1858-ban külső taggá választott Thomas Bell zoológusnak. Vámbéry Ármin, mikor Londonba érkezik, először őt keresi fel; Rónay szerez neki szállást. Egykori iskolatársa, Rapos József kérésére Brunswick Terez londoni tartózkodásáról keres emlékeket.

Persze azért nemcsak akkor keresték fel Magyarországról, ha valamilyen szolgálatot kértek tőle. A magyar társadalom 1860 után egyre többet emlegeti számkivetésben élő fiait, és egyre hangosabban követeli számukra az amnesztiát. 1862-ben a Győri Közlönyben is megjelenik egy cikk: „Emlékezzünk meg mi is Rónay Jácintról”. Azzal zárja megállapításait, hogy „az Akadémiát illeti a legfogosabb cím a száműzöttet a hazának visszanyerhetni”. A szerkesztő Rómer Flórist kéri fel, hessen oda, hogy Rónay hazakerülhessen. A győriek körében meg is indult a mozgalom az ügyben. Csakhogy élt még Rimely főapát. Egyszerűen megtiltotta, hogy Rómer bármit merészljen kezdeni.

A haza vonzása

1864-ben hozza meg először a hírt a Londonba érkező Schwarz Gyula, hogy egyesek a Magyar Tudományos Akadémia titkárává akarják választani. A londoni magyarok örülnek; ő azonban tisztában van vele: „Nemcsak a tenger áll közöttünk, ott van még az Akadémia, ott a jó barátok!” Csengeryre és pártjára gondol, akik olyan méltatlanul viselkedtek irányában „Az élet eredete” körül. Ezek szívosán ellenzik a jelölését. Mégis, mikor 1865-ben Szalay László, a történetíró elhunyt után megüresedik az akadémia titkári széke, Lukács Móricz és Horváth Mihály neve mellett őt is a jelöltek között emlegetik.

1865-ben meghal Rimely főapát. Hollós Jusztián, a régi jó barát, nyomban levelet ír Rónaynak, felteszi a kérdést, hajlandó-e visszatérni. „Bevárom kedves

barátom, nemzet és a fejedelem közti kiegyezést” — válaszolja Rónay. Csakhamar megérkezik azonban az új főpát levele: „Mióta az isteni gondviselés szerzetünk rúdját kezembe adta, testvéri óhajom kötelességemmé vált, mely engem egyúttal arra is int, hogy a múltnak hibáit kijavítván a túl szigorú apának hangját édes atyai szózatallal felcseréljem, tiszta szívből kiáltván önhöz: Jöjj haza, te szegény számkivetett, oly messze távolban idegenek között szenvedő testvérem, régi barátom, szeretett rendtársam és most édes fiam!”

Beletelt egy fél évbe, amíg egyrészt a kormányzatnál kijárta, hogy kifejezett kegyelmi folyamodás nélkül, Rónay egyszerű nyilatkozatára hazaengedjék a száműzöttet, másrészt amíg a száműzöttet rá tudta bírni ilyen nyilatkozat megételére. 1866 márciusában érkezik meg a főpát levele: „Kedves Jácintom! A magyar királyi udvari kancellár folyó hó 21-én kelt levelével tudósít, hogy Öfelsége kérelmemet meghallgatván Önnek föltétlenül megengedi, hogy hazatérhessen.”

„Örültem-e? Nem!” — írja Rónay. Úgy érezte, „a haza felszabadulása még távol van”. Nehezen szakad el londoni barátaitól is, a vak orvostól, Birdtől, tanítványaitól, azok családjaitól.

1866. szeptember 16-án hagyta el Londont. „Angliától nehezebben váltam meg, mint tizenhét év előtt a hazától. Akkor tudtam, mitől menekszem, most nem tudom, mire megyek. — De elég, elég. Isten veletek kedves barátaim! Isten veled feledhetetlen második hazám!” Szeptember 20-án érkezik Bécsbe, 21-én Grázba, hogy — mint a Szentszék ilyen esetben minden paptól megkívánja — mielőtt egyházi állását újra elfoglalja: három napos lelkigyakorlatot végezzen. A lelkigyakorlat alatt azon gondolkozik, hogyan használhatna legtöbbet a benedekrend a hazának? „Nem lehetne-e testté azon ige, melyet évtizedek előtt hirdettem: hogy tudományos testületté alakuljunk, mely a rend anyagi támogatása mellett tagjait a szünidő alatt szétküldené az országban, hogy megyéről-megyére földirati, történelmi, régészeti adatokat gyűjtsenek, melyekből a mindig megújuló testület oly munkát szerkeszthetett volna, melyre egyesek nem vállalkozhatnak és maradandó emléke a rendnek... Ez és a népszerű felolvasások tartása volna az a tér, melyen oly készséggel felajánlanám szolgálatomat a rendnek s a Hazának!” Szeptember 26-án ér haza hajóval Bécsből. A gönyűi hajóállomáson Hollósy Jusztinián azzal a szomorú hírral várja, hogy szeptember 9-én rövid betegség után meghalt Czuczor Gergely. „Azon egyetlen férfiú is elhunyt, akihez Pesten őszinte barátsággal, teljes bizalommal közeledhettem volna.”

Pannonhalmán nagy szeretettel fogadják. A legelső azonban, amit észrevett: megváltozott a tanítási rendszer. „Kizáratott a szabadelvű, szelidlelkű, szeretetet hirdető Guzmics Izidor Dogmatikája, melyből mi is tanultunk, melyből minden végzett növendék; hogy az életben vezérül szolgáljon neki, egy-egy példányt nyert...” Érdeklődésére azt a választ kapta: „Ránk parancsoltak a magasban, az újabbkori szigorú teológia keretébe nem illettek be Guzmics szelíd tanai...” — „És az én szegény fejem a szeretet vallásának diadaláról ábrándozik!” — sóhajt fel a Naplótöredék írója.

A kiegyezéskori Magyarország

November 3-án már Pesten van. Rómer Flórisnál száll meg. Első látogatása Toldy Ferencnek szól, aki annak idején lélektani dolgozatát Czuczorral és Vörösmartyval együtt rokonszenvvel felkarolta. Most olyan hidegen fogadja, mintha nem is ismerné. A fogadtatás elbátortalanítja az érzékeny és szerény bencést. Annál nagyobb szeretettel fogadja Eötvös. Maga siet hozzá, mikor megpillantja az Akadémia ülésén, s nyomban közli: jegyzőnek akarja jelölni őt. A választás 1867. január 30-án meg is történik. Csengery és Greguss mindent megtett, hogy elgáncsolja a kellemetlen koronatanút, Rónay azonban kétszer annyi szavazatot kapott, mint az ellene állított négy jelölt együttvéve. Kétségbevonták akadémiai tagságát is. noha húsz esztendeje szabályosan megválasztották. Rónay felköltözik Pestre. Az Akadémia épületében kap lakást.

Hiába érkezett haza jámbor és ábrándos kultúrprogrammal, a politika újra elsodorja. Ki se térhet előre, hiszen az önálló magyar állami élet újjászervezéséről, a kiegyezés utáni első választásról van szó. A főpát közli vele, hogy a győrmegyei pusztai kerület fel akarja őt, Rónayt kérni, legyen képviselőjelöltje. A választáson győz, tudományos munkájától ismét búcsút kell vennie. „Úgy látszik, végzetem könyvében meg van írva, hogy életem, hogy minden, amit teszek, töredék legyen” — jegyzi fel naplójában. Valóban, akadémiai hivatala és a képviselőház minden idejét lekötötte. Nem is érzi jól magát sem az egyik, sem a másik elfoglaltságában. Az Akadémia légköre fagyos; bántja, hogy székfoglaló értekezése, amely érdekes tárgyról, az ősember haladásáról szólt, nem kapott komoly visszhangot. A politikai életben szomorúsággal tölti el, hogy azok, akik sokáig együtt ették a hontalanság kenyerét s barátok voltak a száműzetésben, elfordulnak, eltávolodnak egymástól. A magyar közszellem egyre jobban megfigyelhető torzulása pedig lesújtja. „A haza erős oszlopa a csatatéren a középnemesség, öröklött úri hajlamai terhe alatt összeomlott, de azért bár megfogya, megrontva, a régi utakon járnak, s gyermekeiknek nem ott keresnek pályát, hol jövőjüket biztosíthatnák, az ipar és kereskedelem munkatérén, hanem a hivatal úri körében, még a polgári és földművelő osztály tehetősebb családai is szerencsétlenek, ha egy-egy tán készületlen drága csemétét nem tehetnek úrrá — hivatalnokká...”

Eötvös barátsága tartja benne a lelket. „Eötvösben nem volt meg a nagyúri gőg — írja róla — sem ennek hiúsága, cím, rendjel... nem bírt rá hatással, ő eszmékben akart ragyogni, ez volt törekvése, és egyedüli dicsősége, de ő nemcsak hon-, hanem kitűnő világpolgár is volt; nem csoda, ha lelkesedésében sokszor messze túlszárnyalta nemzeti jellemünket, saját szerű hazai viszonyainkat...”

Habsburg trónörökös magyar tanára

1871-ben úgy látszott, hogy megszabadul a képviselőségtől: kultuszminiszteri osztályfőnökké nevezték ki. Meg is szabadult a napi politizálástól, de nem minisztériumi beosztással. Andrássy Gyula, a miniszterelnök egy januári napon magához intette a Ház folyosóján: „Közölni valóm van veled — mondá négy szemközt. — Öfelsége megbízott, ajánlanék az udvarhoz oly egyént, aki egy éven át a koronaörökösnek magyar nyelven előadásokat tartana Magyarország történelméből. Én a minisztertanácsban téged ajánlottalak...”

„Meglepetésemben — ki cselekedhetett volna másképp — felajánlottam szolgálatomat...” A kifogását, illetve aggodalmát csak néhány nap múlva közölte: „Nem fognak-e Bécsben olyan történelmet kívánni tőlem, aminőt ők óhajtanak?” „Méltányolom e nehézséget — mondá Andrássy — s ha csak távolról gyanítanám, nem ajánlottam volna a tanárság elfogadását...”

A forradalmárrá lett szerzetesből, a szabadságharc tábori papjából, a Bach ellen állást foglaló emigránsból Rudolf trónörökös magyar történelem tanára lett. Karrierizmus? Egyénisége ellene mond az ilyen feltevésnek. Gyengeség, sodródás? Kétségtelen, most is oly hirtelen és gondolkodás nélkül mondott igent a feléje nyújtott lehetőségnek — vagy kísértésnek — mint annak idején a győri Redoutéban. Rejtőzhetett azonban e lépés mögött mélyebb ok is: megkísérelni magyarrá nevelni a leendő uralkodót. Ezt így nem mondja ki Naplójában. Tiltja szerénysége, mely soha se hagyja cserben. Jellemző azonban, ahogyan a trónörökös nevelésével megbízott Latour gróf szavait fogadja, aki az alábbiakban fogalmazza meg a magyar történelem tanításának irányelvét: „Az előadási nyelv kizárólag magyar leendő, s mi magát az előadandó történelmet illeti: igazságot akarunk, kövesse ön meggyőződését.” Amire megjegyzi: „Tiszta szándékkal, jó akaráttal lépek ez ismeretlen pályára, hogy a magasban a századokon keresztül az életéért küzdő magyar nemzet történelmét — egy ezredév harcait — hirdessem az egyedüli utasítás szerint, amelyet nyertem.”

Londoni, majd pesti remeteségét a bécsi udvarban éli tovább. Meg is vallja: még számkivetésében sem volt annyira magányos s ott se volt akkora a honvá-

gya, mint Bécsben. Ami a munkáját illeti, Horváth Mihály tankönyvét vette alapul. Előadásait pontosan lejegyzi és Naplójához illeszti. Rudolf trónörökös magyar történelemkönyve majd egy kötetet tesz ki a nyolckötetes Naplótöredékekben.

Az udvari légkör és az a tény, hogy a napló egy példánya a trónörököshöz került, némileg letompítja Rónay hangját. Így is kiderül azonban, hogy ahol csak alkalom, nyílik rá, újra és újra hangsúlyozza, hogy az ország csak akkor volt nagy, mikor a törvényeket tisztelték, a nép csak akkor volt boldog, ha vezetői tiszteletben tartották az igazságosságot. „Nemzetünk árnyoldái jellemzése, megvalom sokszor nehezemre esett; nem is mulasztottam el ilyenkor a magas tanítványt a mindenütt uralkodó kor szellemére, a nehéz viszonyok kérelhetetlen következetességére figyelmeztetni; nem mulasztván el felriadt szenvedélyeinek legszomorúbb tusáiban sem hirdetni a haza szeretetét és a törvények tiszteletét.” Ennél többet és újszerűbbet nem tudott mondani, nem is mondhatott volna. Azzal azonban tisztában volt, hogy a fényes külsőségek és ragyogó látszatok mögött súlyos árnyak komorlanak, hogy meg van pecsételve a birodalom és a történelmi Magyarország sorsa.

A trónörökössel kapcsolatos megbízatása 1872 decemberében ért véget. Kitüntetésekkel halmozzák el: pozsonyi prépost, szkodari püspöki címmel, főrendiházi tag, Pozsonyba költözik, maga mellé veszi testvéreit s megkísérli folytatni megkezdett munkáit: a lélektani, a földtani és az ősemlékre vonatkozó jegyzetei feldolgozását. S gyógyíttatni Angliából hozott köszvényét.

1874-ben Trefort felajánlja neki a székesfehérvári püspökséget.

— Megelégszem azzal, ami vagyok — válaszolja ő — megyés püspökségre nem vágytam soha, nem is érzem, hogy püspöknek való ember volnék.

— Majd beletanulsz — nyugtatja meg a miniszter.

Az irigység, amely osztálytanácsosi, majd udvari tanári kinevezésekor már működésbe lépett, most is támadásba lendült. A „Jelenkor”-ban megjelent az álnok szövegű hír: „A székesfehérvári püspökséget Rónay Jácint nyerendi el, miután a Szentszék nehézségei elhárítván s elég, ha az esztergomi érseki szék előtt visszavonja természettudományi dolgozataiban nyilvánított elveit. Rónay meghajolt, nincs többé nehézség.”

Először nyilatkozni akart. „Tudományos kérdésben csak az illető helyen, a tudomány terén s csak érvek előtt hajlok meg, tekintély előtt nem” — aztán feltette önmagának a kérdést: minek a névtelen ellen névvel küzdeni? Tudományos munkáját most sem tudja befejezni. Erzsébet királyné személyes kéréssel fordul hozzá: Valéria lányát magyarnak akarja nevelni. Vállalja el az irányítást. S az ősz tudós nem tud ellentmondani. Otthon zokogva borul frásztalára, úgy búcsúzik el tőle, s beáll, hogy a nyolcéves kislányt betűt vetni, rajzolni és olvasni tanítsa.

Kapcsolatai a magyar politikai élettel egyre gyéresebbé válnak, különösen miután meghal Deák Ferenc, akinek ő adja fel az utolsó kenetet. Mire a nyolcéves kislányból hajadon lesz, Rónay megtört, beteg ember, aki csak emlékiratainak él. 1885 szilveszterén megindult sorokban búcsúzik el „lelke édes gondjától, a hazától.” Naplótöredékeit 1888-ban fejezi be.

Hosszú, súlyos betegségéből 1889. április 17-én szabadította meg az irgalmas halál.

ELKOPNAK

a formák elkopnak s az elrendelések

csak a lényeg marad meg

a szeretet

nagy virágfejek bólogznak az estbe

a dolgok kezdenek hozzád már anyanyelvükön beszélni

Pusztai Sándor

RÓNAY JÁCINT NAPLÓJÁBÓL

Budavár bevétele (Pestbuda, 1849.)

Május huszonkettedikén éjjel után két órakor a budai hegyekről megdördült a halál hangja, s életre ébreszté Pest városát: mentünk, a ki csak bírta, mentünk a Dunapartra és vártuk szívszakatva az ostromló magyar seregek diadalát... Öt órakor ott lobogott Budavár falain a nemzeti zászló! s a nép örömríadása égisz emelkedett: elérzékenyülve egymásra borultunk, s éltettük a hazát, s a haza hős fiait!...

A csata elnémult, az öldöklés megszűnt, s a nép ezrei a Dunaparttól siettek a győzelem hírével családikaik körébe; én pedig mentem fel Budára, hogy ott a várban, fogva tartott Czuczor Gergely barátomat, élve-halva felkeressem.

Es itt, a küzdelem képe állt előttem, oly véresen, oly irtózatosan, hogy még most is elborzadva gondolok Buda ostromára. Már a budai hídfőnél visszariadtam Alnock ezredes roncsolt tetemétől, pedig ő, a lánczhidat akarván felrobbantani, saját vad bosszújának lőn áldozata; de benn a várban eliszonyodtam: itt sebesültek heverték vértócsában sóhajtvá, jajgatva; amott holtak valának egymásra halmozva, magyar, német, horvát, cseh, morva, kik az életben itt találkoznak először, s megölték egymást: az idegenek nem tudták mért kell meghalniok, s a magyarok nem tudták, mért nem szabad élniök?... Itt sebesülteket raktak szekérre; amott holtakat hánytak fel mint kékvetőket!... A falak, minthacsak golyó-zápor hullott volna a haragos égből, átluggatva meredeztek, s nem egy véres kéznyomot láték azokon... alattok pedig egy ifjú, vagy korosabb ember, tán családapa tetemét, ki a hideg kőhöz fordult irgalomért... Hát ily olcsó az emberélet! hát ily drága a nemzetek élete? — És mi keresztények, a szeretet vallásának hívei; mi a 19-ik század haladó fiai, láng- és vérhullámok közt küzdünk, hogy elmondhassuk: ez az enyém, az a tied! Azután megmossuk véres kezünket, s káromló ajkunkról elzeng: A téged Isten dicsérünk!

Lelkemet kétség, szívemet fájdalom fogta el, s elrémülve hagytam oda e kebelrázó színhelyét dicsőségünknek, sietve a térparancsnokhoz, ki azzal vigasztalt meg: hogy Görgey leveretve Czuczor kezéről lábáról a vasat, s megtörve, de élve küldé a költőt Pestre!

A viszontlátásról nem szólok. — A napot Czuczorral töltöttem, s hogy megtört egészsége a szabad légben felüdüljön, délután együtt sétára indultunk lassan, óvatosan járva: a sokat szenvedett jó barát alig bírta lábát, mintha még most is bilincset csörtetne.

A Kígyóutczán keresztül, a városház-térre jutunk észrevétlenül, de itt a véletlen összehozott bennünket Szentpéterivel, a m. n. színház tagjával, ki lelkesedésében, ott a járó-kelő sokaság közt térdre borult a kiszabadult költő előtt... Alig bírtunk az éljenező tömegen áttörni, s mellék utakon menekülni.

Ah, mi volt az én szelíd zárdafogságom, Czuczor szenvedései mellett! ki közel öt hóig mint gonosztevő vasban ült, ki börtönében nem hallott, nem tudott semmit a hazáról; s midőn az ágyúk Budavár fölött megdördültek, a meg-megrendült börtön falai közt várta a szabadságot vagy halált!... Minő szerencse, mondá Czuczor, hogy az év kezdetén távozáll e háztól; mert elfogatásom napján téged is mindenütt kerestek...

Barclay and Perkins (London 1850.)

Az angol népet rendesen hidegnek, közönyösnek képzeljük, pedig a mívelt világban aligha van kíváncsiabb nép, mint az angol, főleg a londoni; aligha van város, hol a rendkívülit, az újdonságot jobban szeretnék, a spectaculumot tüzetesebben keresnék, mint éppen itt, a komolyság és üzlet e nagy gyűpontjában; van is benne része: a világ minden nevezetessége, hacsak szerét ejtheti, megfordul Londonban... a Hippopotamus, s a nepaui aranyos Bohadoor alig szűnt meg vonzó

lenni, már is egy új nevezetesség merült fel, s igénybe vette London millióit és megjárta a félvilágot.

September 5-én, együtt ültem Beöthy Ödönnel, ki néha néha megszokott látogatni, midőn házigazdám egészen nekihevülve, szobámba rontott azon hírről, hogy „General Haynaut” az utcán megszasztották, sárral dobálták..., s hogy alig lehetett a felriadt nép kezéből kimenteni! — Nem akartuk hinné, de gazduram elévette zsebéből a „Timest”, s Beöthy, ki jobb angol volt mint én, fenszóval kiolvasta a világlapból Haynau balsorsát, mely a Barclay és Perkins sörházban oly váratlanul, oly véletlenül utolérte.

Ez esemény annyira felizgatott bennünket, hogy nem volt többé maradásunk a négy fal között, s mentünk, ki a szabadba, felkeresendők, ha útközt bele nem únunk, mert jó tova esett, a demonstratio színhelyét, a világ legnagyobb sörházát, mely a Thames southwarki partján, 1773-ban alapított a híres dr. Johnson egyik barátja, Henry Tyrale által, s oly óriási mértékben növekedett, hogy az elszállított sör után, már az első évtizedben húszezer font sterling adót fizetett. Az alapító halála után a sörház 135-ezer font sterlingért Barclay és Perkins kezére jutott, s azóta halad, fentartva egy századon keresztül jó híret, nevét. — A sörfőző épületek, tíz holdnyi területet foglalnak el; a gépeket, két 75 lóerejű gőzmozdony tartja éjjel, nappal szakadatlan tevékenységben, s ezek körül sűrű, forog, vagy két-ezer munkás, kik naponként egy millió font vizet változtatnak sörré. — A gondúzó folyadékot két-száz ló hordja szét Londonban, a legnagyobb normandi és holsteini állatok, melyek pénzen megszerezhetők; s ezeket hajtják a legerősebb alkatú emberek, kik Nagybritanniában megnyerhetők... Valóban, kis ország ez, melynek van fejedelme, vannak kormányzó ministerei, s egész sorozata a hivatalnokoknak, kezdve a gentlemennek, le a legmíveletlenebb gépfitőig és teherhordóig... Ki ez utóbbiakat nem látta, annak nem lehet fogalma arról, minő karok emelkedtek a hajdan híres tábornok ellen; s ki ismeri őket, az csodálni fogja, hogy Haynau ily nép kezéből élve menekült!

London nagy életterén, a várost keletről nyugatra keresztül hasító Oxford Streeten, első meglepetésünk az volt, hogy egy, hordókkal megrakott hosszú szekérrel találkozánk: a roppant kocsis, s a cyclops segéd fővege, és a collossalis lovak kantára magyar nemzeti szalagokkal volt feldíszítve... Mi ez, hát magyar restauratio, vagy követválasztás van Londonban? Mondá Bihar megye volt főispánja! — A Barclay és Perkins egyik sörhordó szekere volt ez, a nép ujongva üdvözölte a szalagos óriásokat, s mi árva magyarok, tán az egyedüliek, kik a tömegben felismertük a szalagok színét, szép csendesesen tovább haladtunk.

Közelebb érve az esemény színhelyéhez, itt ott az utczaszögleteken, nyomtatott falragaszok, „Marshal Haynau in London!” — „Haynau and Retribution!”... czímek alatt hirdették a tegnapi eseményt, felsorolva a tábornok viselt dolgait, melyekért a nép elégtételt vett magának; míg a London utcáin annyira ismeretes hírhordárok teletorokkal kiáltanak: „A desperate attack!” — „Haynau, Barclay and Perkins!” — „The terrible Tyrant!”... s árulták néhány pennyért Haynau életrajzát, s a sörházi jelenetek leírását. — Az angol tud mindenből üzletet csinálni.

A sörház kapuit rendőrök állták el, kik a környező utczákon is sűrűn jelentkeztek, őrködve a közbiztonság fölött, s szemmel tartva a tolongó népet, mely kisebb, nagyobb csoportozatokban özönlött végig a Thames-parton, s a Southwark-híd tövében, azon csapszékre tért, hol Haynau menedéket talált. — Mrs. Benfield, a szerény üzlet özvegy tulajdonosnéja, alig győzte a történeteket kővér ujjaira szedni, s vendégeinek a sör-kancsókat osztogatni. Szerencséje meg volt alapítva, mert a ki csak hozzá férhetett, üritett egy-egy poharat a tegnapi események emlékére.

Annyi ember, annyi hírlap, mint e pillanatban, még nem foglalkozott soha Haynau nevével, akkor sem, midőn hatalma tetőpontján állt. — Végzete Londonba hozta, s mielőtt a világváros bár mi nevezetességét látta volna, a City-Rothschild háznál tett látogatást, úgy mondják, pénzügyeit rendezendő; itt ajánlottak a tábornoknak belépti jegyet a nagy sörházba, s ő azonnal oda is hajtott.

September 4-kén, reggeli tizenegy- és fél-órakor lépte át Haynau Barclay and Perkins küszöbét, s elémutatva ajánló levelét, két társával, egy hivatalnok kísérete mellett, megindult, szemre veendő a világ legnagyobb sörfőzését, melynek egyik nevezetessége az, hogy itt minden rendkívüli, minden, még a szenny, s az undorító bűz is, óriási mérvekben van képviselve. — Ki tudja, nem volt e Haynau az első idegen, ki Londonban legelőször is e nevezetességet tisztelte meg látogatásával?

A tábornokot, vezetőjét kívül, nem ismerte senki, de azért a munkások csoportozataiban volt elég bámulója, mert itt a legügye-fogyottabb bajúsz is figyelmet gerjeszt, hát még oly összetoldott, vállig érő, európai híru bajúsz, minőt Haynau viselt; de a munkások bámulata, legfőlebb csendes vigvorgásra adott alkalmat, mosolyogni ezek az emberek nem tudnak.

A látogatás már már befejezéséhez közeledett, midőn az idegeneket a vendéghelyhez vezették, hogy nevöket feljegyezzék. Haynau, olvasható nagy betűkkel odaírta nevét és címét, melynek olvastára egy közelálló clark, azonnal az acsargó munkásokhoz sietett, s elmondá felfedezését, mely szájáról szájra járt...; az izgatottság nőttön-nőt, s ha a vezető, vagy maga Haynau erre figyel vala, könnyen a hivatalszobákba menekülhetett volna; de a munkások szokatlan élénkségére nem ügyelt senki; a tábornok tovább haladott, s azon pillanatban, midőn az udvarra lépett, a harmadik emeletről egy jókora csórnó szalmát vetettek a magas látogató fejére. Ez volt a jeladás, s azonnal az izmos karok egész hada emelkedett fenyegetőleg, s a legsértőbb kifejezések egész özöne zúdult fel ellene, és űzőbe vették tépve, taszigálva...; mit volt mit tennie, szaladásnak eredt, ki a kapun, s megkerülve a ház szögletét, végig a thamesparti házak mentében...; itt már a munkásokhoz az utczai nép is csatlakozott, s a futamlónak, porral, sárral... mindenütt nyomában voltak, ostoraikat, mint mondják, seprűiket sem kímélve... Így jutott ingadozva, roskadozva s elrongyolva, a legalább ezer lépésnyire eső, Mrs. Benfield csapszékebe, hol sok dülás után, a ház egyik zugában menedéket talált... Végre megérkezett nagyobb erőben a rendőrség, s a halálsápadt, alig ismerhető tábornokot nem a közeledő hídon, itt még mindig tartottak a felhevült tömeg támadásaitól, hanem csónakon szállították keresztül a Thamesén s csak a tulsó parton ültek bérkocsiba, hogy szállásán (Trafalgar Square) biztonságba helyezték. — A tábornok, nem mutatta magát többé Londonban, s bár nem lehet kételkedni, hogy óhajtott volna balsorsa színhelyétől mielőbb és mindenkorra búcsúzni, kénytelen volt, testben, lélekben megtörve, két napig időzni, s csak September 6-kán fordított hátat a világvárosnak, s ment vissza a Continensre.

A zaj, amelyet a Haynau-féle elégtétel keltett, legelőször is ott némult el, hol keletkezett. A váratlan demonstratio, kezdetben annyira meglepte a sör-hatalmasságot, hogy semlegesen nézte az áradat hullámzását, s csak harmadnap, mintegy kiébredve megdöbbenéséből, lépett fel erélyesen: betiltott saját birodalma területén minden tüntetést, a bőrkötényes politikusok fővegéről, s a lovak nagy fejéről a magyar színek leszedettek, a sörfőzés falairól a nyomtatott hirdetmények letéptettek, a demonstratio főszereplői elbocsátattak, a láz tartamára az Emporium kapui bezárattak, s csak az üzletnek nyíltak meg.

A még mindig özönlő látogatók közt, nagy volt e miatt a neheztelés; a közönségnek sem volt kedvére a sörfőzőreactio; de Barclay and Perkins szigorúan megmaradt tilalma mellett, neki nem volt szüksége politikai reputációra, jól tudván, hogy sörének híre, neve meg van alapítva, s hogy erről a nagy közönség, semmiféle politikai elvek kedvéért le nem mondand.

Tehát csönd lőn, a setét falak óriásai közt; de nem úgy az életben. Napok múltak, s a társadalmi körökben, s a hírlapokban még mindig „General Haynau” volt a kérdések kérdése!...

A napi sajtó, ritka összhangzással, viszhangja volt az életnek, csak a „Times” tért le a közpályáról, s a nép-elégtétel ellen, cikket cikkre írt, s ezek egyikében, szósz szerint így nyilatkozott:

„Ti, kik rosszaljátok a Marschall tetteit, nem tudjátok, hogy a béke, hogy a civilisatio nem csak helyesli, hanem igazolja is mind azt, mit a levertt agg férfiúnak bűnül felrótok. Ti apostolai az újabb kornak, vessetek egy pillanatot saját nemzetünk történelmére, nemde száz év előtt nektek is, és mindnyájunknak ínyére lett volna mindaz, mi jelenleg oly fekete színben áll előttetek! Ti magatok, száz év előtt, mindazt elkövettétek volna, mit a bárónak vétkül tulajdonítani bátorzkodtak...!”

A legnagyobb angol lap e lándzsa-törése a közvéleménnyel, a soknál is több volt, s fel is zúdult ellene a lapok egész serege; de a vita nem a tábornokról, nem is a népelégtételről folyt, hanem azon rendszerről, melyet a Times védő szárnyai alá vett; s nem egy komoly szó kérdezte Mr. Delane-t, a lap főszerkesztőjét: ha az a botrányos czikk az ő művelt meggyőződésével került-e lapjára? s ha csakugyan hiszi-e, hogy az angol nép a haladó műveltségben száz évvel előbbre volna az európai continensnél?

A lapok végre kifáradtak, a közönség beleúnt a tábornok utolsó hadjáratába, s a serfőzők drámája, az ismeretlen „Farringdon”-teremben (Cole-Hole) színpadra került, hogy azután feledésbe merüljön azon esemény, mely kezdettől végig angol demonstratio volt, és melyben hazámfiainak nem volt semmi része. És ezt elégtellessel jegyzem fel, mert magyar részről személyes bosszú lett volna; míg az idegenek fellépése, a szélteben kiosztott nyomtatványok szava után: tiltakozás vala a Haynau-rendszer ellen.

Ein Blick auf den anonymen Rückblick (London 1858.)

December kilenczedikén, ködös, setét nap volt, egyike azoknak, melyeket Londonban „Throat cutting days-nek” neveznek. Reggeltől estig tapogatva jártam a város-tömkeleg nedves utczáin, a lámpák napestig lobogtak a sűrű köd homályiban, s óráimat kezdettől végig gyertyavilágnál adtam. E napokat leírni nem lehet, ezeket Londonban látni, tapasztalni kell.

Nehéz napimunka volt ez, épen hazakerültem, s ott ültem csendes szobámban fáradtan, kimerülten, midőn a cseléd egy fiatal urat jelentett Magyarországról, ki nem akart jegyet adni, nevét sem közölte, csak annyit említett, hogy sürgős végzendője van vélem.

A titkolódzás feltűnt, de miután magyar ember, mért ne látnám? — Néhány pillanat múlva, egy szép, csinosan öltözött fiatal, mondhatnám deli természetű úr lépett bé; nem ismerém.

„Bocsánat uram, szolt a vendég, hogy felkeresem, de mások megbízásából és bizalommal jövök. Én Széchényi Béla, Széchényi István fia vagyok. Egy kéziratot hozok, melyet szeretnék itt Londonban névtelenül kinyomatni, s ennek eszközésére bátor vagyok önt felkérni. Ha a megbízást nem fogadhatná el, akkor titoktartásra kérném önt; saját személyem biztonsága, s tán többeké is ettől függ; ha pedig szíveskednék vállalkozni, akkor hálára kötelezend, s úgyhiszem, a hazának is jó szolgálatot teend.”

Én is nagy tisztelettel viseltetem hazánk nagy fia, Széchényi István iránt, hogy fiának; őszinte szívvel felajánlom szolgálatomat; de remélem nem veendi rossz néven, ha előbb látni óhajtnám a kéziratot, vagy legalább ismerni tartalmát; mert mi meggyőződésemmel, mi hazám érdekével ellenkezik, arra nem vállalkozom. Azt, hogy ki írta a munkát? nem kérdezem; én csak azt szeretném tudni, mit írnak?

„Kívánságát teljesen helyeslem, s erre készen is valék; íme itt a kézirat, szívesen felolvasom, sőt ezt kötelességemnek ismerem; de annyit egyelőre is megjegyezhetek: hogy a kézirat Magyarország érdekében, a hatalmas Bach minister és rendszere ellen van intézve.”

Az ifjú gróf, közel hozzám, a kandalló mellett helyt foglalt, s leeresztett lámpa-ernyő mellett mintegy homályba burkolva, vagy két órahosszat szakadatlanul olvasott a kéziratból; azután összehajtva iratait, s megköszönve a szívességet, udvariasan, de némileg még mindig tartózkodva, távozott. — Holnap, ha megengedi,

ugyanezen időben meg fogok jelenni, hogy az olvasást folytassam, s ha lehet, befejezzem, azután intézkedhetünk.

Sajátszerű, hogy Széchényi Béla valódiságán pillanatig sem kételkedtem, pedig nem volt semmi bizonyítékom; de egy belső szó azt súgta: ő az, nem lehet más! Valamint szerettem hinni, hogy a munkát Széchényi István írta; de hát akkor a szerző nem a döblingi beteg, hanem a régi töretlen nagy hazafi!

Másnap Széchényi Béla a kijelölt időn ott volt kis szobámban s olvasott fáradhatatlanul órákon keresztül, bár erre már nem volt szükségem, rég meg levén győződve, hogy a munka hatalmas szó házánk érdekében; de az ifjú gróf így akarta, ő maga is élvezte, mit én lelkesedéssel üdvözöltem: Magyarország védelmét... Befejeztük.

Harmadnap, a mint beesteledett, bérkocsiba ültünk, s behajtottunk a Citybe egy ismert nyomdához. — Széchényi feltűnőleg óvatos volt, még irányomban is; mi, megvallom, nehezemre esett; a nagy urak, úgylátszik félnek tőlünk, de félnek a hazában urlóg idegenektől is...; ez utóbbiért, megbocsátom az elsőt; mert egyben megegyezünk, a haza védelmében!

Bújdostunk titokszerűen a setét utcákon, mintha összeesküvés szálaft fűztük volna, mintha minden lépten nyomon egy-egy kém lappangott volna utánunk... Végre eljutottunk a kitűzött szám alá, a gróf a zárt kocsiá vontá magát, én a kéziratá, melyet most érinték először, siettem fel a nyomda hivatalos helyiségebe. A nyomdákáól visszariadok, bűz és szenny van itt mindig, mindenütt, s még is innét indul ki a világosság, a hatalom, mely a setétség ellen küzd...!

Az irodában elévontam a „Corpus delictit”, kéziratomat, s egy szögletes fejű hivatalnok, hidegen, udvariatlanul átvette; megolvasta szótlanul egy sor betűit, számfította egy lap sorait, megnézte az utolsó lap számát, s annélkül hogy volta-képen rámnézett volna, visszanyújtá a kéziratot: „Két ezer példány, két-száz font sterling!” Ilyen a „City-élet,” szép, de nekem nem tetszik.

A gróf úr szinte megdöbbsent hogy oly hamar végeztem. — A Cityben nincs idő, csak arany; itt aranyt gondolnak, aranyt írnak, aranyt esznek, isznak...; azért sietnek, azért használnak minden pillanatot. — Széchényi beleegyezett volna az árba, de én sokaltam, s ígérem, másnap teszek még kísérletet egy nyomdában, melyet szinte ajánlottak.

Beleegyezett, s az ügy elintézésében teljes hatalmat adván, átnyújtá a kéziratot; — a jég meg volt törve, s bizalmasan közlé velem: hogy a „Blick-et” Széchényi István írta a döblingi magányban, s ő lemásolá; — mint jó barátok kezét szorítottunk.

December 12-kén felkerestem George Barclay nyomdáját. 28. Castle Street. Leicester Square. Az üzlet nincs a Cityben, nem is oly nagy, itt már udvariasabb fogadtatásban részesültem. — A megejtett számolás után, száz-ötven font sterlingért ajánlkoztak a munka csinos kiállítására két-ezer példányban. — A nyomda közelebb esett lakásomhoz, az ár is méltányosabb, megkötöttem a szerződést, s eljárásom eredményéről másnap értesítettem a grófot, ki ez időben a Sutherland hercegi család vendége volt, s a következő sorokban tudatta elismerését:

„Lilles-Hall, 1858. Dec. 15-kén.

Tisztelt barátom. — Fogadja köszönetemet a jó hírért. — Szeretnék többeket közölni, hanem már kong az ebédre hívó harang, és lankadtan térünk vissza a vadászatról. — Pénteken felkeresendem önt. Viszontlátásig is igaz híve.

Széchényi Béla”

Igy került Széchényi István utolsó, végzetes munkája kezembe. Óhajtottam volna e rendkívüli, egy fejezetből álló könyvet, tartalom szerint, több fejezetre felosztani, úgy, mint Angliában szokás, nem csekély előnyére a műnek s nem kis könnyebbségére az olvasónak; de az eredeti szerző határozott akarata volt, a kéziratot szóról szóra adni, úgy a mint írva volt, azon világos kikötéssel, hogy a számtalanszor előforduló „Excellenz,” mindig teljesen kiírassék.

Hogyan jutottam én a bizalomhoz, s pedig már ott a döblingi szomorú magányban, arról csak az év utolsó napjain értesültem. A szerző grófnak kedvencz eszméje vala, munkáját úgy nyilvánítani, mintha egy hontalan bűjdöső magyar műve volna... s hogy e hiedelemnek némi szint adjon, magyar menekült kezén keresztül akarta világgá tenni; azért meghittei körében nem egyszer szóvá tette: kit lehetne a magyar menekültek közül a munka kiadásával megbízni? — Valaki említette, hogy van Londonban egy száműzött szerzetes, ki tanítással, alkalmilag irodalommal is foglalkozik... Ez, úgylátszik, a grófnak tetszett, s megbízta Béla fiát, hogy keressen fel.

Széchenyi István

Míg száműzött hazámiai színe, java, nagyban üzte a magas politikát, szabad óráimban én is a magasban jártam, a George Barclay — nyomda harmadik emeletén, hol, a csak angolul értő szedő, s a németül csak syllabizáló javító — igen sok nehézséget gördített utaimba; bár a Correcturára nem vállalkoztam, ezért a nyomdának külön 20 L. fizettünk. — A „Blick” német nyelven volt írva, s hogy a nyomdát a németek birodalmában keressék, ott volt a könyv végén az „Errata corrigenda”, mit az angolok alig ismertek.

Széchenyi Béla mindig úton volt: Bécs, London és Lilles-Hall közt, s alig múlt hét, hogy ne láttam, vagy hírért ne vettem volna. — „Atyámnak, mondá Januarius 3-ik látogatása alkalmával, kedves dolgot tenne, ha a nyomtatás haladásáról koronkint tudósítaná; de ennek valami titkos írás útján kellene történni, melynek kulcsát nehéz, vagy tán épen lehetetlen volna kitalálni. — Tudna-e ön ily közlekedési módot ajánlani?”

Hallottam valaha oly titkos levelezésről, mely három számból áll: az első szám, valamely közös megegyezéssel kitűzött könyv lapját, a második a lap sorát, a harmadik a kiszemelt szót, vagy kisebb alakban írva, a betűt jelzi. E levelezés hoszszadalmas, de biztos, mert a könyvet minden levél fordultával változtatni lehet; azért ajánlottam az ifjú grófnak, ki a tervet elfogadta, s egyelőre Czuczor Gergely újabban megjelent egy kötetes költeményeit fogadtuk el titkos közlekedési eszközül.

Ez úton közöltem néha néha eljárásom eredményét a döblingi sírba temetett élő nagy halottal. — A nyomtatás lassan haladott, s csak egyszer akadt komolyabb nehézségem egy írott ív eltűnésével. Döblingben nagy volt e miatt a megdöbbenés, mert kiküldött kém művének tartották; de engem a nyomdatulajdonos azzal iparkodott megnyugtanni, hogy az ív el is vetődhetett, s ha lopás volna, csak is egy elbocsátott szedő tehetné bosszúból, hogy a nyomda hitelének ártson. — Megbocsáthatlan hanyagság volt ez a nyomda részéről, mely nekem sok kellemetlenséget okozott; de azért nem hagytam magamat zavartatni, hanem sürgettem a nyomtatás folytatását. A hiányzó ív nem került elé a nyomdában, de megérkezett később Döblingből, s mint a 454-ik laphoz tartozó „Inseratot”, a könyv végéhez csatoltam.

Februarius 15-kén, az 517 lapnyi „Blick” kikerült a „castlestreeti” setét odúból, világos sárga borítékban, mit meg kell jegyeznem, mert későbbi levelezéseimben a „sárga” színnel jeleztük a tiltott könyvet. — Februarius 19-kén George Barclay uramnak kifizettem 196 font sterlinget és 12 shillinget. — Nevelő intézetekben és nyomdákban a kikötött szerződésnek mindig van föle; itt „Extrák” nélkül nincs menékvés.

Következett a munka közzététele. A szerző gróf ezer példányt ingyen szétosztásra szánt, s csak ezeret óhajtott a könyv-piaconz számba venni. — Sok járás, kelés után, találtam könyvkereskedőt, ki a munka szétküldésére és elárúsítására hajlandónak nyilatkozott: Williams és Norgate, 14. Henrietta Street, Covent-Garden. — Óhajtottam volna a bizományos feltételeit a Londonban tartózkodó fiatal gróffal személyesen közölni, de nem lelém hon, s levéllel kellett végezmem, melyre a következő feleletet nyерém:

„Tisztelt barátom. — Ne vegy rosszneven, hogy engem hon nem talált, de bokros dolgaim igénybe vesznek. — Mély béléltásának hagyom át, hogy mikép szerződjünk a kiadóval; és ha a munkának kelete leszen, mit remélek és gyanítok, úgy a megmaradt összeget, mi a munkából bejő, felezzük testvérileg. Vous avez beaucoup plus de mérite au fond que moi,¹ mert ön nélkül nem tehettem volna semmit is. *Bár miben is kész vagyok önnek segédkezet nyújtani, mert egy igazi hazafi, másik honfitársát cserbe nem hagyja soha is. — Tiszta lélek, tiszta szándék, akár siker, akár nem.

Martius 3-kán 1859.

Széchenyi Béla”

* Osztalékra nem került a sor, nem is vártam...

E felhatalmazó sorok után, megkötöttem Williams és Norgate bizományosokkal a szerződést, s megindult könyvárus úton a „Blick” szétküldése zajtalanul, s épen azért kezdetben csekély eredménnyel...

Bach ő Excellenciája nem lévén képes a „Blick” terjedésének útját állni, személyes bosszút forralt, s miután sikerült neki a munka szerzőjét Döblingig, s megjelenését Londonig nyomozni, leszabadította Cerberusait a lánczról, és széteresztette őket, hogy Széchenyi István s tán Béla fia megrontására, az eddigelé hasztalanul kutatott kéziratot megszerezzék.

Széchenyi Istvánnak értésére esvén Bach bosszú-terve, mostoha fiát Zichy grófot szóbeli izenettel és a következő levéllel hozzám küldé:

„Tisztelt Bajtársom. — Fontos, életbe vágó kérésem van Önhöz. A sárga könyvet többen írták. Egy discret német ember illeszté össze; de Béla másolta le. Itt különös sensatit teszen Pataki uram, kit leginkább illet a sárga paprika, dül fül, de hatalma nagyon csökkent, számnélküli irigyei igen megzsibbaszták ólom és bosszú álló súllyát; de azért még is fertelmes, mint a döglő Elephánt is, sokat, ki útjából nem tér, eltemethet maga alá.

„Értésemre jutott, hogy egy különös furfangos Politzey féle gazember, kinek nevét nem tudtam kisütni, indulóban van, vagy már el is indult, mikép kipuhatolja Londonban a „Sárga jelenetnek” minden titkait. Ha kezébe kerítheti Béla kéziratát, az akkor alkalmasint veszve van...

„Az érintett kéziratot, minden áron meg kell semmisíteni, úgy hogy nyoma se legyen. „That is the question... Ha a megsemmisítés teljességgel lehetetlen volna, akkor „Il a berek, nád a kert,” — és tüstént odébb állítom Bélet.

„Isten áldja és tartsa önt. — Én honunkra nézve 1848 óta nem reméltem semmit. Most néha néha felvilágosodik előttem is az ég.

„Kossuth, mint én hiszem, számításibul ismét kihagyott egy főtényezőt, — t. i. hogy Napóleon Lajos tán bolondá fogná tenni őt...”

„God bless you my dear sir. — Én már nem élek, de azon magyarokra, kik még élnek, a világ bár mily szegletében nyomorogjanak, — mint én most néha meglehetősen tisztán látni gondolom, — még felderül a magyar nap.

Felső-Döbling, Nr. 163.

Július 18-kán 1859.

Széchenyi István”

Nagy megnyugtatómra szolgált, hogy a Széchenyiek aggodalmát képes voltam néhány szóval megszüntetni: „Itt a kézirat gróf úr, tessék megsemmisíteni!” „Hogyan, mondá Zichy, hát ön bírja a kéziratot? Mi úgy értesültünk, hogy Angliában a kéziratok, igazolás végett, a nyomdában őriztetnek!” — „Igen, de én élvén a gyanúperrel, ívenkint megszereztem a kéziratot, lekötvén magam azon tíz font sterling fizetésére, melyet a törvény büntetésül szab a meg nem őrzött kéziratokra.

Széchenyi Istvánnak az ifjú gróf által küldöttem megnyugtató választ. Ez volt utolsó levelem hozzá, többé nem érintkeztem a nagy hazafival...

A kéziratot, kandallóm parázsain ívről ívre elhamvasztottuk, s az ifjú Zichy gróf nagy elégteliséssel távozott.

¹ Alapjában önnek sokkal több érdeme van a dologban, mint nekem.

Victor Hugonál Jersey szigetén

Néhány estét Teleki Sándorral és Reményi Edével, Hugo Victornál töltöttem, hol a költő fiain kívül, több nevezetesebb francia menekült is meg szokott jellenni: Ch. Ribeyrollés és A. Vacquerie, ismert két journalista, nem hiányzott soha. Az estélyen, mely egy-egy csésze teából állt, a költő nejéhez és leányához is volt szerencsénk; de csak rövid időre.

Hugo Victor, keveset szólva, komolyan ült karszékén, s csak akkor vonult arczára mosoly, midőn a vendégek saját dicséretét hangoztatták. — Többektől hallám, hogy Hugo Victor, saját, szemtől szembe történt magasztalását, bár mi túlzó volna is, sohasem utasítja vissza. — Nem akarom a rövid ismeretség után, készpénzül venni azt a női hiúságot, melyet főleg a házi barátok (már ez így szokás) gáncsolnak a költőben, s még is arczátlanul leborulnak előtte; de úgy látszik Hugo Victor, nemcsak gondolataival jár a fellegekben, hanem szeret fellegeken ülni is. Kis emberek tévedése, nagy emberek gyengéje ez, mely oly sokszor, jelentkezik az életben, s melyet első helyen a hízelgőknek lehetne tán bűnül felróni.

Hogy az ekként összegyűlt társaságban, leginkább Napóleon uralma, és uralmának bukása szerepelt, mondanom sem kellene. — Meg-megesett, hogy a vendégek valamelyike kihúzta zsebéből a jersey-i francia menekültek bibliáját: a „Napóleon Le Petit” vagy a „Châtiment-t” s felolvasott belőle egy-egy fejezetet...; ilyenkor aztán felzendült a „Marseillaise”, s Reményi ráhúzta hegedűjével a bájhangokat, melyek annyira elragadták a költőt, hogy művész hazánkfíát: „A hegedűsök királyának” nyilvánítá! — Ribeyrolles, a szigorú republicanus, Hugo Victor lelkesedését úgy javította ki, hogy a „hegedűsök elseje, nem királya! mit legelőször is a költő tapsolt meg. E dicséret annyira felvillanyozta művésznünket, hogy egy állónap nem bírtunk az „Országos hegedűssel!”

A királyi felavatás October 2-kán történt, s harmadikára az egész társaság Teleki Sándorhoz volt hivatalos ebédre. — Gazduram kitett magáért, vígan, zajosan voltunk, s midőn a gondúzó kézről kézre járt, megeredtek a felköszöntők... Engem is felhívtak, hogy szólnék a rómaiak nyelvén; rászántam magam, s a rövid hetvenkedést így végeztem: „Meminesit Bona-parte, Mala-parte, Bona-parte peritura!” Mit utóbb Hugo Victornak még egyszer kellett ismételnem. — Sok kitűnő tehetség, több jeles író volt a társaságban, de egyben megegyeztek mind: a francia tudósok, épen úgy mint az angolok, nem értenek sem a földirathoz, sem a történelemhez —; miért nálunk mívelt ember pirulna, azt az angol és francia tudósok fel sem veszik, mert nálók a Geographia és Historia szaktudomány, melynek csak annak kell érteni, ki magát Geographusnak, vagy Historicusnak vallja!

(Válogatta SINKÓ FERENC)

T É L

Oly elhagyott az életem már,
Akár az árva állomás,
Amit az erdőszélen elzárt
A világtól a hófűvás.

Még várom, bár talán hiába
Hogy majd a hófűvás elül,
A vonatok megjönnek újra
S nem leszek ilyen egyedül.

Néha még lelkem táviróján
Jeleket küldök messzire,
De hiába! A nagyvilágból
Nem felel vissza senkise.

'S a hó csak hull, hull. Zúg a szélvész.
Temet a fagyos fuvalom.
Lassan nem lesz az állomásból
Más, csak egy fehér sírhalom.

De ver szívem a hó alatt is,
Üzenget a kis csengettyű:
Négy évszak csupán minden élet,
Az élet ilyen — egyszerű.

Ösz Iván

Fohás az igaz halálért. -

Kőrösi K. Aladar
920, Január

Te, a ki milliók gőzölgő véréit
Egy áldozati kehelybe egybe keverted
És az elkarhított lélek lángoslopának,
Domhán gomolygó füstjét
Végig szíj-el-tereztetted a vonagló földön,
Hogy a fekete perje alatt elhaljon,
Elhulljon minden, a mi élő
És azt se tudhassuk soha többé.:
Vagyon öröm-e az élet?
És jutalom a halál?

Horrad fohászkodom
Kegyelemem!

Ne a holdust, a rongykegyesét, -
Az igaz halált add meg nekem!

Ne azt a halált add,
A midőn a rőt, megörölt hamu
'dassu, biztos permetecéssel
Hüll, hull - s elborítja, eltemeti
A lélek izzó zsarátnokát
S az leföfön, fuldokolva
Nem talál fel többi Jótene'hez -

S oly halált se adj nekem,
A hol a lélek mint sebzett gyímb
A nagy ismeretlenből bűvölten megdermedve
A kapu előtt megtorpan -

S vad kétségbeeséssel
Bujk meg a test ábrnyított palástjában
Forló redői mögé —

És azt a halált se küldd nekem
A ki a kín torzulatában
- Két egymást maró késelyűt —
A testet és a lelket síró tüében
Egymásra üritve —
Míg végül mind a kettő fáradtan földre hullva
Mint halálos ellenségek szakadnak nyél.

És azt a halált se add nekem
~~A melynek a bágyos elmulásnak~~
Mind lassabban — lassabban a pusztító mellede
Tompán egykedvűséggel, elhaló szorogásban
Egyszer — valamikor — véletlenül
Egy utolsó lobban —

Nem!
Jutalmazd, kegyelmedem!
Add meg nekem: hogy a két testvéri
Végző találkozásán a lélek
Fáradt öcsit homlokori csokolva
Kitérje karjait ujongva
Örömmittasan, diadallal
A menyéi, fényes glória felé
S ifjú büszkeséggel omoljon
Oltalmazó kezéid szent árnyéka alá!

— Ötven éve hunyt el Körösfői-Kriesch Aladár festőművész. Ebből az alkalomból közöljük kézirat-másolatban a művésznek kevéssel a halála előtt írt „Fohász az igaz halálért” című imaszzerű versét.

A kéziratot a család beleegyezésével Ottó Ferenc közli.

ERZSÉBET NŐVÉR

SZÍNŰ KÉT RÉSZBEN

Írta SZARKA GÉZA

II. RÉSZ

Kis tér Marburg falán kívül. A háttérben a várfa mögött házak és tornyok látszanak, a magasban a vár. Elöl baloldalt kis ispotály, jobbra Erzsébet kis vályogháza. Előtte nagy fa, alatta pad.

1. jelenet

HEDVIG, IRMENGARD, ERZSÉBET ÚJ FRÁJAI

IRMENGARD *(alacsony, tenyeres-talpas, durva külsejű szolgáló. Fakádat súrol.*

Hirtelen kiegyenesedik) Hát nem mondom, hogy nem büdös. *(Arcot vág.)*

HEDVIG *(jól öltözött, gőgös tartású új frája Erzsébetnek. Nagyot hall, elégedetlen, zsörtölődő természet)* Büdös?... Ki a büdös, Irmengard?

IRMENGARD Nem büdös, hanem bü-dös! A kád büdös!

HEDVIG Á... persze..., a kád! Úrmónk szíveli ezt a büdös szagot. *(Halkabban, elharapva a szót)* Nem is úrnő az ilyen!

IRMENGARD *(békétlenül)* Hanem szó, ami szó: kegyelmed is megfoghatná azt a gyökérkefét!

HEDVIG Milyen beszéd?

IRMENGARD Nem beszéd, hanem kefé! Azt fogja meg a maga fönséges, nemesi mancsaival! *(Mutatja)*

HEDVIG Hm... én kefé?! Én, Seebachi Hedvig, nemeshölgy? Mit képzelsz. Irmí?... Engem nem erre fogadott föl Konrád mester! Én Erzsébet társalkodónője vagyok...

IRMENGARD *(lesajnálóan)* Társalkodónője?

HEDVIG Úgy bizony, a társalkodónője...

IRMENGARD *(félhangosan)* Talán áskálódónője? Te sükebóka! Ilyen fülekkel társalkodónő! *(Hangosan, miközben a kádat rázza)* Hedvig asszony, mongya csak ki, hogy mi az igazság?!

HEDVIG Milyen gazság?

IRMENGARD Igazság, nem gazság. Mongya ki az igazságot! Vagy ha nem akarja, majd én kibököm. Konrád mester azért menesztette a régi frájokat, Gudát és Izentrudot, mert azokat szerette Örsébet.

HEDVIG *(nyitott szájjal figyeli, mit mond Irmengard)* Szerette..., szerette..., persze hogy szerette, hiszen még Wartburgból hozta őket magával... Dehát minket is...

IRMENGARD *(miközben súrol, közbevág)* Már megint alakoskodik! Úgy csinál, mintha nem tudná, hogy minket nem szabad neki szeretni... Nekünk borsot köll törjünk az ő orra alá..., hogy ne mosolyogjon furton-furt, hanem rágya az a szent búbánat!... Na, most megmondtam!... Jaj, de ez a bűz! Hiába csutakolom. Mint hét görény!...

HEDVIG *(befogja az orrát)* Ó, ha én ezt tudtam volna! Dehogy engedett volna ide jó atyám, ha élne! A seebachi finom, nemes úr!... Te Irmí, több lúgot ve-gyél és kőport! Ne légy már olyan tökkelütött!

IRMENGARD *(megáll a súrolásban)* Micsoda? Tökkelütött?! *(halkabban)* Az a tökkelütött, aki a te fejedbe üti a kobakját! *(Ugratva nevet.)* De most már

elég ebből a bűzhordóból! A bolongyát járattják velem! Itt az ispotályban senki se vádulja el a fekélyesek kádját, akibe Örsébet mossa őket, — hát vádulja el az a lüke Irmengard! Egye meg a fene ezt a finnyás népséget, — hát én se vádulom tovább! (A földhöz vágja a kezét, és ingerülten néz farkasszemet Hedviggel.)

2. jelenet

ELŐBBIEK, ERZSÉBET

ERZSÉBET (kijön házikójából. Fogadalma óta két év telt el. A sok munka és az erős aszkézis megrokkantotta. Bottal jár.) Mi zaj ez, Irmengard? (Leül a padra.)

IRMENGARD (ingerülten) Ezt a bűzhödt kádat!...

HEDVIG Talán megvárnád, Irm, amíg én szólok! (Durcásan Erzsébet felé) Nem megmondtam neked, Erzsébet, hogy először mindig engem szólíts!... A rangom kívánja meg ezt! De te mindig elfelejtet! (Megrovaán néz Erzsébetre.)

ERZSÉBET Ezentúl így lesz, Hedvig nővérem. Bocsáss meg! (Irmengardhoz) Ugye a kád?... Igazad van. (Vesz egy jó korsó vizet és végigönti a kádon.) Most is?

IRMENGARD (szaglászik) Te... mi ez?! Már nem... Mit csináltál, Örsébet? Mit cselekedtél?... Nincs szaga!... Te valamit mormoltál... Varázslat ez! Jelenem kell Konrád mesternek, hallod?

ERZSÉBET (mosolyogva) Csak jelentsd, Irmengard.

HEDVIG (megszagolja a kádat) No ni, már nincs szaga! Jól van, Irm, látom, jó munkát végeztél.

ERZSÉBET (mosolyogva, nem gúnyval) Meg is érdemi a dicséretet Irmengard.

IRMENGARD (tehetetlenül néz rá, majd szótlanul vállat von)

HEDVIG Dicséretet mondtál, ugye?... Látod, ezt teljesen megértettem. Hogy van, hogy, ha te szólsz, Erzsébet, akkor majd mindig megértetek?... Az a... kis... nagyothallásom akkor semmi... (Fükkészve néz rá.)

ERZSÉBET Azért értesz meg, mert mi szeretjük egymást, Hedvig nővér.

IRMENGARD (hangosan fölnevet)

HEDVIG Mit nevensz olyan ordenáré módon, Irm?! (Erzsébethez) Hogy mondtad?... Mondd még egyszer, — vaj jól hallottam?!

ERZSÉBET ...mert mi szeretjük egymást... te meg én.

IRMENGARD (újra felnevet, de halkabban)

HEDVIG Szeretjük egymást? Mi? (Megütődve néz Erzsébetre.) Szeretni?... azt nem kell, Erzsébet!... Azzal nem szabad... hogy is mondjam?... Szóval ne hivalkodjál vele! Ugye most nem mosolyogsz?!

ERZSÉBET (mosolyog) En nagyon szeretlek téged is, Hedvig nővérem.

HEDVIG (döbbsen) Dehát miért?

ERZSÉBET Mert biztosan te is szeretsz engem... azért, aki értünk... meggyalázva, elhagyatva oly sokat szenvedett a keresztfán...

HEDVIG Szeretni... szeretni?!... De hiszen én inkább bírálak, és pervállak téged!

ERZSÉBET Ne is szűnjél meg soha a hibáimat nyesegetni!... (Mélyen sóhajt, bágyadtan elhallgat.)

HEDVIG (kis szünet után) Hogy elhallgattál!... Beteg vagy te, Erzsébet!... Beteg... Azám! Csak háltni jár beléd a lélek!...

IRMENGARD (dühösen) Kendbe még háltni se jár, mert nincs lelke kendnek!

HEDVIG (nem érti I. szavait. Erzsébethez) Akkor meg miért mosolyogsz? Inkább sírnod kellene!... Sírj, sírj hát! Van elég sírnivalód!... Beteg vagy! Mindenedet elvesztetted! Elhagytad gyermekeidet!... Genny és jaj vesz körül!... Sírj! Sírj!... Nincsen semmi örömid! Sírj, Erzsébet!

IRMENGARD (megvetően Hedvig felé) Gonosz debella, te!...

ERZSÉBET (szokatlan eréllyel Irmengardhoz) Ne vétkezzél, nővérem. (Hedvighez) Nyugodjál meg, Seebachi Hedvig nemes hölgy, én sírok is a mosolyom mögött.

Pedig engem nem köpdöstek még arcon, és nem tettek töviskoronát a fejemre!...

HEDVIG Hát ha sírsz itt benn *(a mellére mutat)*, akkor miért mosolyogsz itt künn? *(Az ajkát mutatja.)*

ERZSEBET *(halkan)* Nem mondtam, hogy mindenemet odaadtam?! Nos Isten a jókedvű adakozót szereti! No, hol az Úr?... Mosolyogjatok, nővéreim!

(Csengőharang-szó)

IRMENGARD Jaj, poklos-csengő!... Hogy kerül ide poklos? *(Hedvighez)* Hallja, poklos-csengő! *(A csengés erősödik.)*

HEDVIG Poklos? Isten irgalmazzon!

IRMENGARD No, már itt is van! Gyerünk, óvakodjunk el. *(Megragadja Hedvig karját, balra mindketten el.)*

3. jelenet

ERZSEBET, FEKÉLYES FIÚ

FEKÉLYES FIÚ *(16 év körüli, balról sántítva rongyosan, botra támaszkodva jön. Teljesen kopasz: a haja kihullott szörnyű betegségében. Csengő a nyakában.)*

Aldassék a jók Istene!

ERZSEBET Mindörökké amen. Mi járatban?

FEKÉLYES FIÚ Erzsébet hercegnőt keresem.

ERZSEBET Nincs hercegnő. Csak Erzsébet nővér. Az én vagyok. *(mosolyog.)* Isten hozott, fiam.

FEKÉLYES Jaj, poklos vagyok!

ERZSEBET Hallottam a csengődet.

FEKÉLYES És nem menekülsz el? Nem kergetsz el?

ERZSEBET Nem, fiam. Isten hozott... Honnan jöttél?

FEKÉLYES Schmalkaldenből... napokon, vagy inkább éjjeleken át..., kertetek, házakat, kutyákat messze elkerülve... répát és gyökereket rágsálva... bújálva, rejtőzve jöttem... mert mindenki menekül előlem..., bottal kergetnek el.

ERZSEBET O szegény fiam. *(Megsimogatja a fejét)*

FEKÉLYES *(riadtan, szinte eszelősen néz Erzsébetre)* És te nem menekülsz előlem?! Vigyázz, poklos vagyok! *(Térdre esik Erzsébet előtt.)*

ERZSEBET En nem menekülök, fiam. Menekülhet-e az útszéli fa a vándor elől?... *(Kis szünet.)*

FEKÉLYES Útszéli fa... *(ránéz Erzsébetre, majd a fára)* Nem, az nem menekül. Te sem menekülsz... *(Sír. Kis szünet. Erzsébet fölsegíti, majd egy gyorsdarabbal óvatosan tisztogatni kezdi a kezét.)*

ERZSEBET Úgy... úgy szépen... csak tartsd nyugodtan.

FEKÉLYES Más mindenki menekül... vagy elkerget... még a vadkutya is elugrik előlem... Hsz, de fáj! Fáj! Ne bánts... a csontomig fáj!

ERZSEBET *(bágyadtságából hirtelen felélénkül)* Fáj? Azt mondtad, hogy fáj?!

FEKÉLYES *(ingerülten)* Persze, hogy fáj! Éget... mintha tüzes vassal sütnék...

ERZSEBET Akkor, fiam, te nem vagy poklos.

FEKÉLYES *(mohón)* Nem?... Mondd még egyszer, Erzsébet nővér!

ERZSEBET Nem vagy poklos, fiam!

FEKÉLYES De honnan tudod te azt?... Mondd még egyszer, mondd! Sokszor mondd!... *(nehézkesen leül)*

ERZSEBET Nem vagy poklos! Nem vagy poklos! Hogy honnan tudom?... Volt már poklosokkal is dolgom nem egyszer. A poklos fekély nem fáj... csak elhal a testrészt... *(Gyengéden simogatja a fiú kopasz, fekélyes fejét.)*

FEKÉLYES Hsz, de fáj!

ERZSEBET *(mosolyog)* Csak fájjon! Szent Antal tüze éget, fiam.

FEKELYES *(megrázkódik)* Szent Antal tüze?! Ilyen rettenetes szent az?

ERZSÉBET Nem rettenetes. Csak ebben az égető kiütésben az ő közbenjárása segíthet... Imádkozzál hozzá, fiam! Mondd utánam: „Remete Szent Antal, könyörögj érettem!”

FEKELYES Remete..., nem, nem mondom!

ERZSÉBET *(miközben törölgeti)* Miért? Már sok tűzben szenvedőn segített!

FEKELYES Akkor sem mondom!

ERZSÉBET *(kis feszületet mutat neki)* Nézd ezt!

FEKELYES *(némán, dacosan elkapja a fejét)*

ERZSÉBET Mi az, fiam?... A Megfeszített teérted is szenvedett... és szenved... *(halkan)* Együtt szenvedni könnyebb.

FEKELYES *(komoran hallgat)*

ERZSÉBET Akkor majd helyetted én! *(Magában fohászkodik. Kis szünet.)* Add ide a csengődet! *(Leveszi nyakáról a csengőt.)* Most szabad beteg vagy!

FEKELYES Szabad beteg!... De most is fáj!

ERZSÉBET Mondtam már, légy boldog, hogy fáj! *(az ispotály felé)* Frájok! Nővérek!

IRMENGARD *(arca megjelenik a kapunyílásban)* Pokloshoz minket?! Isten őrizz!

HEDVIG *(mögüle)* Elzavarni azt a poklost!

ERZSÉBET Nem poklos ez, hanem a Szent Antal tüze kínozza! Segítetek elolítani!... Olajat, golycsot és teafőzetet hozzatok... kamillát!

FEKELYES De jó vagy te, Örsébet nővér! Áldjon meg... a tiszták Istene!

ERZSÉBET *(kissé megütődve)* Te a katharusokhoz tartozol?!

FEKELYES *(észbe kap)* Én?!... Ments Isten!... Én nem! Nem! Ne félj, Erzsébet nővér..., ne félj!... Én nem vagyok katharus! Nem! Nem!... Én sehová sem tartozom, ... nekem senkim sincsen!

ERZSÉBET Apád?

FEKELYES Nincsen... Elvitte a tűz.

ERZSÉBET Éjszaka? Nem tudott belőle kimenekülni? Éjszaka?

FEKELYES Nem! Nappal. A máglya tüze... Takács volt Schmalkaldenben... Jaj, ... most is látom... Ott ég, sistereg, lángol!... *(befogja a szemét az iszonyattól)* Apám!

ERZSÉBET *(magához öleli)* Nincs, nincs már semmi, fiam... Ugye már nem látod?! Nem látsz, nem látsz semmit!

FEKELYES *(némán bólint)*

ERZSÉBET Requiescat, ... requiescat in pace! *(maga elé)* Mit adjak még, hogy a gyűlölet lángja kialudjék?!... Mit kívánsz még, Uram, tőlem? Lánggal égjek én is?!... Nem tudok... Csak teremtményeiddel tudok szenvedni... Ez sem elég?!... Adj jelet, Uram! Adj jelet!

4. jelenet

ELŐBBIEK, IRMENGARD, HEDVIG

IRMENGARD *(balról az ispotályból jön Hedviggel. Nagy dézsát hoznak, törlőruhákat és korsót olajjal.)* Aztán mindent elégetni! Ezt mondták odabenn. *(Az ispotály felé int.)*

ERZSÉBET *(mintha nem hallotta volna.)* No gyere, fiam, ülj ide... Úgy!... Először a fejedet!... *(Olajjal kenegeti.)*

FEKELYES Istenem, de jó!... Te áldott!

IRMENGARD Nocsak ide a lábadat! *(a dézsában olajjal kenegeti)* Illen sebeket!

HEDVIG *(semmittevően hemzseg. Irmengardhoz)* Irmí, te nem félsz tőle?!

IRMENGARD Nem hát! Ha Örsébet azt mongya, hogy nem poklos, akkor nem poklos!

HEDVIG De milyen szaga van!

IRMENGARD Az előbb még undorított, de most már nem.
 FEKÉLYES Milyen jók vagytok ti!... Erzsébet nővér, te vagy az én anyám.
 ERZSEBET *(megcsókolja a fiú fejét)* Fiam!
 IRMENGARD Nini! Mosolyog a gyerek! Mosolyog!
 ERZSEBET *(derűsen)* No hol van az Úr?
 FEKÉLYES Ahol te vagy... a te kezeden és olajodban...
 ERZSEBET *(valamit halkán mond, aztán felnéz az ég felé, és mosolyog, majd a szemét törli. Kis szünet.)*
 FEKÉLYES Miért sírsz, anyám?
 ERZSEBET Inkább azt kérdezd, fiam, kikért? *(Szünet. Tovább ápolja a fiút. Már mosolyog.)* Te majd itt maradsz az én házikómban. Az ispotály zsúfolt.
 FEKÉLYES Itt maradok nálad, anyám... De hiszen te is beteg vagy! Téged is ápolni kellene!... Majd ha én meggyógyulok a Szent Antal tűzéből, én ápollak téged! Jaj, megint a tűz! A tűz... Újra látom a máglya lángjait! Az apám! Apám!... *(Befogja a szemét.)*
 ERZSEBET *(kezét ráteszi)* Most már nem látod..., nem hallod!...
 FEKÉLYES *(megnyugodva)* Nem látom, ... nem hallom... a te kezed..., a te áldott kezéd!... Most kérdezheted, hol az Úr?!... Nálad, Erzsébet nővér... A te Urad az én Uram is!... *(Sír.)*
 ERZSEBET *(megrázkódik)* Itt a jel! Itt a jel! Fiam!
 FEKÉLYES Anyám!
 ERZSEBET Fiam! Gyermekeim!... Ti mind, árvák elhagyottak és üldözöttek!

5. jelenet

ERZSEBET, FEKÉLYES FIÚ, KONRÁD

KONRÁD *(hátról észrevétlenül belép. A kezében keresztben végződő zarándokbot. Fáradtnak látszik. Két segéde, Dorso és Johannes megáll mögötte szobor-mereven. Konrád egy ideig némán szemléli Erzsébetet és a Fiút. Kis szünet után)* Laudetur... in saecula!
 ERZSEBET *(összerezzen)* Amen. *(Megcsókolja a Konrádtól eléje tartott feszületet.)* Áldott, ki az Úr nevében jó... Hát megérkezél, atyám, hosszú utadról?!
 KONRÁD Amint láthatod, Erzsébet nővér. *(Elbocsátóan int két segéde felé, mire azok eltávoznak. Erzsébethez)* Áldást adok reád, leányom.
 ERZSEBET *(húzódozva letérdel)*
 KONRÁD *(rövid szünet után keresztet vet Erzsébet feje fölé. Közben rákapszolja szemét a Fekélyes fiúra, aki megrettenve ismeri föl.)*
 FEKÉLYES Irgalom! Irgalom!... *(Fölugrik és vizes lábbal menekülni próbál, a törülközőt a földön vonszolva.)*
 ERZSEBET Ne félj, fiam... A lelki vezetőm!...
 FEKÉLYES *(még mindig a rettegés lázában)* De az én apámat, ... az apámat ő vitette el... A tűz, ... a tűz! Jaj a lángok!...
 ERZSEBET *(lassan fölveszi a törülközőt, és törölgetni kezdi vele a Fiút, akit azonban alig tud visszatartani)* Maradj, fiam, nem lesz bántódásod! *(Bátorítóan rámosolyog.)*
 KONRÁD *(szemével vizslatja a Fiút)* Poklos?
 ERZSEBET Nem. Szent Antal tüze.
 KONRÁD Akkor inkább Isenheimbe való, az ottani ispotályba, ott ápolják a Szent Antal tüzeseket... De mégsem! Itt marad corpus delicti-nek! *(Számunkérő arccal néz Erzsébetre.)* Fogadalmadat, leányom, megint nem tartottad meg. Az ember megint rabul ejtett! *(A Fiúra néz.)*
 ERZSEBET *(látomásos arccal)* Nem látod, hogy a szenvedő Úr Jézus jött el hozzám? *(A Fiúra néz.)*
 KONRÁD *(megdöbbenve)* Beteg vagy te, Erzsébet nővér, Amióta nem láttalak, összeestél testben...

ERZSEBET De lélekben nem! A lelkemben az öröm madara... *(Mosolyog, de Konrád megróvó tekintetére összerebben, és elharapja mondanivalóját.)*

KONRÁD *(komoran)* A mosoly a világ csalogató madara számodra. Jézus Urunk nem mosolygott soha! Az evangéliumok nem tesznek róla említést!

ERZSEBET De én tudom, hogy mosolygott, valahányszor valami szépet, valami mennyei tisztát látok... *(Mosolyog.)*

KONRÁD De a szenvedés útjain..., a bűnök irtóztató látványán..., a hosszú golgotai úton...

ERZSEBET Ezért sírok a mosolyom mögött... Meg az emberi szenvedés miatt, ...amit ember mér az emberre!

KONRÁD *(találva összerebben)* Sírj csak! Miattam is!... *(halkan)* Marburgi Konrád inkvizitor miatt... *(Csend. Leoldja övéről flagellumát.)*

FEKÉLYES *(riadtan a háttérbe sántikál)*

KONRÁD *(a flagellumot tartva)* En sírás helyett ezt! A testem ellen. Különben nem bírnám!

ERZSEBET De bírnád, ha a szeretet lenne a máglyád..., amiben te égnél!

KONRÁD És akkor az eretnekek? Szent vallásunk igaza? A hit egysége?...

ERZSEBET *(szinte kétségbeesetten)* Hát nem a szeretet a legerősebb egység?! *(Hosszú csend.)*

KONRÁD *(megindultan töpreng)* Talán igazad van, leányom. ...De az igazság kevés... A szeretet nem az én fegyverem... Megpróbálták mások. Megbuktak...

ERZSEBET A Poverello próbája halála után is tart. Győz!

KONRÁD Talán igen. Talán nem. Az élet irtóztos... Az én nagy próbám te vagy, Erzsébet nővér... És én e próbát végighajtom.

ERZSEBET Mi vár még reám, atyám?

KONRÁD Egészen fel kell áldoznod magadat. Az örömdet is. A mosolyodat is... Nem állhatsz meg a fél úton!

ERZSEBET *(kihúzza törékeny testét)* Hiszen odaadtam mindenemet. Rangomat. Vagyonomat. Gyermkeimet, kedvelt frájjaimat, Gudát, és Izentrudot, ... hogy a Semmi keresztjére kerüljek?!

KONRÁD De az örömdet..., a mosolyodat nem vitted magaddal oda... Óérette! *(Kis szünet.)*

ERZSEBET *(tusakodás után)* Akkor hát... ne is szeressek?

KONRÁD *(elmerülten néz Erzsébetre)* De szeress! Szeress!... mert az Isten szeretet... Csak ne lágyulj el. Az értelmekkel szeress!... A szívedet, a te legnagyobb kincsedet vedd az ő keresztje alá! Odavaló!

ERZSEBET *(nagyon halkan)* A szívemet?

KONRÁD A szívedet.

ERZSEBET *(némán mered maga elé, majd leomlik a padjára)*

FEKÉLYES *(bicegve odafut)* Anyám! Édes anyám! Mi van veled?!

KONRÁD *(a házikó felé)* Frájak! Irmengard! Jöjjetek! Én sietek a kápolnába végső útravalóért. *(Jobbra el.)*

6. jelenet

ERZSEBET, FEKÉLYES FIÚ ÉS A KÉT FRÁJ

FEKÉLYES *(simogatja a félig eszméletlen Erzsébetet)* Anyám! Édes anyám, ... a szívedet ne add oda, az az enyém!

IRMENGARD *(jön a házikóból kőkorsóval a kezében)* Finom kecsketej, ez majd segít! *(Próbálja itatni.)*

HEDVIG *(szokatlan együttérzéssel)* Ez majd erőt ad, édes Erzsébet nővér!... Majd hozok herbateát is.

ERZSEBET *(gyengéden eltolja magától a korsót. Mintha monológot mondana)* A szívemet?... a szívemet vessem oda?!... Hát odavetem... Szívtelen Erzsébet! Szívtelen Erzsébet!... *(Felzihál.)*

FEKÉLYES *(símogatja)* Miért sírsz, anyám?... *(groteszk mosollyal)* No hol van az Úr? Mosolyogj, anyám! Hol az Úr?

ERZSÉBET Az Úr?... Hol az Úr?! *(A szívéhez nyúl és csüggedten ejti le a kezét.)* Nem tudom, fiam. Az én szívem üres.

FEKÉLYES *(a szívéhez kap)* Itt van... itt van... Nekem adtad!... És a többieknek: a nyomorultaknak..., a betegeknek, szegényeknek, elhagyottaknak... *(A háttérben mintegy fátyol mögött látomásszerűen látni lehet a furcsa menetet, amint az említettek lassan keresztülvonulnak a színen, jobbjukat szívükre téve)* az özvegyeknek,... üldözötteknek,... a máglyára küldötteknek... Ott van mindegyikükben a te fogyhatatlan szíved... Ezer és ezer szíved dobog bennük, édesanyám!... *(Ahogy a Fiú beszél, Erzsébet arca lassan megbékül.)*

ERZSÉBET *(elhaló hangon)* Hívjátok Konrád atyát!

FEKÉLYES A te gyötrődöt? Apám hóhérát?

ERZSÉBET Nem... hanem az utolsó... utamra... vezetőmet...

BURGHARDT *(hátról sietve jön, a Legszentebbet szorítva melléhez)* Konrád mester nem tud jönni!... *(A várfal mögül kiabálás, fegyverzaj)* A hesseni nemesek megrohanták, és népitételre akarják hurcolni inkvizíciós ítéletei miatt... Bemenekült a mi templomunkba... hogy életét megmentse az asylumban...

ERZSÉBET Per amorem Christi!... *(Imádkozik.)*

FEKÉLYES Most őerte imádkozik... az üldözöttért, akiből üldözött lett. *(Az ispotályból nővérek és betegek jönnek, és feltűnés nélkül megállnak Erzsébet mögött.)*

BURGHARDT *(odamegy Erzsébethez)* Erzsébet nővér, elhoztam neked Jézus Urunk szent testét. *(Megadja neki a feloldozás jelét, és megáldoztatja. Az útszéli fáról madárral hangzik fel.)*

IRMENGARD Madarének Mindenszentek havában!...

BURGHARDT Mi is imádkozunk, testvéreim! mint a madár. Dicsérjük Istent új szentjének útján!

MIND Téged, Isten, dicsérünk, Téged Őrnak ismérünk. Téged, örök Atyaisten. Mind egész föld áld és tisztel.

FEKÉLYES *(Erzsébet fölé hajol)* Emberek! Nem mozdul!... Meghalt az én anyám! *(Lehajtja fejét és megrázkódik.)*

BURGHARDT *(odalép, megnézi Erzsébet arcát. Döbbenet felkiált)* Mosolyog!

F ü g g ö n y

BEDE ANNA VERSEI

T E R E M T É S

Tudom hogy lehetetlen
Azért csinálom
Légvár — bevehetetlen —
halálos álom
Tudom hogy megroppanok
erősebb nálam
Hullámra szállnék gyalog
lehúz az áram
Szemembe árad a fény
igéz a Minden
Szavakba hogy önteném
Messze van innen
hol renddé rendeződik
mi volt s mi lesz még

az ég leér a földig
Tenni szeretnék
teremteni világot
egyet az Egyben
de térdig sárban állok
ki húz ki engem
Istennek se volt tréfa
pedig ő isten
megingok nagyon néha
erőben hitben
Lehetetlen akarok
esztelen áron
Tudom hogy belehalok
Azért csinálom

AMIKOR A TÓ BEFAGY

Amikor a tó befagy
a vizek vonulatai
halotti maszka dermednek
akaratlanul is
maradandónak hazudják a pillanatot
amit akkor maguk sem gondoltak komolyan
És amikor testet ölt a mozgás
és tapinthatóvá lesz a szeszély
a tévelygés emlékművei meredeznek a horizonton

Csak azt add Uram
hogy jókor jöjjön a fagy
amikor éppen szépet ugrunk
és nem hordozunk vaskosabb piszkokat
amikor a hullákat már kihalászták

Ó a nyár
gyerekek nyakig sárban gumicsikót sarkantyúznak
zsemlyék papírban
vörös lábkörmök
kicsinosított bűtykök
Csakazértis
nyaralunk

Köröskörül áradó hullámszás
meglódultak a vizek különböző irányokba
összecsapnak és megint másfelé iramlanak

Ki tudja milyen parton érne véget
ez a tolongó vonulás
mi lenne a habok végső szintje
a mozdulat iránya és ereje
az utolsó dallam-motívum
a megérkezés színskálája

Valami mindig elindul
valami mindig korán végetér
Talán mindenki odaérne idejében
ha nem állítaná meg a tél

Hangszóró bömből — valakit keresnek
evezők tördelik a törhetetlent
valaki dalol
valaki sír
rakéta
robban

És jön a tél és befagy a tó
lefogja a habok szemét
megtorpantja a futamokat
megáll
minden

Csak jókor
jönne

Minél természetfölöttibb valakinek a beállítottsága, annál természetesebbnek tartja a halált. Amíg él az emberekben a numinózum iránti érzék, addig a halál az Isten követe, az Ő szolgája. Ahogy profanizálódik a világ és a közgondolkodás, úgy válik egyre inkább csontkezü szörnyé, kegyetlen „mors imperator”-rá, kikerülhetetlen végzetté. Ezért van az, hogy keresztény őseink gyakran és szívesen beszéltek a halálról — a saját halálukról is —, és öntudatosan készültek rá. (Gondoljunk csak az ún. jó halál ájtatosságokra és társulatokra.) Sőt Assisi Szent Ferenc egyenesen testvérünknek nevezi a testi halált. A mai ember pedig éppen ellentétesen hármass magatartást tanúsít ebben a kérdésben. A legtöbben a strucc-politika hívei: szeretnék letagadni a halál létezését. Sem látni, sem hallani nem ohajtanak róla és úgy élnek, mintha nem kellene számolniuk vele. A maradék kisebbség két csoportra oszlik. Egy része páni félelemmel viselkedik iránta és remegve gondol rá. Valahányszor olyan tényekkel találkozunk, amelyek a halálra utalnak, keserű lesz a szája íze, elromlik a hangulata, nem sikerül a napja. S végül vannak viszonylag kevesen, akik vagy elkeseredetten vagy cinikusan kacérkodnak vele.

November hónap a keresztény középkor óta a nyugati egyházban a november 2-i halottak napja következtében a halottak hónapja. ezért érdemes néhány percre megállnunk és kissé elgondolkoznunk azon, vajon egy mai hívó milyen szemmel nézze a halált és a vele kapcsolatos jelenségeket? A liturgia segít és eligazít bennünket, hogy helyesen lássunk.

A liturgikus szertartások közül a betegek megáldása, a szent útravaló kiszolgáltatása, a betegek szentsége, a pápai áldás, a lélek Istennek ajánlása és a temetés az, ami a halállal többé-kevésbé kapcsolatos. Kár, hogy mindez főhüvire ismeretlen még a hívó emberek körében is. Pedig a betegek megáldása, áldoztatása, sőt a betegek szentsége (a rettegett „utolsó kenet”) is inkább az életről beszél, mint a halálról. A halállal igazában csak a pápai áldás és a lélek Istennek ajánlása foglalkozik,

közülük különösen a lélek Istennek ajánlása tükrözi kifejezően az egyház halállal kapcsolatos felfogását.

Ez a felfogás — az általános elképzeléssel ellentétben — egyáltalán nem pesszimista. Igaz, említik a szövegek, hogy a halál „a természet adója”. De hívőnek, hitetlennek egyaránt el kell ismernie, hogy a halál a földön az élet elválaszthatatlan kísérője, mint a fénynek az árnyék. És szó van arról is, hogy a halál „a test kötelékéből való kiszabadulás”. A zsinat után már nem szívesen élünk ezzel a kifejezéssel, mert egy kissé manicheus íze van, hiszen az egész ember test és lélek. Mai felfogásunk szerint a test nem a lélek börtöne, mint ahogyan még az egyébként kiváló Czapike-féle temetőkönyv is említi, hanem a lélek eszköze s majdan dicsőségének vagy gyalázatának is részese. Viszont e szertartásban sok olyan kifejezéssel találkozunk, amely elmélkedésre kell hogy késztessen bennünket és jó lenne, ha arra indítana, hogy revízió alá vegyük a halálról alkotott vélekedésünket.

Az első, ami elgondolkoztat: a mai közfelfogással ellentétben — anélkül persze, hogy eltélné az élet meghosszabbítására való józan törekvést —, az egyház azt szorgalmazza, számoljunk a valósággal. Ha egy élet óramutatója a huszonegyedik óra felé közeledik, akkor ne csak az oxigénpalack és az injekciósűt körül serénykedünk, hanem foglalkozzunk az örök üdvösség gondolatával is, ennek reményét keltve a haldoklóban.

A második: hogy a szertartás szövege plasztikus és ugyanakkor megnútatató képpel a halált egyszerűen „elköltözésnek” mondja ebből a világból a másvilágba, „a béke és az üdvösség honába”. És hogy mi az az üdvösség? „A legtisztább Icazsága szemlélete” és „az Isten látásának édessége”, vagyis „a mennyország dicsősége”.

Elsősorban nem doamatikus icazságok auítéménye ez a szertartás, hanem a keresztény gondolkodás imádságba kristályosodása; méris tökéletesen kifejezi mindazt amit hiszünk és vallunk a halállal és a halál utáni élettel kapcsolatban.

KATONA NÁNDOR

Az emberi fejlődésnek és minden nagy teljesítménynek a hit volt az alapelve.

Edison

N A P L Ó

PÉNZES BALDUIN 60 ÉVES

Ikerváron született, ebben a Vas megyei községben, ahová még ma is nyaranta vissza-visszatér övéi közé, hogy — amint mondja — töltekezzen, elegendő emberséggel, szeretettel, bölcsességgel vétezze fel magát soron következő feladataihoz. Tanulmányait a pannonhalmi bencés Tanárképző Főiskola magyar-latin és teológia szakán, majd a pesti egyetemen végezte, melyen tanári és bölcsészdoktori diplomát szerzett. Horváth János, a neves irodalomtörténész tanítványa volt, akinek hatása alól mindmáig nem tudta kivonni magát. „Nincs tanár és nincs tanítvány — írta róla —, aki többé-kevésbé ne az ő szemével nézné a magyar irodalom múltját, kissé ne az ő szemével gyönyörködné a magyar irodalom szépségeiben.” Doktori disszertációját) Az úgynevezett „almanach-líra”, 1937) a szakemberek értékes stílustörténeti munkaként tartják számon.

Az egyetemi évek után a tanári pálya várta. Tanított Pannonhalmán, Pápán, Budapesten. Közben sorra jelentek meg cikkei, irodalmi tanulmányai a Pannonhalmi Szemlében, a Magyar Szemlében, a Katolikus Szemlében, a Vigiliának pedig szinte kezdettől fogva írója volt. Sokat fordított is: a Keresztény Remekírók sorozat három kötete az ő igényes latin fordításait dicséri.

Ma már úgy tűnik, egész eddigi élete pusztán felkészülés volt arra a hivatásra, amit számára a Gondviselés kijelölt. Huszonöt éve az Új Ember főszerkesztője.

Mint ember és mint szerkesztő egyaránt kikezdhetetlen. Magától értetődő tárgyilagosság jellemzi, amely nem ismer felszínes önmutogatást és mellébeszélést. A pózolásnak még az árnyéka is távol áll tőle. Azt a néhány lépést, amit önmaga és az emberek között fenntart, a legtöbben bölcs józanságként emlegetik. Lenyűgöző egyszerűségével, félénken visszatartott melegségével, úgy is mondhatnánk, megfontoltságával kivívta munkatársai megbecsülését és bizalmát. Mindig lelkiismeretesen dolgozott, végezte a feladatát, nem engedte sodortatni magát a modernség sokszor kétes áramlataival, nem hagyta hazszolni magát futó divatok után. Tevékenységét mindig nagy közéleti érdeklődés jellemezte. A publicisztika valamennyi ágában jártas, szerkesztői munkájában a legkevésbé sem elhamarkodott vagy felületes ítéletű: a rendszereségről sosem tett le. Sokan azt tartják róla, csupán egyetlen dolog van az életében: a lankadatlan szorgalom. A szorgalom, amely értékrendjének alapját képezi, s neki magának is személyes erénye.

A szeptemberben tiszteletére rendezett jubileumi ünnepség után azt mondta, olyasmiket hallott az elhangzott laudációkban önmagáról, amiknek eddig nem is volt tudatában. E szerénység diktálta szavaiba egy kis humor, egy csöppnyi ironia is vegyült, de egyszersmind arra is utalt, amit az „Öreg papok dicsérete” című cikkében így fogalmazott meg: „Már réges-régen túl van azon, hogy megrendítse a sikertelenség vagy elkábítsa a siker. Tudja, hogy a sikertelenség a maga gyengeségének, a siker Isten kegyelmének az eredménye.”

Az Új Ember főszerkesztői posztján kifejtett negyedszázados eredményes munkásságáért az Országos Béketanács elnökségétől a békemozgalom kitüntető jelvényét kapta meg.

Szerkesztőségünk ezúton gratulál a hatvanéves Pénzes Balduinnak s kíván további jó munkát, egészséget lapjárunk szellemi vezetéséhez.

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Premierral kezdte az új évadot a Víg-színház, sőt kettős premierrel, hisz a IV. Henrik bemutatója után a Ványa bácsi is most került először színre az eredeti szereposztásban. E szokatlanul gazdag évadnyitásnak Latinovits Zoltán betegsége volt az oka: Pirandello „IV. Henrik”-jének már februárban színre kellett volna kerülnie, de Latinovitsot, aki a darab címszerepét alakítja, épp a februári főpróbán érte a később újabb szövödményeket maga után vonó baleset; s már úgy látszott, hogy Csehov „Ványa bácsi”-jában közönség elé léphet, de egészen az őszi évadnyitással ezzel is várnia kellett. Így került sor most szeptemberben Latinovits kettős bemutatkozására, amit nem kis érdeklődés előzött meg.

IV. Henrik szerepe Várkonyi Zoltán legendás híru alakítása volt 1941-ben. A darab e magyarországi ősbemutatója óta a „IV. Henrik” nem került nálunk színre, s a mostani vígszínházi premier külön érdekességének ígérkezett, hogy az előadást az egykori címszereplő, Várkonyi Zoltán rendezte. Várkonyi kétségtelen rendezői erénye, hogy meg sem kísérelte saját Henrik-alakítását ráerősztokolni Latinovitsra. Az előadás mégis azt a benyomást kelti, hogy Pirandello e kiváló darabját a színház Latinovits-estnek fogta fel: az erősen meghúzott darabnak jóformán egyetlen igazi szereplője van, s az Henrik. Pedig maga a dráma több és mélyebb ennél. Pirandello hőse, aki örületében IV. Henrik királynak hiszi magát, felgyógyulása után is tovább játssza ezt a szerepet: nem hajlandó visszatérni a XX. század valóságába. Nem hajlandó, mert úgy érzi, hogy az ő — legalábbis önmaga előtt — nyílt szerepjátszása még mindig őszintébb életforma, mint azok a hazug, önámító szerepek, melyekbe a „józanok” menekülnek. 1941-ben ez a téma szinte magától aktualizálódott, vált a fasizmus elleni tiltakozássá. Ma természetesen mást kellene, hogy mondjon, de a Víg-színházban az az érzésünk, hogy ez a játék, amellelt, hogy sok szellem, humor és némí egzotikummal fűszerezett, hálás főszerep van benne, semmit sem mond.

Pedig a „IV. Henrik” rendkívül izgalmas stúdium is lehetett volna, ha a Víg-színház művészei, mondjuk a szerepjátszás mibenlétét próbálják meafejteni a maguk számára; még a mellékszerepek is tele vannak jó lehetőségekkel, olyan váltásokkal, melyek mintha

csak a legkorszerűbb színházi kísérletek alapanyagául készültek volna: a kosztümbe való átöltözések és a színész természetes maszkjában történő változások közti összefüggések olyan többbregű drámát teremthettek volna a színpadon, ami egyszerre lehetett volna „szakmai” stúdium a színészi játék fejlesztéséről és olyan művészi produkció, mely diagnózist nyújt a társadalmi szerepjátszás összetett, már-már tragikus jelenségéről, vagy akár protestál, lázad is ez ellen. Ehelyett a Víg-színházban egyszerűen „előadják” Pirandello darabját (sőt, rövidítve adják elő), amiből az következik, hogy akiknek játékot kellene a színpadon teremteniök, azok mintegy „fölmondják a leckét”, azaz dialógusokba fogalmazva előadják a főhős örületének bonyolult elzmenyeit, s úgy tűnik, hogy az első felvonás e vonatott első húsz percében nemcsak a nézők, a színészek is alig várják, hogy Latinovits bejőjjön a színpadra.

Latinovits szuggesztív és lenyűgöző, minden gesztusával magára vonja figyelmünket, az idegeiben érzi a játékot, az állandó vibrálást az örület és a józanság közt. Ez a Latinovits-Henrik egyszerre üldözött és fölényes, rémült és magabiztos, megcsúfolt lovag és bosszúálló örült, aki a gyilkos fegyver használatától sem riad vissza, hogy egykori szerelmi vetélytársát, akinek megdicsőített és szégyellt „örültségét” köszönheti, végre kitörölje az életéből. Partner nélkül azonban e felfokozott, nemes esz-közökkel dolgozó színészi játék épp a legfelsőbb fokon csorbul ki, ott, ahol reakcióra volna szüksége az újabb akcióhoz. Így nem is tehet mást, mint hogy egymaga tölti fel feszültséggel az egész színpadot. Ami többnyire sikerül is — de természetesen csak akkor, amikor a színen van.

A „Ványa bácsi” címszerepét is ő játssza, s az előadás atmoszféráját, hangvételét illetően itt is meghatározó szerepe van, bár ebben az előadásban, mely egészét tekintve is kiegyensúlyozottabb és rangosabb színházi este, több szép színészi megoldást láthattunk. Horvai István rendezésében elsősorban nem a csehovi atmoszférát akarta reprodukálni, azaz nem akarta a klasszikus Csehov-előadások stílusát, levetőjét újra megteremteni a Víg-színházban; inkább azt kereste, mitől izgalmas ma is számunkra Csehov e remeke. S ezért elsősorban az emberi magatartások pontos körülrajzolását tartja szem előtt: a

csehovi atmoszféra-drámából, mely jeleneteket mutat be „a vidéki életből négy felvonásban” Horvai keze alatt modern magatartás-dráma lesz, de úgy, hogy Csehov mégsem sikkad el, a csehovi levegő mégis ott van a színpadon. Csak éppen tudjuk, hogy mindez számunkra múlt, egy másik világ, melyből már tapasztalatokat vontunk le. S azt is tudjuk, hogy a legalapvetőbb tapasztalat, amit Csehovtól kaptunk: az emberi magatartások következményeinek tisztánlátása. A felelőtlenség, az akaratgyengeség, a vágyak ábrándozásba fojtása, az önzés és az exhibicionizmus — ezek olyan emberi vétségek, melyek nemcsak a századvég orosz társadalmát jellemezték, hanem — ha más összefüggésekben is és más következményekkel — naponta érezhetjük, észlelhetjük magunkban és másokban mérgező hatásukat. Horvai István, amikor erre hivatkozik, valóban izgalmas, mai színházat teremt.

A színészi alakítások közül, mint említettük, kiemelkedik Latinovits Ványa bácsija, akinek szerelmi föllobbanásában

Jelena Andrejevna iránt egy pár napra megfogalmazódik az elvágódás, a szökni akarás e provinciális életből és életmódból, de végül is ereje csak annyi van, hogy visszatérjen oda, ami ellen lázadt. Darvas Iván Lvovics doktora talán nem oly tudatos alakítás, mint Latinovitsé, de a szerelmi háromszög érzelmi összecsapásaiban ő is ragyogni tud. Péchy Blanka Vasziljevna mama egyszerre fennkölt és kisszerű alakjában szerény, de szép alakítást nyújt. Tomának Nándor viszont meglehetősen kívülről formálja meg Szrebrjakov professzort, s egy kicsit ezt éreztük Ruttkai Éva Jelena Andrejevna alakításában is: igazából nincs semmi köze ehhez a figurához, bár mindig pontosan tudja, mikor mivel jellemezze. Papp Éva Szónya szerepében közel sem rendelkezik olyan gazdag eszközökkel, mint Ruttkai, de mindenesetre több jön belőle, mélyebb indulattal és szenvedéllyel játszik, s ez nemesíti szép alakítássá ezt a Szónyát.

PÁLYI ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

Magyar származású, XX. századi művészek kiállítása Budapesten. Párizsban, Hollandiában, Skandináviában, Svájcban, a Szovjet-unióban, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Japánban és a világ más részeiben élő (vagy élt) magyar származású képzőművészek, építészek és fotóművészek munkáiból nyílt tárlat augusztusban a Múcsarnokban. A kiállításon résztvevő művészek némelyikének (Uitz, Csáky József, Vasarely, Amerigo Tot, Lehel Mária, Frank Magda stb.) munkásságát meglehetősen ismeri a magyar közönség, hiszen az elmúlt esztendőkből önálló kiállításai voltak Budapesten — Breuer Marcell, Brassai, Haár Ferenc, Lucien Hervé és Buday György életműve sem *terra incognita* számunkra (Breuerről és Haárról nemrégiben monográfia jelent meg hazai kiadóknál, Buday fametszeteit a Magyar Helikon adta közre a nyáron díszes kötetben, Brassaitól és Hervétől is napvilágot látott egy-egy könyv) —, a kiállítás sok művészenek alkotásaival viszont most első ízben — vagy legalább is szinte első ízben... — találkozunk idehaza. (A Nyolcak csoportjához tartozott, 1919-ben külföldre költözött Tihanyi Lajosnak például 1918 óta nem volt Magyar-

országon kiállítása. 30-as évekbeli absztrakt képeiről csupán hallomásból volt tudomásunk, s kiváló Kassák- és Fülöp Lajos-portréinak hollétét is homály fedte a legutóbbi időig.)

Így azután a *Passuth Krisztina* által rendezett kiállítás sok örömdetes meglepetést tartogatott. Láthattuk az 1964-es Velencei Biennálé nagydíját elnyert, néhány évvel ezelőtt Svájcban elhunyt Kemény Zoltán néhány nagyszerű munkáját, s Stockholmban élő, művész-pedagógusként is jelentős Nemes Endre — Max Ernst művészetével rokon — szürrealista kompozícióit, a Biblia-illusztrációként is neves Szalay Lajos több tusrajzát, a Sydney-ben megtelepedett, idős, de alkotóereje teljében tevékenykedő Orbán Dezső újabb festményeit, a néger plasztika és a kubizmus által inspirált Vörös Béla szobrait, Kepes György finom koloritú és szép faktúrájú képeit, a nonfiguratív festészet legjobbjaival egyenrangú Szász Pál műveit, a magát „a kibernetikai korszak művészenek” valló Schöffner Miklós „Hommage à Lajos Kassák” című konstrukcióját.

A funkcionalista architektúra jelesei közül — a már említett Breueren kívül — Forbát Alfréd, Bodon Sándor és Vár-

helyi György voltak jelen a tárlaton, a fotó klasszikusai közül pedig Robert Capa és az a Kertész Endre, akit Bölöni György „a sötétkamra varázslója”-nak nevezett egyik cikkében.

A műcsarnoki kiállítás művészei közül természetesen nem mindegyik hagyott mélyebb nyomot a szemlélőben (Rey Rózsi, Soós József, Mészáros Andor például kisebb kapacitású festők, illetve szobrászok) az összkép azonban rendkívül kedvező volt: Tihanyi Lajos, Uitz Béla, Moholy-Nagy László, Breuer Marcell, Kemény Zoltán, Vasarely, Schöffer Miklós, Kepes és mások részint maradandó művekkel, részint merész kezdeményezésekkel, nagy jelentőségű ösztönzésekkel gazdagították a XX. század művészetét.

Bernáth Aurél hetvenöt éves. November 13-án tölti be élete 75-ik esztendejét Bernáth Aurél festőművész és művészeti író. Fiatal korában — Bécsben és a weimari Németországban élve — az expresszionizmus híve volt, rövid ideig tartó avantgarde periódus után azonban elfordult az „izmusok”-tól. A 20-as évek második felében tért haza Magyarországra; a 20-as és 30-as évek fordulóján találta meg igazi hangját. 1928 és 1935 között sorra születnek érdekes, poétikus, leggyakrabban melanholikus hangulatú pasztelljei és olajfestményei, amelyeket az *Újság* 1935. november 5-i számában így jellemzett *Elek Artúr*: „Az átszellemült színek szövedékében, a lágyan zenélő harmóniákban a hétköznapi tündéri látomássá magasztosul.” Bernáth Aurél e munkái („Riviéra”, „Starnbergi tó”, „Hotelszoba”, „Hegedűművész”, „Hegedűtökos csendélet”, „Tél”, „Vénusz”, „Önarckép sárga kabátban” stb.) a két világháború közötti időszak magyar festészetének élvonalába tartoznak.

Bernáth 1930 körüli munkái azonban nem csupán magas kvalitásokkal váltak ki a kor képzőművészeti terméséből; e művek etikai tartalma is tiszteletet érdemel. *Kállai Ernő* szerint „Bernáth a humanizmus legtisztább szellemét képviseli. Ezt a szellemiséget manapság — a legalacsonyabb rendű csordaöszönök totális mozgósítása és demagóg bálványozása, a számok és nyers erők otromba diadala korában — szörnyű megpróbáltatások környékezik. Bernáth látomásai az idő fortyogó és gözlgő mocsarai fölé magasodnak. Ez a magatartás bizonyára nem harc a sötétség ellen a szó politikai értelmében. De ennél jóval többet jelent: égő fáklyát, emberibb

csillagzatok vigasztaló és biztató visszfényét.”

A második világháború után Bernáth művészetében bizonyos megfáradás, elernyedés mutatkozik; bár nem egy időálló mű kerül ki műterméből a 40-es, 50-es években is („Halcsendélet”, „Szabó Lőrinc arcképe” stb.), — e korszaka egészében nem éri el régebbi munkásságának szintjét.

A 30-as évek végén kezdődik meg, de igazában az utolsó negyedszázadban teljesedik ki Bernáth szépiroi és esszéiúi működése. Ket önéletrajzi művet („Igy éltünk Pannoniában”, „Utak Pannoniából”) és két tanulmánykötetet („A Múza körül”, „A Múza udvarában”) publikál. A két memoárkötet eleven képet ad Bernáth Aurél művészi eszméléséről és nagy kortársairól (Rippl-Rónai, Egrý József); becses a tanulmánygyűjtemények anyaga is („A kompozíció sorsa az újabb festészetben”, „Pábeszed a régi mesterekkel”), bár a Csonváryról, Mondrianról, Chagallról, Liszickijról, Herwarth Waldenről tett egyoldalú megállapítások és a művészek a „nem-természetelvű” (szürrealista s nonfiguratív) irányzatokkal szembeni engesztelhetetlen állásfoglalásai korántsem találtak egyöntetű helyeslésre a magyar művészek, esztéták és művészetbarátok között.

Bernáth Aurélnak, a festőnek, a művészeti teoretikusnak, a művészetpolitikuskak, a szuggesztív és nagy formátumú egyéniségnek szép számmal vannak odaadó hívei, de — természetesen — vannak bírálói, vitapartnerei is. Am akik polemizálnak művészetszemléletével, azok sem vonják kétségbe, hogy a magyar piktúra „musée imaginaire”-jében Bernáth egy sor munkájának előkelő helye van, s hogy — olykor merev és elfogult — művészeti nézeteit mély műveltség, nagy elmélet és ragyogó stiláris fegyverzet birtokában védelmezi és propagálja a mester.

Léon Bonhomme 1870—1924. A száz évvel ezelőtt született Léon Bonhomme francia festő a külföldi művészeti irodalom („Knaurs Lexikon modern Kunst”, 1955; „Dictionnaire de l’art contemporain”, Larousse, 1965 stb.) kora számottevő művészei között tartja nyilván, — Magyarországon viszont alig ismert Bonhomme neve és oeuvre-je. (Még a Zádor Anna és Genthon István által szerkesztett, igen alapos „Művészeti Lexikon” sem regisztrálja munkásságát.)

Születésének centenáriuma alkalmából — néhány mondatban — hadd mutassuk be Bonhomme emberi és művészi lényét... Mint kisgyermeknek, a francia-

porosz háború gránátjainak sűrűsége, a Párizsi Kommun héteti, a nagy éhezés, a kommunárok életét kioltó karabélylővések dőreje voltak az első élményei. Művészi kiképzését Gustave Moreau-nál, a fantasztikus és misztikus témákat kedvelő festőnél nyerte. (Moreau — akiről André Breton úgy emlékezett meg, mint a szürrealizmus egyik előfutáráról — nagy pedagógus is volt: növendékei között találjuk — többek között — Georges Rouault-t, Henri Matisse-t, Albert Marquet-t és Jean Puy-t.)

Bonhomme képeinek legtöbbjén az éjszaka leányainak aktjai jelennek meg, minden pikantiériától és olcsóságtól mentesen. Fásult prostituáltokról festett munkáinak komor, tragikus világa a mester több kritikusat Baudelaire és a hányatott Germain Nouveau költészetére emlékeztette.

Bár Léon Bonhomme festészetének olyan kortársak voltak a csodálói, mint Léon Bloy és Octave Mirbeau — a dicőség nemtője nem szegődött melléje. Ötvennégy esztendő korában halt meg Saint-Denis-ben; munkáit — amelyeken a kék, a fekete és a piros szín uralkodik, s amelyek részvétellel és együttérzéssel ábrázolják az utcalányok boldogtalan sorsát, lárvaszerű arcát és elnyűtt, eltorzult testét — csupán a művész halála után kezdték becsülni a műgyűjtők, műkereskedők és múzeumigazgatók.

Bonhomme nem tartozott sem a „Nabi”-k, sem a „Fauve”-ok, sem a kubisták közé; magános volt, mint Toulouse-Lautrec, Utrillo, Modigliani vagy Soutine, akiknek méltó társát és lelki rokonát látja benne az utókor.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(BUDAPESTI ZENEI HETEK 1970)
Bizonyára nem a hangversenyrendező szervek hibájából, de meglehetősen csalódással indult az európai rangúvá növekedett fesztivál. Annak idején elragadtatással fogadtuk Lorin Maazelt, a remek kezű, nagyszerű zenei elképzeléseket dédelgető karmestert, s most keserűen kell megállapítanunk, hogy Maazel nagyon szeret vezényelni, de kevésbé szereti magát a zenét. Máskülönben aligha nyargalt volna keresztül szinte teljesen értetlenül az ünnepségek középpontjában álló Bartók Zenéjén; nem hagyta volna érintetlenül a műben rejlő humánus, s megérezte volna azokat a mélyen rejlő, nagy történelmi összefüggéseket, amelyeket olyan szépen fejez ki Az éjszaka zenéje című versében Rába György: „Tág mellkas alatt / ősi történet dala zeng / csak a szív ülője / csak a szél hálója / hajókürt álmodik / egy almon még a lét testvérisége / ősi történet dala zeng / írott könyvünk arcát föl nem fedi / rőzselángnál rólunk öreg szó pereg / ősi történet dala zeng / s ha a fény abroszá kiterül / a balladába lépünk”. — Nem, nem várja senki egy ilyen nemzetközi jelenségtől, aki föl s alá cikázik a hangversenytermekben, hogy megértse e mű ősiségét és magyarságát, hogy visszazengjen benne a rőzseláng és az öreg szó koppanása, hogy megértse a bartókkori magyar lét mély balladaiságát, de a fény felvillanásait neki is

éreztetnie kellett volna, mert az az internacionális Bartók-felfogás, melynek legjobb képviselője Boulez, a kiszámítottság mögött is érzékeltetni tudja ennek a zenének páratlan tágasságát és széles horizontra tekintő bensőségét. Maazel keze alatt bizony nem zengett ősi történet dala, hanem csak egy érdekes zenei szövet, amelynek azonban aligha volt sok köze a bartóki szándékhoz, s amely meglehetősen hevenyészetten, ziláltan hangzott.

Még szerencse, hogy sok évi szünet után ismét megcsendült Fischer Annie tolmácsolásában a III. zongoraverseny, melynek ez az előadása mint mindig, most is vihart kavart, de ezzel együtt hatalmas és nagyszerű volt, méltó az utolsó üzenetét küldő Bartókhhoz, aki a zongoraverseny utolsó akkordjait már nem is tudta meghangszerelni, de aki egész szívvel és minden vágyával a hazai földre és az európai kultúrára gondolt. Kétségtelen, hogy Fischer Annie játékában nem érvényesül teljesen az a bizonyos bartóki keménység, amely a tanítvány, Sándor György interpretációját jellemezte, az Adagio religioso tételben azonban alighanem a zeneszerző legbensőbb szándékait, érzéseit szólatlatja meg, olyan elmélyülten, annyira az egész életre és szándékára tekintően, hogy az előtt csak tisztelni lehet. A megnyugvás és beteljesedés színeit villantja fel, azt a végsőkéig kiteljesedett klasszikus egyensúlyt, amely csak Mozart világában

érzékelhető. Egy olyan ember vallomása tör fel a zongora hangjaiból, aki a világban már nem talál újat, aki egészen más világrend felé tekint megtört szemével, s annak a hívását, titokzatos zengését igyekszik a hangokban idézni. Ezt a sajátos kitárulkozást páratlanul érzékelteti Fischer Annie, s még egyszer szeretnénk hangsúlyozni, ha talán meg is haladja a tradíciót, nem haladja meg a zeneszerző szándékát, amely a teljesség ígézetében gyökeredzett.

Hogy milyen az igazi Bartók-kép, azt egy kevésbé beharangozott, de kétségtelenül salakaltalanabb zenei élményt hozó hangverseny mutatta igazán, amelyen Lehel György vezényelte a Concertót és Kovács Dénes tolmácsolta a Hegedűversenyt, mégpedig olyan tökéletesen, olyan szárnyaló hangon, amely kifejezési skálájának egészen új lehetőségeit villantotta meg. A Concertót ritkán lehet ilyen csiszolt, értelmes előadásban hallani, amelyből mégis feltör az egész művet jellemző rémület hangja, s az a messzeségből is vágyódva megszólaló honvágy és bizalom, melynek érzékeltetésül megint csak a költőhöz, ezúttal Jánosy Istvánhoz kell fordulnunk: „Húscsapatok és vér volt a világ / Ó irta szónál is jobban kiáltó, / érthető, tiszta, végső dallamát. / Tiporjon read minden bumszti tánc, / bárgyú hopszassza, rút otromba dzsessz, / azért is szép vagy gyönyörű Magyarország ”

(EGYHÁZZENE) Két emlékezetesen szép templomi hangverseny rögződött emlékeztünkbe. A Mátyás-templom örövendetesen megszorporodó egyházzenei áhítatainak egyikén hallhattuk Kistérenyi Melindát, ezt a valóban remek orgonistát, akinél ma Magyarországon kevesen játszanak szebben Bachot. Műsorán öt Bach-mű szerepelt, s nem könnyű kiemelni közülük bármelyiket is. Ahogy az F-dúr korálfantázia formai ívei fölé felmagasította a hit épületét, ahogy a C-dúr prelúdium és fuga egyszerű szölamáiból szinte egy katedrális körvonalait villantotta fel, s ahogy egy csendes korálelőjáték imádkozó, leboruló hitét idézte: az mind egy-egy műhelytanulmány volt, amelyek összégzésképp azonban mégis a teljes Bach-portré bukkanat fel emlékeztünkben. Tetszetősen, szép hangszínekkel tolmácsolta Franck Pastorale-ját is, s nem ő tehet róla, inkább a két művész fajsúlya közötti különbség a magyarázata, hogy ebben az alkotásban felesleges zenei üresjáratokat is éreztünk. — A másik szép élményt az AC Kapisztrán Kórusa és Zenekara szerezte, amely a meglehetősen hosszú-

ra nyúlt nyári pihenés után Haydn Teréz-miséjének előadásával kezdte az új évadot. Ezek a hatalmas Haydn-misék (köztük a nálunk sajnos szinte ismeretlen Teremtés-mise is) a klasszikus korszak összefoglaló szándékának leghívebb és legteljesebb dokumentumai. S első-sorban épp a teljesség igénye hozza magával a paradoxitást, hogy valahol mégsem a beteljesedés megvalósulásai, hanem az új zenei kor hajnala is felsejlik bennük, talán nem is annyira Mozarté, hanem inkább a C-dúr miséé, amely tényleg maga a beteljesedés, nem véletlen, hogy Schubertnek majd megint a mozarti hagyományokhoz kell visszanyúlnia a Beethoven utáni korból. A Teréz-mise lírai karaktere, s minden szépsége hiánytalanul érvényesült a Kapisztrán együttes előadásában. Reméljük, e valóban biztató kezdet ismét helyreállítja az együttes önbizalmát.

(LEMEZFIGYELŐ) A Bartók-évfordulóra jelentette meg a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat az Életút című lemezt (Hungaroton LPX 13674), amelyen az összkiadásból vett zenei részletek és költők verseinek részleteivel igyekszik az irodalmi szerkesztő, Bende Miklós és a zenei szerkesztő Székely András Bartók életét és korát felvázolni. Természetesen csak vázlat lehetett az igényük, mint ahogy a maga nemében minden antológia vázlatos. Szerencsés érzékkel választotta ki Bende Miklós a szemelvényeket és levélrészleteket, bár az anyag ma már olyan bő, hogy lehetne hasonlóan gazdag hiánystárat is összeállítani. Nyilván a kor hangulatának illusztrációjául választotta ki Ady A kik mindig elkésnek című költeményét is, ehelyett talán szerencsésebb lett volna egy Bartókról szóló prózai mű beillesztése. A zenei szemelvények kiválasztása is alapos elmélyülésre vall, szívesen hallottuk volna a III. zongoraverseny lassú tételét, amely Bartók zenei értelemben vett „végredelete”.

Régóta esedékes volt már a Psalmus Hungaricus új felvétele. Az elsőn maga Kodály vezényelte az együtteseket, ez a kiadvány azonban még a magyar mikrolemmezgyártás hőskorát idézi, s a zene legszebb részei olykor homályban maradnak rajta. Természetesen Kodály közreműködése, s Rösler Endre tenorszóloja ezt a lemezt történelmi emlékké avatja. Az új felvétel minden szempontból kifogástalan, a zenei megvalósítás hiteléért a vezénylő Doráti Antal és a nagyszerű együttesek (a Magyar Állami Hangversenyzenekar, a Budapesti Kórus és a Magyar Rádió és Te-

levízió Gyermekkara) és természetesen Simándy József szavatolnak. Az egyre magasabb színvonalra érő magyar hang-
lemezgyártás egyik reprezentatív darabja ez a felvétel, amelynek zenei képe is, technikai megvalósítása is, művészi kivitelezése is (Varga Győző tasakterve) méltó Kodály Zoltán nagy szelleméhez (Hungaroton LPX 11392).

Sok felvételen ismert Beethoven V. szimfóniája, amely a karmesteri tehetségnek és rátermettségnek — és egy ország lemezkultúrájának is — próbaköve. A magyar felvétel, amelyen Ferencsik János vezényli a Magyar Állami Hangverszenyzenekart (Hungaroton LPX 11457) a legjobbak sorába illik. Ahogy a zene hatalmas erejét, szüntelen folyamatát ábrázolja, ahogy dinamikusan érzékelteti az ember és az eszme diadalát, az egy pályája csúcán álló nagy karmesteregyéniség remeklése. A tasakterv a Ferencsiket ábrázoló fotóval nagyon tetszetős, de nem eredeti, a Toscanini-lemezeken alkalmazták — igaz, ott a teljes borítón — ezt a megoldást.

Bizonyára népszerű lemez Csajkovszkij Vonósszerenádjának és az

Olasz capricciónak Németh Gyulával készített felvétele (Hungaroton LPX 11465), amelyen a kitűnő karmester végre megcsillanthatja legjobb erejéit, s hatalmas arányokban, nagy lendülettel bonthatja ki ezeket a nagyon népszerű, de nem nagyon súlyos alkotásokat. Minden dicsőítet megérdemelnek az Állami Hangverszenyzenekar fűvösai, akik a capriccio közismerten kényes állásait virtuóz tökéletességgel szólaltatják meg.

A szovjet zenekarok — úgy látszik — szinte hivatottak a modern zene hiteles tolmácsolására. A Melódia újdonságán Sztravinszkij A katonai története és Prokofjev Quintette szerepel Rozsgyesztvenszkij vezényletével. A két alkotás közül kétségtelenül az előbbi a fajsúlyosabb: az első világháború dehumanizáló hatását és a vele szemben támadó tiszta emberi indulatokat szimbolizálja itt Sztravinszkij, és a felvétel hasonló hitellel szólaltatja meg ezeket az eszményeket. Különösen emlékezetes a Három tánc című tétel virtuóz előadása (013797-98).

RÓNAY LASZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Magasiskola (magyar, színes). Mészöly Miklós kisregényéből írta és rendezte: Gaál István; kép: Ragályi E.; fősz.: I. Andonov, Bánffy Gy. A Magasiskola, mint a legutóbbi évek több magyar filmje is, a realizmus eszközeivel az absztrakciók világába vezet. A solymásztelep szigorúan szervezett, sivár környezete az emberi társadalom problémáinak elvont, filozófiai megközelítésének ad helyet anélkül, hogy akár a képekkel, akár valamilyen jelenetsorral vagy alakkal valamit külön, konkrétan jelképeznének. Az objektíválás ugyan kivételes környezetben valósul meg, de ha a tudati mozgás mindig megújuló megváltáskísérleteinek fényében közelítjük meg a filmet, úgy az exotikum nem tompítja a kijelentés általános érvényét. Az ilyen művek megjelenésük pillanatában ugyan korlátozott hatókörűek, de az elvont fogalmak társadalmi időszerűsödésének folyamata előbb-utóbb érthetővé teszi az eredetileg szokatlan művészi kódrendszert.

A solymásztelep világában minden mozdulatlan, láthatóan ösdiók óta zárt. A kártékony madarak elleni küzdelem-

re ragadózó madarakat idomítanak be, az idomítás puritán, szigorú törvényei az ott élő emberekre is érvényesek; egymás közötti kapcsolataik, személyes vágyaik a nagy cél, a rend és a közösség zökkenőmentes működésének vannak alávetve. A közjó érdekében végzett praktikus feladat, a mesterségek és eleven eszközeinek szenvedélyes szeretete minden jel szerint át- meg át- hatja az emberek életét. Jóformán nincsenek személyes vágyaik, a többiekől eltérő törekvéseik, a szerelmi kapcsolat is szolgálat a cél, az összetartás érdekében; „függés és egymásrautaltság” szabályozza a cselekedeteket ember és állat, ember és ember között. A pusztaszepségnek, a ritka növényzet és az elszórt durva tárgyak fényében a romantikus vágyak lemeztelenítést, ősi célkitűzése, egyfajta harmonikus természeti őállapot valósul meg. Mindez az egység, a szépség és a tökéletesség álma egyben, és valahol a társadalmi csoportszellemének hatása és szimptomája is.

A Magasiskola a dialektikus kettősségnek csak az egyik oldalát mutatja be a

látványban. A másik oldala kimondatlanul van jelen, és csak a kettő együttes fölismerésének segítségével értelmezhető a film. Erről a másik oldalról Periklész egyik beszédében így szól: „Bár nem mindenki képes arra, hogy koncepciókat alakítson ki és valósítson meg, de mindannyian képesek vagyunk arra, hogy őket megítéljük.” A gondolkodásnak ez a nyitottsága azonban sok nehézséget és veszélyt rejt magában. A feladatmegoldásokat minden egyes ember vállára helyezi, mindenkit egyformán felelőssé téve a megoldásokért; a döntés viszont az ellentmondások következtében nehéz és bonyolult. Ezeket a nehézségeket a solymásztelep szigorú és egységes törvényekkel szabályozott világa le akarja venni az egyének válláról, akár valami kényelmetlen, szenvedést okozó terhet, ahogy azt Platón kifejezte: „Senki, se férfi, se nő ne legyen soha vezér nélkül, és senki lelke ne szokjék hozzá, hogy akár komolyan, akár tréfából valamit saját szakállára, egyedül cselekedjék, hanem tekintsen bizalommal vezérére és hittel kövesse őt.” A civilizáció súlya alatt szenvedő ember kiütkeresése nyilvánul meg itt, közelebből az a fölfogás, hogy a civilizáció, a változás, a haladás minden rossz oka, és a rend érdekében magát a mozgást kell leállítani. „Minden a szíj hosszúságától függ...” — mondja Lilik, a telep vezetője a madarakra célozva, akiket ezeken a szíjakon tartanak fogva a vadászatok közötti szünetekben. Ebbe a következetes és tisztá világba érkezik látogatóként egy fiatal férfi, s bár minden továbbra is a legnagyobb rendben folyik körülötte, igazságos az étel elosztása, az embereket kielégíti a végzett munka — a kártékony madarak irtásának — öröme, s a telep egyetlen nő tagja fenntartás nélkül osztja meg mindenki között a szerelmét, mégis elviselhetetlennek érzi itt az életet, s elmenekül. Nehéz megfogalmazni azt, ami elviselhetetlen, hiszen annyira tökéletes minden. A telepvezető a távoli múlt nagy sólyomidomárjának következetes híve, az állatok között uralkodó biológiai, természeti törvényeket akarja emberi társadalomra is érvényesnek elfogadtatni, a valósággal törzsi szervezetszerű közösség életét veti alá egyfajta szociáldarwinizmusnak. Az egyik jelenetben érezhető azonban, hogy magán a közösségen belül sem valósítható meg mindez akadálytalanul, időnként ugyanis ismeretlen tettesek minden ok nélkül sárral kenik be a tilos területet jelző

táblákat. „Csak tudnám, miért ez a gyűlölködés?” — kérdezi Lilik. „Az ember sose tudhatja, mikor mit várhat. Az irigység teszi? Vagy valami más dühíti őket?” Az eredeti novellában az ellentpólust kimondatlanul a látogató képviseli, akiről konkrétan csak az derül ki, hogy a film végén elmenekül.

Az irodalmi anyagban érthetően nincs feltétlen szükség arra, hogy a főhős, az elbeszélő én közvetlenül is beleszóljon a cselekménybe; gondolati reflexiói, nem-cselekvése ugyancsak közvetíthető a műfaj plasztikus közegével, a szóval. A film átvette ezt az egyszámú első személyben való cselekményvezetést, de sajnos ez egyik alapvető korlátja is lett. A műfaj sajátosságai következtében ugyanis itt az azonosulás vizuális úton történik, tehát nem elég pusztán passzív szereplőként látni a főhőst, annak valamilyen módon tevékenyen bele is kell szólnia a képi folyamatokba ahhoz, hogy személyében egyáltalán kifejeződjék valami. Egyedül egy arcból, egy minden képen jelenlevő szemlélődő figuráról nem derül ki, ami a kisregény szövegéből nyilvánvaló, hogy ugyanis a főszereplő, aki ugyancsak szenved a civilizáció súlyától, inkább vállalja ezt a terhet, mintsem hogy visszatérjen a barbárság zárt, de állítólag ártatlan és szép világába, ahol a rosszat és a jót, a hasznost és a haszontalant pontosan meghatározzák. Annak a civilizációnak, melyhez visszatér, a terhei közé tartozik többek között a személyes és intézményes tökéletlenségek, a felesleges igazságtalanságok és pazarlás, de ugyanakkor a személyes felelősségvállalás és a változtatás egyre fájdalmasabb fölismerése; akinek élete egyszer már összefonódott a kultúra és a kritikus gondolkodás szellemével (más szóval, aki evett a „tudás fájának gyümölcséből”), annak nemcsak az nyilvánvaló, hogy a totális boldogság égi álma megvalósíthatatlan, hanem az is, hogy nincs visszatérés az alávettetés, a mágia világába, és személyesen kell döntenie, még ha ez a döntés legalább olyan nehéz, mint amilyen elkerülhetetlen.

A film megpróbálta ezt a kisregényben megírt intellektuális kérdést a konfliktuseszmény segítségével valamiféle pszeudo-drámaiságba transzponálni, amihez azonban éppen a kiindulási irodalmi anyag nem nyújtott elég drámaiságot. A súlyosabb konfliktus érdekében a fiú a filmben komolyabb kapcsolatba is kerül a nővel, aki egyben a többi férfit is

kiszolgálja, és elviselhetetlennek érzi ezt a személytelen viszonyt. Mindez azonban nem vezet el sehova, mert nem a fiúról, hanem inkább a célszerűen megszervezett spártai csoportról kapunk további információkat. Ez nem véletlen, mert a műben is minden erre van építve, igazi súlya ennek a világnak van, azért, hogy elidegenítsen tőle. Az elbeszélő ennek passzív szereplővel való helyettesítése viszont vágásokat, azaz töréseket okoz, mely a nézőben az elbeszélő, magyarázó epikus én kérdését veti föl, és ilyen mértékben a megfilmesített világ zártságát borítja minduntalan föl. A film menete ezáltal csak zökkenőkkel vezet valamiféle meghatározott cél felé, azaz az optikai folyamat nem válhatott teljes egészében képivé. A passzív én szerepeltetése minduntalan perspektívaváltást okozott, ami tulajdonképpen stílustörést jelent. A *Magasiskola* ott jó, ahol csak az alapanyag, a zárt csoport barbár életére koncentrál, ahol a képen az ember nem különbözik lényegében a környezettől, a ragadozó madarak világától, melynek képére formálódik. A képi művészet célja ugyanis elsősorban az, hogy a mozgás és az élet hamisítatlan ábrázolója legyen, a kívülről bevitt drámai elemek vagy az epikus én szerepeltetése következtében viszont éppen ott mond csődöt, ahol a hamisítatlan ábrázolást, mint a leginkább sajátját, csak az ő eszközeivel megvalósíthatót megragadhatná. A kamera képnélve éppen arról tanúskodik, hogy a külvilág pusztá látványa többet rejt magában, mint a látvány maga. A film ezáltal cáfolja azt a hitet, hogy minden, ami van, örökké önmagával azonos, hogy mindig, ami a természetben változás, pusztán unalmas fölcserélődés, önmagában történő körforgás volna. A kultúrából kiszakadt, rideg közösség látványa mögött tehát ott ismerhető föl a leginkább a lényeg, ahol ennek a közösségnek az élete a legvégtetesebben megnyilvánul: a káros madarak szakszerű, kíméletlenül következetes irtásában, az évszázadok mitikus tapasztalatai alapján folytatott idomítás perfcionizmusában, ahol a néző tanúja lehet annak, amint egy prédaállatra háromszor-négyszer eresztik rá a gyakorlatozó ragadozó madarat, miközben gondosan ügyelnek arra, hogy se üldöző, se üldözött ne károsodjék annyira, hogy a folyamat megszakadhasson, azaz a szenvedést állandósítsák törvényesített szinten. Ezek a képsorok alkotják a *Magasiskola* gerincét, bennük nyilvánul meg maradéktalanul a műből hasznosítható képi anyag.

Ritus (svéd). Írta és rendezte: *Ingmar Bergman*; kép: *S. Nykvist*; főszereplők: *I. Thulin, A. Ek, G. Björnstrand, E. Hell.*

Az, aki a „pusztába kiáltó” szerepét játssza, egyben azt is vállalja, hogy fogalmaival esetleg ideiglenesen egyedül marad; a szerep betöltéséhez tehát elszántságra, elkeseredett vállalásra, valamiféle fanatizmusra is szüksége van, ami aztán befolyásolja a kifejezés formáját. Bergman művészetében is kialakult egy bonyolult nyelvi rendszer. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan értékeli újra, hogyan látja másként az embert, meg kell érteni ezt a nyelvi kódot. A *Ritus* története egyszerű, a szavak és a szereplők kapcsolata, az egyes cselekedetek fogalmi funkciója kap a szokottnál is nagyobb hangsúlyt. A filmben szereplő artista-csoport egy „ritust” mutat be, melynek láttán olykor meghal a néző. Perbe fogják őket, és a film tulajdonképpen arról szól, hogy megközelíthető-e az igazság eszközeivel a művészet.

Mivel Bergman sem tökéletes, maga is tapogatózik felismeréseiben. Az igazán új halkan, alig észrevehetően és bizonytalanul kér szót, s ez a mű különböző értelmezhetőségében is tükröződik. Az igazság — és így a *Ritus*ban fölsí-mert igazság — megismerése nézőnek alkotónak egyaránt gyötrelmesen nehéz feladat, de aki meg akarja kerülni, mindig találhat kiutat az egyszerű, demonstratív frazeológiákban. A Nyugateurópát manapság megrázó kulturális radikalizmus technikájával például jóformán hiánytalanul banalizálható ez a bonyolult gondolati rendszerben előadott történet. Ebben az értelmezésben a vizsgálóbíróból a társadalmi rend képviselője lesz, aki kimért udvariassággal kezdi kihallgatásait. A hivatali hatalom birtokosa azonban hamar elveszti türelmét és jó modorát. Módszerei durvák, kérdései alattomosak, indiszkrétek. Kíváncsisága mocskos, illetéktelen. Ő ítélkezhet, holott — s ez fontos alaptétel — bűnösebb a vádlottaknál. Helyzetét kihasználja, hatalmával visszaél, az artistákat a kétségbeesésbe kergeti. Valójában nincs joga kutatni a produkció hatását; vagy nézője ennek, s akkor elfogadja a következményeit, vagy illetéktelen az ítéletalkotásra. A három művész különbözőképpen válaszol a bíró képviselte társadalmi represszióra: a fiatalabbik fenneget és lázad, a nő retteg és idegösszeomlást kap, az idősebb pedig tárgyvalni próbál és kompromisszumra törekszik. Közben a bírón is elhatalmasodik a félelem, ettől még aljasabb lesz, még több részlet elmondására kényszeríti a művészeket, hogy megértse a produkció kö-

vetkezményeit, de a „rítus” kikényszerített bemutatásakor már annyira retteg, hogy belehal a látványba. Személyében az álszent, torz világon áll bosszút a kiszolgáltatottság.

Ennek a felfogásnak az alapján — mely a bíróban a hatalom képviselőjét látja —, a társadalmi felépítmény, melyhez a jogrendszer is tartozik, közvetlenül vesz részt a kritikus tudat elnyomásában. Maga a kultúra is csak ennek a repressziónak a terméke, tehát ezt a kultúrát is meg kell semmisíteni; mivel az esztétikai eszközök ehhez nyilván alkalmatlanok már, nem a művészetre, hanem a közvetlen cselekedet eszközeire van szükség: a cselekvés maga a művészet. A három artista produkciójával ezt a kultúrát rombolja; a hagyományos esztétikáktól idegen — vagy legalábbis annak látszó — eszközöket vesz igénybe, mint, a vért jelképező bor kicsörgatását egy gyilokkal átdöfött tömlőből.

Persze még ha el is fogadnánk ezt a gondolatmenetet, abból, hogy a bíró ki akarja deríteni az igazságot, azaz azt, hogy mi a „produkció” a mindig megismétlődő rituális szertartás következménye, s ennek érdekében minden résztvevőről tájékozódni akar, még korántsem következik az, hogy ő feltétlenül a gonoszságot képviseli.

Ettől függetlenül azonban legalább ugyanennyire jogos a filmnek az az értelmezése, mely szerint nem a hatalom ütközik itt össze az igazsággal, hanem az ítéletalkotás kikerülhetetlen kényszerének kitett ember szenved ennek a kényszernek ránehezedő súlyától. Eppen az olyan kérdésekben, mint a változtatás, vagy a rituális megismétlődés, a legnehezebb dönteni, ha az ember nem az érzelmi elkötelezettség alapján, előre megfogalmazott véleménnyel közelíti meg a kérdéseket. A film bírója ezektől a nehézségektől szenved, s hogy feladatát mennyire komolyan vette, s mennyire őszinte volt önmagához is, azt a legjobban az bizonyítja, hogy maga is belepusztul ebbe. Mint láthatjuk, annak az előbbivel homlokegyenest ellentétes megközelítésnek az alapján Bergman azt mondja, hogy nincs végső ítélet, csak kegyetlen ítéletvégrehajtás, melyet ezúttal a művészek igazságának szempontjából a bírónak hajtottak végre, aki nem ragaszkodott semmiféle ceremonikus szemlélethez, hanem elkötelezetlenül a tények megismerésére törekedett, mint amelyekből az igazság úgyis kiderül, s a megismerés érdekében még az ítéletvégrehajtás rítusának is alávetette magát. Gyötrődése őt a vádlottak fölé emeli.

Bergman azon igyekezett, hogy a bírót ellenszenves vonásokkal is fölruházza; a bíró izzadt, túrhútelten szagot árasztott, bizonytalankodott, a művészek viszont tiszták, szép testűek voltak. De ez még inkább aláhúzza, hogy a bíró is ember, s hogy éppen nem a tekintély az, mely ítéletet akar alkotni. Áldozat a három művész is, de ugyancsak nem a társadalom, hanem az emberi létezés természetének áldozatai. A művészet a mindig fölüljutott mítoszon keresztül próbálja megragadni az ember lényegét és az újat benne. Ez az út azonban ugyanolyan súlyos ellentmondásokkal terhes, mint az ítéletalkotásé. A bíró életében a rendezettség uralkodik, számára elfogadhatatlan a szenvedélyes vágyak brutális, másokra tekintet nélküli, emocionális kiélése, tudatosan vállalja a tilalmakat, hogy elkerülje a benne is fölébreszthető kegyetlenséget. Ő a társadalmi együttélés játékszabályainak a rabja, túlán még szeretne is művész lenni, hiszen az ő helyzetéből nézve ez a szabadság állapota. A három művész azonban éppen ennek az utóbbinak a rabja; a mítosz újjáteremtéséhez korlátlan szabadságra van szükségük, mely felőrli őket. Együttélésük gyötrelmes, gyermekeiket tönkreteszik, és kiszolgáltatottak saját módszereiknek. A fiatal férfit az eszelős lázadás, a nőt a szexuális hisztéria veszélye fenyegeti, az idősebbik férfi pedig a megalázó kompromisszumokban keresi a menekülést. De a legnagyobb veszély, amely rájuk leselkedik, a tevékenységükben rejlik. Ahhoz, hogy a művészet az ember teljességét kifejezze, nemcsak racionális eszközökhöz nyúl. Az irracionális, a történelemelőtti mítoszának, a magasabbrendűség hiteinek felerősítő pusztító hatású lehet, ha megváltáskényszerként alkalmazzák. A „rítus” mindig újra fölelevenített mítosza, az átdöfött tömlőből kiömlő bor ceremóniája a szituatív eszelősséget idézi, a samanisztikus törzsi múlt minden problémától megszabadító paradicsomát, az LSD és a révület állapotát, ahol nincs szükség a felismerések keresésének erőfeszítésére, csak az emóciók fölszabadítására, az önmagát igazoló cselekedetre. A három artista számára a „rítus” egyben igazolás is, s halálos következménye a szemükben nem erkölcsi kérdés. A bírónak — hacsak nem akarja az emberi ítéletalkotás szerepét megcsúfolni — minden részletében meg kell ismernie a teljes igazságot: de a mindent megértés mítikusán jelképes pillanata a halál. Mivel szerepét vállalja, sorsát sem kerülheti el.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIO MELLETT — KÉPERNYŐ ELŐTT

Koczka Sándor, Pomogáts Béla és B. Nagy László beszélgetését közvetítette a Kossuth Rádió a „Szép versek 1969” című antológiáról. A beszélgetés résztvevői elmondták, hogy egyre nagyobb példányszámban jelenik meg évente ez a „prózaival szemben lényegbevágóbb” válogatás, a kötetben való megjelenés „kitűnést”, „kiválást” jelent és ez vonzza a szerzőket, ugyanakkor azonban megállapították azt is, hogy a könyvet nem tartják eléggé igényesnek. A költészetben is megdőlt immár az „elregyártott közéletiség”, mint ahogyan megdőlt a lírai realizmus egyeduralma is, a költők jelentős része aforisztikus, tömör, gondolati költészetre törekszik, a líra sokszínűvé vált, de ezt a sokszínűséget — véleményük szerint — a kötet nem tükrözi eléggé. Igen sok a közép-szerű vers, az anyag egésze szolidabb, mint a valóság, nem mutatja be azt, ami forr, „rottyog” a modern magyar lírában. A kötetben való megjelenésnek rangot is kellene jelentenie, itt azonban nincs olyan vers, ami „rangot ad”, a „Szép versek 1969” egyszerűen csak „tűri a nyomdafestéket”. Kifogásként említették azt is, hogy a válogatás eltér a gyakorlattól, amikor — Várkonyi Anikó esetében — olyan költőt is közöl, akinek kötelete még nem jelent meg, de nem közli például Tandori Dezsőt, jóllehet kötelete már a nyomdában volt. Lényegében és tömören így foglalható össze a beszélgetés tartalma: mindhárom résztvevő érvei és ellenérvei egyetlen végeredményben találkoztak, s az egyértelműen bíráló és elmarasztaló volt. Anélkül, hogy a hozzászólókhoz új vitapartnerként — vagy beszélgetőtársként — csatlakoznánk, a műsor fölvetett bennünk egy általánosabb kérdést: a rádióban és televízióban elhangzó beszélgetések, vitaműsorok, színházi- és filmbevezetők kérdését. És ezen belül is elsődlegesen: a kritika hangjának, szerzők és művek elmarasztalásának a problémáját. Természetesen senki sem kívánja elvitatni, hogy kritikára szükség van, s az is nyilvánvaló, hogy életszerűbb, eleve-nebb és érdekesebb, ha egy témáról többben vitatkoznak, mintha csak egyetlen vélemény hangzanék el. (Bár a televízióban jónéhányszor is történik. Néhány hete például ÉJSZAKAI ELŐADÁS keretében vetítették Ingmar Bergman egyik korábbi — 1955-ben készült — alkotását, az „Asszonyi álmok” című svéd filmet. A film előtt — mint az az éjszakai előadásoknál szokásos — néhány perces bevezető hangzott el. A beveze-

tőből megtudták a nézők, hogy ez a film jó is meg nem is, hogy a benne szereplő asszonyok álmai a férfiak — akiknek ki vannak szolgáltatva —, hogy ezek a férfiak üresek, önzöek, és így tovább. A filmből pedig kiderült, hogy homlokegyenest másról van szó: őszinte, igazi, emberi érzelmekről, társatalságról, társ utáni, szeretet és boldogság utáni vágyról — a férfiak esetében is. A bevezetőben „nevetésre ingerlőnek”, „komikusnak” ítélt érzelmi jelenetek pedig nagyonis művésziek, líraian szépek és egyáltalán nem „kacagtatóak”). De térjünk vissza a kiindulási témánkhoz. Nem egy alkalommal — mint az a „Szép versek 1969” esetében is történt — egy költőnek, egy írónak csak a negatívumait veszik észre. Az említett beszélgetés résztvevői elmarasztalták Várkonyi Anikót — a tehetséges, pályája elején (és első kötetének közeli megjelenése előtt) álló költőnő — a kötetben közölt verséért, megemlítették egy ugyancsak fiatalabb évfjártatú költőtársát, hiányolva, hogy attól semmit nem közöltek (és így bizonyos értelemben szembe is állították vele), de egyetlen szót sem szóltak arról, hogy Várkonyi Anikónak már jelentek meg versei — kitűnő versei — irodalmi folyóiratokban, és hogy szakemberek és olvasók egyaránt ígéretesnek, színvonalasnak tartják líráját. (És melyik elismert, már élvonalbeli költőnek nincsenek gyengébb versei is?!) Vagy: rendszeresen sugározzák a televízióban a NYITOTT KÖNYV című sorozatot. Legutóbb Mándy Iván: „Mi van Verával” című könyvéről vitatkozott Dersi Tamás, Nemeskürty István és Ungvári Tamás. Vajon — vetődik fel a nézőben a kérdés — nem volna-e célszerűbb egy-egy adott művet teljes egészében bemutatni, mint kiragadott — olykor a műre nem is jellemző — jelenetek köré meddő vitákat kerekíteni? Az olvasónak (aki jelen esetben néző) teljesen mindegy, hogy a „Mi van Verával” regény-e vagy novellafüzér? Nem is töpreng rajta, hiszen ha ismeri a művet, teljesen biztos benne, hogy novellák sorozatát olvasta. Azt viszont mindenképpen igényli, hogy művészi ítéletében is nagykorúnak tartsák. Ha pedig kritikát hall, néz (vagy olvas), csak a hibák kiragadását, hanem a tárgyilagosságot is. És ebben halgatók, nézők — és az alkotó- és előadóművészek egyaránt egyetértenek. Minden vita nélkül.

BALÁSSY LÁSZLÓ

A VINLAND TÉRKÉP ÉS ETELKÖZ

Nagy lázba ejtette a nyugati világ történészeit a Yale egyetem könyvtárában legutóbb felbukkant „Mappa mundi” világtérkép, amelyet a Yale egyetem és a British Museum könyvtárosaik szerencsés szeme és keze fedezett fel, két különböző kézirat páratlan leleményes összeillesztése után. A szétdobott eredeti mű Vincent de Beauvais francia szerzetes ismeretes „Speculum Historiae”-ja volt, amelynek bevezetésével az egyik kódexbe sűrű captiókkal (címvatokkal) egy térkép volt egybekötve, míg a másik kódexben záradékként egy eddig ismeretlen szövegű „Tatar relatio” volt beillesztve.

A kézirat számunkra legjelentősebb része a „Tatar relatio”: a tatárjárás után közvetlen történt Carpini féle keleti utazás egyik részlete.

Carpini perugiai származású ferences volt, s III. Ince pápa Lyonból megbízta, hogy menjen az aranyhorda székhelyére Sarajba (a Volga mellett), s onnan Mongóliába, Karakorumba, ahova a világ minden részéről összesereglettek a különböző leigázott népek és tatár törzsek képviselői, hogy az új nagykan választásánál jelen legyenek. A pápa megbízólevelében felszólítja az új uralkodót, hogy térjen a keresztény hitre és engesztelje az Istent azokért a vérengzésekért és pusztításokért, amelyeket Oktai seregei Magyarországon elkövettek. Carpini útja 1246/7-ben nem volt sikeresnek mondható, mert Kuyuk, az új nagykan ridegen visszautasította. Mellék-sikerként könyvelhette el Carpini, hogy a moszkvai fejedelmet Newskyt, akit később szentté is avattak, megtérítette. Igen meglepő, hogy a karakorumai udvarban régóta ott tartózkodó magyar urakat is találta, akikkel latinul és franciául érintkezett. Nagy segítségére volt missziójának az özvegy keresztény királyné, Turakina protekciója. Másik pártfogója volt a magyarországi rutén származású Cosmas aranyműves, aki befolyása révén sok viszontagságon átsegítette a misszionáriusokat. A kán válaszlevele mai napig is megvan a párizsi Bibliothèque Nationale-ban és rajta függ Cosmas díszművű pecsétje. Carpini visszatért Franciaországba és jelentkezett előbb Szent Lajos királynál, majd IV. Béla királynál, ki megerősítette őt Antivari-i püspöki állásában, míg a pápa apostoli protonotariusnak nevezte ki Perugiába.

Utítársai között volt a C. de Bridia, valószínűleg sziléziai ferences is, ki a másik utítárs Benedictus frater feljegyzései alapján megírta a kultúr-történelmileg felbecsülhetetlen fontosságú „tatar relatio”-t, míg maga Carpini számos jelentést tett közzé, amelyek közül egyik ugyancsak benne foglaltatik a Speculumban.

Bennünket C. de Bridia relációjából legjobban az érdekelt, amiről Carpiniból csak keveset tudunk. Így meglepő, milyen jó renoméja volt Karakorumban Kálmánnak, IV. Béla király öccsének, ki a rutének királya címet viselte. Kálmán a Sajó menti ütközetet majdnem a magyarok javára döntötte el, s csak sebesülés folytán harcképtelenné válván adta fel a küzdelmet, amelyet végül is a Sajón történt hadtörténelmi szempontból is érdekes hídverés változtatott magyar katasztrófává. Ecseteli a jelentés Béla király menekülését az Adriáig, s említi azt a IV. Bélától zsákmányolt gyönyörű fehér sátrát, melyben Batu fogadta őket. Megrója a magyarokat, hogy nem használták ki fölényüket a Pest alatt megtorpanó könnyű tatár lovasság ellen. Megerősíti Julián barát tapasztalatait, hogy Baszkiria, azaz Nagymagyarország volt Etelközben a magyarok őshazája. A leigázott népek között felsorolt „kerelek”-en is magyarokat ért. Az „ukor” szóban is a magyar „ökör” (bos) szót érti.

Hogyan kapcsolódik a „Vinland térkép” a tatár-relatiohoz? Úgy, hogy Carpini mongóliai utazásának illusztrációja volt, s a kartografus a forgalomban levő Mappae Mundiknak egy olyan archetipusát használta fel, mely az általában ismeretlen távol-nyugati földrészeket is tartalmazta. Az amerikai tudósokat természetesen a vinlandi felfedezés érdekelhette elsősorban, s így csak kevésbé dombozították ki a tatár, a közép-ázsiai terjeszkedés jelentőségét. A térkép, melyet nyilván ugyancsak egy ferences barát készített, topografailag csak Rómát jelöli, a többi geográfiai hely a címfeliratok alapján, de többnyire csak hozzávetőlegesen azonosítható. Egy történelmi dátuma megemlékezik Vinlandia felfedezéséről, amit a legendák „Vörös Erik” viking királynak tulajdonítottak; valójában azonban két grönlandi hajós, Bjarm és Leip Ericsson fedezett fel a mi Szent Istvánunk idejében. Az új földrészekről a Vatikán is tudomást szerzett II. Pascal pápa a grönlandi püspököt, Henricust (Erik) kinevezte az új részek legatusává, és a térkép szövege szerint Erik püspök Vinlandban is halt meg.

KRISZTINKOVICH BÉLA

Revue mensuelle — Rédacteur en chef: György Rónay — Rédaction et administration:
Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 9,00 US dollars.

S O M M A I R E

Tamás Szomor: Le sens de la vie et de la lutte chez Saint Thérèse d'Avila — *Imre Timkó*: Rite latin et rite byzantin au temps de Saint István — *Tamás Nyíri*: L'avenir de l'Eglise (Compte-rendu de congrès de théologie à Bruxelles) — *T. Markus-B. Hegyi*: L'histoire éternelle de la Licorne — *Ferenc Sinkó*: Un grand prêtre hongrois au XIXe siècle (Jácint Rónay) — *Jácint Rónay*: Fragments du journal — *Géza Szarka*: Saint Elisabeth (pièce en deux parties, II. partie)
Poèmes de László Kálnoky, Iván Ósz, Sándor Pusztai, Aladár Körösfői-Kriesch et Anna Bede.
Compte-rendus et critiques.

NOUVELLES DE L'ANNÉE JUBILAIRE DE SAINT ISTVÁN

La société d'Histoire Hongroise, la Société de Vulgarisation scientifique et la commission du Front Populaire Patriotique pour la connaissance de la patrie ont tenu une séance scientifique commémorative de Saint István, dans la salle de lecture de l'Académie des Sciences Hongroise. Assistaient entre autres à la cérémonie: Mgr József Bánk, évêque du diocèse de Vác, Mgr l'évêque József Udvardy, administrateur apostolique de Csanád, l'évêque auxiliaire de Vác József Vajda, Béla Váradi prieur de l'ordre des franciscains et Miklós Esty, vice-président national d'Actio Catholica. M. Ödön Kisházi, vice-président du Praesidium souligna dans son discours d'introduction, que l'assemblée s'était réunie pour célébrer la mémoire du roi István, fondateur de l'Etat, le plus grand homme d'Etat de notre histoire. Au cours de la séance commémorative, M. György Bónis, docteur ès sciences politiques et en droit, fit une conférence sur le roi Saint István. L'ouverture de l'année jubilaire de Saint István a aussi été célébrée au monastère de Pannonhalma. Le 20 août à neuf heures les cloches de la Basilique ont retenti, à dix heures une messe solennelle a été offerte en concélébration et à 11 heures et demie, dans la salle d'honneur de la bibliothèque de l'abbaye fut organisée la cérémonie d'ouverture à laquelle assistaient les représentants des autorités du comitat, du Front Populaire départemental, de l'Office National des Affaires du Culte, du canton et de la commune. En même temps, on inaugura une exposition des souvenirs de Saint István, trouvés à Pannonhalma. La statue du sculpteur Pál Pátzai, lauréat du prix Kossuth, représentant Saint István, qui avait figuré pour la première fois à une exposition de Paris (1938), a été érigée à une place digne de sa valeur. Sur l'initiative du recteur-prélat Lőrinc Bartl, le sculpteur-restaurateur du Musée Chrétien Ferenc Berecz, a rénové dans toute sa beauté la statue de bois, qui a été érigée dans la Basilique d'Esztergom. A l'occasion du jubilé bi-séculaire de l'église paroissiale de Pomáz, sanctifiée en l'honneur de Saint István, 16 anciens prêtres de Pomáz ont offert une messe en concélébration, sous la direction de Mgr l'évêque Imre Kisberk, administrateur apostolique de Székesfehérvár. Mgr l'évêque Kisberk avait apporté de la Basilique de Székesfehérvár la relique de la tête de Saint István. L'église était bondée de fidèles qui, pendant de longues heures témoignèrent de leur vénération envers le saint roi devant sa relique. A la séance d'août du comité de direction de la Société Saint István, Endre Halász, curé de Pécel a donné lecture de son intéressante conférence intitulée „Réflexions d'un prêtre dans l'année jubilaire de Saint István. Le 20 août, jour de Saint István, en l'église paroissiale de la Cité de Budapest (Belvárosi plébániatemplom) le chanteur d'opéra Miklós Szabó a interprété un chant intitulé: Chant à Saint István, dont il avait lui-même composé la musique et écrit les paroles. C'est à Máriaköny, lieu ancestral de pèlerinage près de Baja, qu'a eu lieu dans l'archidiocèse de Kalocsa le premier pèlerinage de l'année Saint István. Mgr

József Ijjas, archevêque de Kalocsa, président du corps épiscopal était venu au lieu du pèlerinage, où il célébra une messe à l'autel dressé près de la chapelle et prononça un sermon, au cours duquel il souligna, que nous devons vénérer le père de notre nation, Saint István, et notre mère céleste, la Bienheureuse Vierge Marie.

* * *

INFORMATIONS

Mgr Vince Kovács, grand prévôt du chapitre cathédral et administrateur en retraite du diocèse de Vác, a célébré un double jubilé: le 60ème anniversaire de son ordination et le 30ème anniversaire de son épiscopat. Il a célébré sa messe solennelle le 22 septembre, à la cathédrale de Vác, où les membres du corps épiscopal avaient pris place. M. Géza Ákos, directeur du bureau donna lecture de la lettre de félicitations du Saint-Père. L'évêque du diocèse, Mgr József Bánk, était chargé de conduire le vieux prélat, qu'il seconda dans sa messe de diamant avec une affectueuse sollicitude. Après l'Evangile, l'ancien prêtre de Vác, Mgr József Kacziba, administrateur apostolique de Győr, fit un sermon. Après la messe, l'évêque qui célébrait sa messe de diamant, bénit les membres du corps épiscopal. Dans le salon du siège épiscopal, M. István Balló, vice-président de l'Office National des Affaires du Culte, salua Mgr Vince Kovács et lui remit son cadeau, puis les représentants du diocèse lui offrirent leurs vœux, suivis par les chefs des Eglises soeurs qui exprimèrent aussi leurs meilleurs souhaits à Mgr l'évêque Vince Kovács, à l'occasion de son double jubilé.

A l'occasion du cinquantième anniversaire de la mort de József Simon, ancien vicaire de Marcal, la Commission de la Paix des Prêtres Catholiques du comitat de Somogy, a organisé une fête commémorative. La première partie des cérémonies s'est déroulée au cimetière de Szenyér, et la deuxième partie a eu lieu à la cure, en présence d'un grand nombre de fidèles et d'un large public. Mgr Sándor Klempa, administrateur apostolique de Veszprém et M. István Balló, vice-président de l'Office National des Affaires du Culte ont assisté à l'inauguration de la plaque commémorative et à la fête solennelle qui suivit.

A Csanádalberti, Mme András Kukucska, président du conseil municipal a remis à Andor Csepella, curé de la commune, la médaille d'éminent donateur de sang. Lors de la remise de la décoration, le curé Csepella a dit qu'en 62 occasions il avait jusqu'ici donné 22 litres de sang. Il n'en a ressenti aucun préjudice de santé, et en même temps, il s'est acquis l'estime de ses concitoyens.

A l'occasion du 60ème anniversaire de naissance de Balduin Pénzes, rédacteur en chef de „Új Ember”, M. István Balló, vice-ministre et vice-président de l'Office National des Affaires du Culte, accompagné de M. József Maruzs, chef de section, se sont rendus à la rédaction du journal pour le féliciter. Au cours de la fête intime organisée par la rédaction de „Új Ember” et de „Vigilia”, M. Ferenc Magyar a donné lecture de la lettre de félicitations adressée au rédacteur en chef Pénzes par Mgr l'archevêque József Ijjas, puis M. Endre Szigeti a pris la parole pour le saluer au nom des collaborateurs, et M. Imre Várkonyi l'a félicité au nom de l'Actio Catholica, propriétaire du journal.

Un des plus beaux autels du diocèse de Székesfehérvár pour célébrer la messe de face vient d'être élevé à Tabajd, commune de 300 fidèles. Dans ce but, on a transformé un des autels latéraux de la chapelle du château d'Alcsut, détruit pendant la 1^{re} guerre mondiale. En 1882, l'autel avait été taillé dans un bloc du célèbre marbre de Graz.

A l'église de Martinelli tér (anciennement Szervita tér), sur l'initiative du directeur Ottó Kormos, on révere tout particulièrement la mémoire du pape Jean XXIII. Récemment, on a célébré par un pèlerinage de cinq jours la fête de la patronne de l'église Notre-Dame des sept douleurs. Le programme des cérémonies débuta par une messe célébrée par le curé-prévôt György Vitányi. Après le sermon, le prévôt Vitányi, bénit le buste du pape Jean XXIII, oeuvre très réussie du sculpteur András Schmidt, érigé dans l'église. La sculpture taillée dans un bloc de bois compact est la première effigie du grand pape de ce genre dans notre pays. Au cours des autres soirées du pèlerinage, M. Attila Farkas, conseiller archidiocésain prononça un sermon de trois jours.

— K Ö Z L E M É N Y E K —

A SZENT ISTVÁN JUBILEUMI ÉV HÍREI. A Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében Szent Istvánt méltató tudományos emlékülést tartott a Magyar Történelmi Társulat, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Hazafias Népfront honismereti bizottsága. Az ünnepségen többek között megjelent *Bánk* József váci megyéspüspök, *Udvardy* József püspök, csanádi apostoli kormányzó, *Vajda* József váci segédpüspök, *P. Váradi* Béla ferences tartományfőnök és *Esty* Miklós, az Actio Catholica országos alelnöke. *Kisházi* Odön, az Elnöki Tanács helyettes elnöke azt hangoztatta bevezető előadásában, hogy az egybegyűltek az államalapító István király előtt kívánják leróni tiszteletüket, aki történetünk legnagyobb államférfia. Az emlékülésen *Bónis* György, az állam- és jogtudományok doktora tartott előadást Szent István királyról. — A *pannonhalmi monostorban* is megünnepelelték a Szent István jubileumi év megnyitását. Augusztus 20-án kilenc órakor megszólaltak a Bazilika harangjai, 10 órakor koncelebrált ünnepi szentmise volt, fél 12-kor pedig a főpátság könyvtárának disztermében rendeztek megnyitó ünnepséget, melyen megjelentek a megye, a megyei Népfront, az Állami Egyházügyi Hivatal, a járás és a község hatóságai, illetve képviselői. Ugyanekkor nyílt kiállítás Szent Istvánnak Pannonhalmán található emlékeiből. — Méltó helyre került *Pátzay* Pál Kossuth-díjas szobrászművész Szent István szobra, melyet először 1938-ban, Párizsban állítottak ki. *Barth* Lőrinc prelátus-rektor kezdeményezésére *Berecz* Ferenc, a Keresztény Múzeum szobrászművész-restaurátora eredeti szépségében újíttotta meg a fából faragott szobrot, majd az esztergomi Bazilikában helyezték el. — A *Szent István király* tiszteletére szentelt pomázi plébániatemplom 200 éves jubileuma alkalmából Kisberk Imre püspök, székesfehérvári apostoli kormányzó vezetésével Pomáz 16 volt lelkipásztora koncelebrált szentmisét mutatott be. Kisberk püspök magával vitte Szent István fejekelyjét a székesfehérvári Bazilikából. A templomot zsúfolásig megtöltötték a hívek és órákon át megható módon fejezték ki hódolatukat a szent király ereklejéje előtt. — A *Szent István Társulat* igazgatóválasztmányának augusztusi ülésén Halász Endre péceli plébános értékes előadást olvasta fel „Lelkipásztori megfontolások Szent István jubileumi évében” címmel. — *Szabó* Miklós operaénekes saját szerzésű és szövegű dalát adta elő augusztus 20-án, Szent István napján a Budapest-belvárosi plébániatemplomban „Enek Szent István királyhoz” címmel. — *Máriakönyén*, a Baja melletti ősi kegyhelyen tartották a kalocsai főegyházmegyében a Szent István év első zárándoklatát. A kegyhelyre érkezett *Ijjas* József kalocsai érsek, a püspöki kar elnöke, aki a kápolna melletti téren felállított oltárnál ünnepi szentmisét mutatott be és szentbeszédet mondott. Beszédében hangsúlyozta, hogy nemzetünk atyját Szent Istvánt és égi édesanyánkat a Boldogságos Szűzanyát is tisztelnünk kell.

Kovács Vince püspök, a váci székeskáptalan nagyprépostja és az egyházmegye ny. apostoli kormányzója kettős jubileumot, pappaszentelésének 60. évfordulóját és püspökké szentelésének 30. évfordulóját ünnepelte. Ünnepélyes szentmiséjét szeptember 22-én mutatta be a váci székesegyházban. A szentélyben a püspöki kar tagjai foglaltak helyet. *Akos* Géza irodaigazgató a Szentatya üdvözlő levelét olvasta fel. Az idős püspök mellett *Bánk* József megyéspüspök látta el a kézvezető szerepét, és szerető támogatással kísérte *Kovács* Vince püspök gyémántmiséjét. Az evangélium után az egykori váci lelkipásztor, *Kacziba* József püspök, győri apostoli kormányzó mondott szentbeszédet. Szentmise után a gyémántmisés püspök áldásában részesítette a püspöki kar tagjait. A püspöki székház szalonjában *Balló* István, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese köszöntötte *Kovács* Vincét és nyújtotta át ajándékát, majd az egyházmegye üdvözlése következett, utána pedig a testvér-egyházak vezetői fejezték ki szívélyes jókívánságaikat a jubilánsnak.

Pénzes Balduint, az Új Ember főszerkesztőjét 60. születésnapján az *Új Ember* szerkesztőségében kereste fel és köszöntötte *Balló István* miniszterhelyettes, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese *Maruzs* József csoportvezető kíséretében. Az *Új Ember* és a *Vigília* szerkesztőségének családi ünnepségén *Magyar* Ferenc olvasta fel *Ijjas* József érseknek, a püspöki kar elnökének *Pénzes* főszerkesztőhöz intézett üdvözlő sorait, majd *Szigeti* Endre a munkatársak, *Várkonyi* Imre pedig a lap tulajdonos Actio Catholica nevében köszöntötte az ünnepeltet.

A székesfehérvári egyházmegye egyik legszebb szembemiséző oltárát állították fel a 300 hívőt számáló Tabajdon. A II. világháborúban elpusztult alcsuti kastély-templom egyik mellékoltárát alakították át erre a célra, melyet 1882-ben grazi márványból készítek.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatónak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZÁMUNK ÍRÓIRÓL. — *Szomor Tamás*, lapunk állandó munkatársa már nem érthette meg Avilai Szent Terézről szóló tanulmányának megjelenését: július 9-én Szombathelyen szívbénulás következtében meghalt. Kívánsága szerint Csornán temették el, július 14-én. Temetési miséjén Dr. Porpáczy Ernő lelkész mondott beszédet; utolsó útjára, sok tanítványa mellett, elkísérte Dr. Kacziba József győri apostoli kormányzó is. Munkássága teljében, élete 58-ik, premontrei szerzetessége 39-ik, áldozópapsága 34-ik évében távozott el a földről. A Vigilia egyik legképzettebb munkatársát vesztette el benne. Tanulmányai (*Személy és személyiség*, 1966; *Allati lét és emberi lelkiismeret*, *Leibniz élő szelleme*, 1967; *Az ember és a túlsó part*, 1968) a legnehezebb filozófiai, világnézeti, pedagógiai és teológiai kérdéseket is mindig úgy tárgyalták, hogy bennük a legkorszerűbb tudományosságot össze tudta egyeztetni a világossággal és a közérthetőséggel, annak a *discretiónak*, tapintatos udvariasságnak a szellemében, amely egyszerre volt jellemző tartózkodó és szeretetteljes egyéniségére is, meg rendjének lelkiességére is. — Utolsó munkáját, a kitűnő francia katolikus gondolkodóról, Gabriel Marcelről kérésünkre készülő tanulmányát sajnos már nem tudta befejezni.

Sinkó Ferenc az *Új Ember* szerkesztőségének tagja; legutóbb (1969 májusában) a századforduló egyik fontos, elfelejtett folyóiratáról, a *Magyar Szemléről* írt tanulmányát közöltük.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

Ki volt C. S. Lewis? Irodalomtörténész, egyetemi tanár, Milton és a középkori angol irodalom elismert kutatója; amellet az ötvenes évek egyik legnagyobb hatású lelkiírója, akinek könyvei Angliában és Amerikában a bestsellerek listáján futottak. Róla és nevezetes művéről, a híres *Csúrcsavar leveleiről* ír, s közös szemelvényeket *Lukács László* „A boldogság karjaiban” című tanulmánya. — Közzöljük *Volly István* írását a *világhírű* magyar fényképművészről, *Rácz Istvánról*, „aki megmutatta a finn nép arcát”, *Kunszery Gyula* megemlékezését az ötven éve meghalt *Endrődy Sándorról*; szépirodalmi anyagunkban elkezdjük *Posszonyi László* „Hivatás” című kisregényének közlését; *Beney Zsuzsa*, *Csanád Béla* és *Izes Mihály* versei mellett decemberi számunkban közöljük *Sík Sándor* egy ismeretlen novelláját, mely *Rubinyi Mózes* hagyatékából került elő.

ELŐFIZETŐINKHEZ, OLVASÓINKHOZ! Felhívjuk figyelmüket, hogy postafiók számunk megváltozott. Az új postacím: Bp. 4, postafiók 111. Kérjük, hogy leveleiket, küldeményeiket e címre szíveskedjenek küldeni.

Készpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.